

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

CALL No. 636.1095402/Har PL
Acc 19950

D.G.A. 79.

ASOT

J. L.

[ ]

BIBLIOTHECA INDICA:
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, No. 1250.

THE FARAS-NĀMA
OF
HĀSHIMI

1995

EDITED IN THE ORIGINAL PERSIAN WITH ENGLISH NOTES

BY

LIEUT.-COLONEL D. C. PHILLOTT, F.A.S.B.,

*Secretary and Member Board of Examiners; Fellow of the Calcutta University; Translator of the Bāz-Nāma-yi Nāṣirī, etc., etc.;
Editor of the Qutbīnū 's-Sayyād, etc., etc.*

CALCUTTA

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 1, PARK STREET.

1910. 20g. A

A384

GEN

Acc.

Date

No.

19950

24-7-63

636.1095402

Haz | Phi.

INTRODUCTION

No animal has had a more interesting ancestral history than the horse. No animal has appealed more strongly to the imagination of mankind. None has played a more important part in the history of civilisation. Whether we trace its ancestry back to the little fox-like animal with five toes that was its remote progenitor, or study its place in art and literature, or investigate its influence on war and commerce, we find an interest that attaches to no other animal save man himself.

The rude but life-like pictures scrawled by Neolithic men on the walls of caves in southern France seem to afford evidence that the horse was domesticated more than 20,000 years ago. Even at that early period two breeds or wild races were distinguished by the shape of their heads and the grace or clumsiness of their limbs, and despite the confusion produced by all these centuries of cross-breeding it is still possible to distinguish the descendants of what were once in all probability different wild races or species. In the remoter parts of north-western Europe, for instance, the so-called Celtic Pony is still found, exhibiting characters that ally it to the asses and zebras and also to the only indigenous wild horse that now exists, Prjevalsky's Horse of Central Asia. There can be little doubt that breeds just as interesting as the Celtic Pony exist in many parts of Asia.

Colonel Phillott has asked me to write an introductory note to the Persian treatise on horses that he is publishing in the *Bibliotheca Indica*. I wish that I could read this treatise, for its garnered store of traditional knowledge must include much that is curious and much that is of real interest to the biologist. It is only in Europe and North America that the breeds of horses have been investigated by modern scientific methods, but there is much to be learnt even by the most

INTRODUCTION.

strictly scientific persons from Oriental treatises on domestic animals, although of course these treatises contain much that is merely fanciful and much that is based on theories that modern science has rejected. I can only hope, therefore, that Colonel Phillott with his unrivalled knowledge of the technical terminology of everything connected with oriental sport and oriental domestic animals, will one day see his way to furnish a translation of Hâshimi's *Faras-Nâma*. It would certainly be of great use to students of zoology and of folklore, who are seldom blessed with his linguistic powers.

INDIAN MUSEUM, CALCUTTA. }
August, 1910. |

N. ANNANDALE.

PREFACE.

Some confusion exists regarding the real authorship of this *Faras-Nāma*. Ethé writes:—

2980.

‘‘Farasnāma (فارسنامه).’’

This work is in substance identical with the فرسنامہ هندی, described in Bodleian Cat., Nos. 1864-1866, Rieu ii. p. 482, and F. Mehren, p. 16, No. XXXIX, but it differs, like the second British Museum copy, from the common version, made under the superintendence of ‘Abdallâkhkhan Bahâdur Firûzjang, in Shâhjahân’s reign, in the most important point, that it was translated (from the old Sanskrit work Sâlihotra) more than 200 years before that time,¹ viz., A.H. 926, Jumâdâ II (A.D. 1520, May-June); see fol. 5^b, ll. 3 and 4, by Ibn Sayyid Abû alhusain, with the epithet Hâshimî; see fol. 5^a, last line, at the request of Shamsaldin Muzaffarshâh, i.e., Mužaffarshâh II, king of Gujarat (who reigned from A.H. 917 to 932 = 1511—1526). As we now possess two copies with the same earlier date, and have, moreover, in the present copy further details as to the names of the translator and his royal patron (which are wanting in the British Museum copy owing to the absence of the preface), we must come to the conclusion that either ‘Abdallâkhkhan Bahâdur Firûzjang himself, or at least the Pan-dits he employed for the translation, committed a flagrant plagiarism, by reproducing almost verbatim this older translation, without acknowledging their indebtedness to it in any way. The introductory part, containing extracts from the older Persian book فرسنامه فارسی is wanting in this copy (it is the one little addition the later translators have added on their own account): but the preface opens with exactly the same verse:

¹ This is, I think, a slip for, “more than 100 years.”—Ed.

اسب مکورت چون زین کند دنایا + گه کوئد نخست حمد خدا

This preface, containing the praise of God, of Muhammad, and of Sultan Mužaffarshah (the last section naturally being left out in the latter version), as well as a part of the chapter سبب نظم کتاب (on ff. 5^b-6^c), and the short epilogue at the end, are written in mathnawi-baits, all the other parts in prose. The two *kisms* are arranged exactly as in Abdallahkhan Bahadur's version: the *first*, on fol. 6^c, is headed: در معروفت افواس و بیان علامات یک و ده گه در اسپ است (on the knowledge of horses and their good and bad signs), and contains twelve babs: the *second*, on fol. 28^c, is headed: در علاج اوس و نات (on the treatment of horses in every kind of disease) and is subdivided into thirty-eight babs.

"No date College of Fort William:

"No. 2250, ff., 64, ll. 14; Nasta'lik; size 8*3*₄ in. by 4*3*₄ in."

Briefly then, the real author is *Zayn' l-'Abidin bin Sayyid Abu'l-Husayn*, who wrote under the *takhallus* of *Hāshimī*: he wrote and translated the work in A.H. 926 (A.D. 1519) at the direction of *Shams' d-Dīn Mužaffar Shāh* II, King of Gujarat, who reigned A.H. 917 to 932 (A.D. 1511--1526).

The plagiarist is *'Abd 'Ullah Khān Bahādur Firūz Jang*, who died in A.H. 1054 (A.D. 1644), in the reign of Shāh Jahān.

In the *Hāshimī* MS., the *hamd* and *nāt* are in verse, and the opening line is.—

اسب مکورت چون زین کند دنایا

ساز گوید نخست حمد خدا

Hāshimī's name first appears where he begins to eulogise his patron:—

بعد حمید خدا و عت رسول
هاشمی آن بسود نشان و جمل
که رکونی نهایی ظسل الله
دکشائی زیان بمددحت شاه

'Abd 'Ullah's MS. opens with the first couplet of *Hāshimī* followed by a *hamd* and *nāt* in prose.

The prefatory portions of the two MSS. vary considerably but they agree from the point :—

دِبَابِ اول در معرفتِ اصل و درجِ زیراً ای اسپلش و یادِ یک و دو آن

Hāshimī's verses are freely used by 'Abd'Ilah but the lines containing the *takhallus* (Hāshimī) are invariably omitted. 'Abd'Ilah therefore appears to be not only a plagiarist but a bad plagiarist.

The present edition has been printed from a transcript made from a MS. in the State library of Hyderabad, Dekhan, and it has been collated with the following five MSS.

- (1) A finely written *nasta'līq* copy ('Abd'Ilah) dated 29th *Rabi'-I-Awwal* A.H. 1197, in possession of the editor.
- (2) A modern transcript (Hāshimī) made for the editor in A.D. 1900 for an old MS. in the possession of the late Shāhzāda Sultān Jang of Kohat.
- (3) A copy (Hāshimī) in ordinary *nasta'līq*, bound up with two other Faras-Nāmas; undated; probably not more than 100 years old; in possession of the editor.
- (4) A *shikasta* copy (Hāshimī) dated 28th Ramazān A.H. 1129, formerly in the College of Fort William and now in the library of the Asiatic Society of Bengal.
- (5) A *shikasta* copy (Abd'Ilah¹) without date, probably not more than a hundred years old, in the Imperial Library, Calcutta.

In spite of the plagiarism, the name of Hāshimī is known to every old-fashioned horse-dealer in the Panjab.

My acknowledgments are due to Muhammad Kázim Shirāzī, Persian Instructor, and to Mr. R. F. Azoo, Arabic Instructor, of the Board of Examiners, for continuous help in seeing the work through the press.

INDIAN MUSEUM, CALCUTTA.
September, 1910.

D. C. P.

---

¹ The first three or four pages are missing.

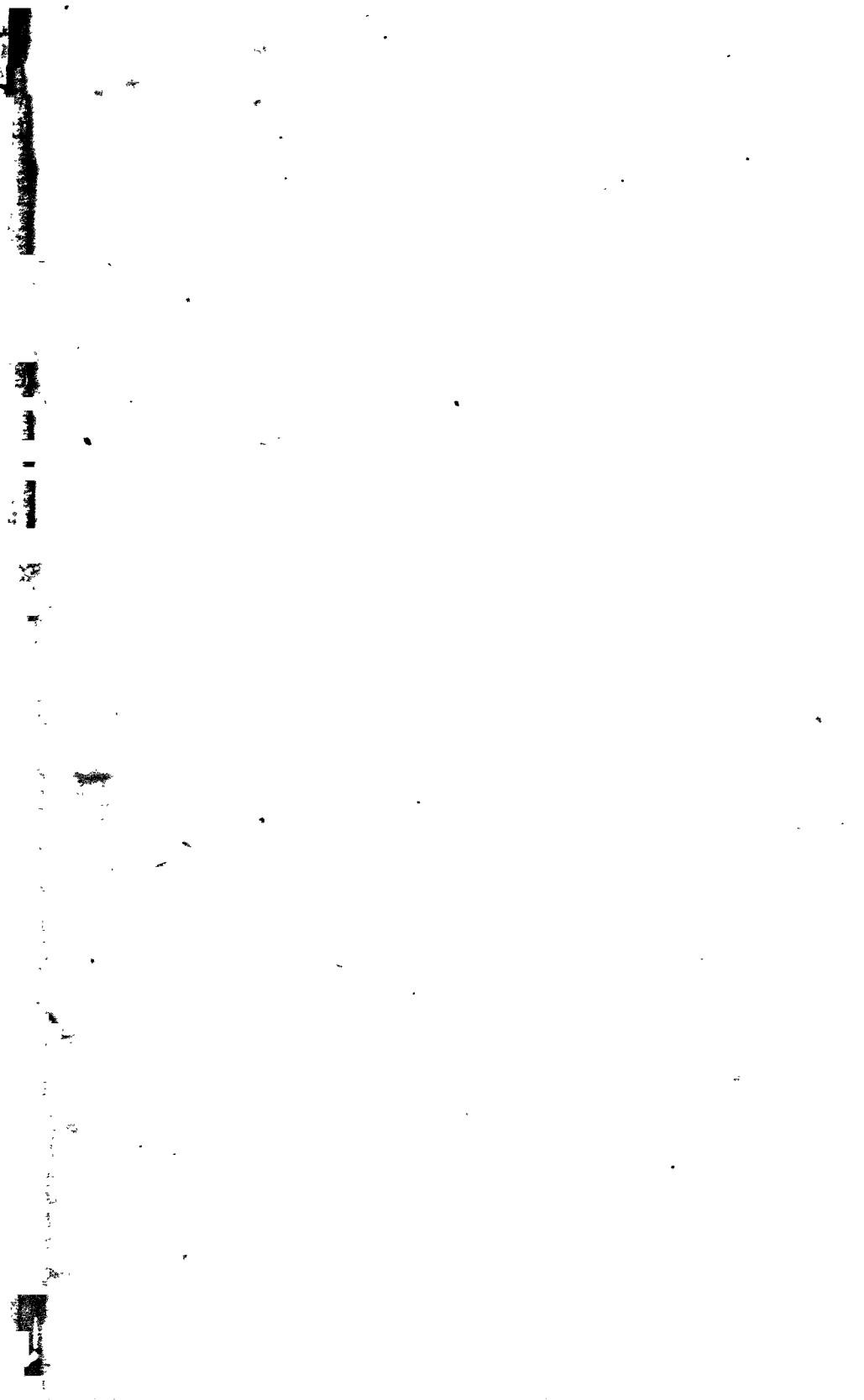
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بنام خدای که تو سو نفاس را گرد مرذخاک دایر گردانیده -
و رائض حکم او بر اسی سپهر روز و شب از ماه و مهر زین نهاده - و جلاجل
کواکب برو بسته تا در جستجوی او یک نفس از تک و دو باز نه ایسند -
و از کثیر نکایو اگر فعل سوده گردید از هلال مد فو دیگرش دهد - تا از
گردش آمد و رفت یاز نماند * مثنوی *

ای بحکم تو بوده نق ره ماه
کسودگارا بحق آن نبی
که رسانی بلطف بیش از پیش
مرکب جهد من بکن رهوار در ره شرع سبد مختار
در نعمت سید المرسلین و خاتم النبیین محمد مصطفی
علی الله علیه و آله و سلم

* نظم *

احمد مرسل آن پیغمبر پاک
شهسوار مقام او ادنی
نور حق آفتاب عالم تاب
حکم او کوده تا بیوز قیام
شهسواری که مرکب بختش
کرده چون عزم راه بگرانش
دوستان خدا ز خیل تو اند
از خدا باد صد درود و سلام

حد و عد بیرون نست - و باین سبب میل و رغبت تمام بر اسپان تیزگام خوشخراوم دارند - و با وجود آنکه اسپ سیار هر روز انعام و بخشش میشود - در پایگاه خاصه از اسپان عربی و رومی و عراقی و ترکی و کجی از هر قسم قریب بدوازده هزار اسپ در طویلهای موجود و داغر میباشد - و همه مانند تازی فزاد و قوکی زاد پرورش می یابند * متفوی *

همه تازی نژاد و ترکی ذات پرورش یافته ندهن و نبات هریکی همچو کوه وقت سکون ملکه از نوہ در شکوه فزون ایک بردہ بندی و تیزی گرو از باد در سبک خیزی گرد غیرت نشسته بر رخ ماء از نه فعل شان رگردش راه در جهان شان کسی ندیده نظیر همه گیتی نورد و عالم گیمر لهذا در این امر مباردت نموده از عهده این کار برآمد *

بر خداود عقل و مراست پوشیده نیست - که این علم شناختی اسپ قابل و لائق ملوك نامدار و خواهین با افتخار است - اکثر عقا اتفاق دارند که بعد از انسان از حیوانات هیچ چیز شریف تراز اسپ نیست - چنانچه حق تعالی انسان را بر تمام مخلوقات فضل و شرف نهاده - اسپ را بر حیوانات دیگر فضیلت داده است - و صورت آنرا نکوت از صورت های حیوانات دیگر آفریده - و مرکب انبیا و ملوك ساخته - که بواسطه سواری او بر اعدا ظفر می یابند * در فضیلت اسپ و اجر غازیان آیات و احادیث بسیار آورده شده - چنانچه حق تعالی میفرماید وَالْحَيَّ وَالْبَيِّنَ وَالْحَمِيرَ لِتُرَكِمُوهَا وَزِينَةً - اسپ را بر حیوانات دیگر مقدم ذکر کرده اند - و سواران را برینقت ستدند * و در احادیث آمده که انصار ساکنان مدینه از رسول الله صلی الله علیه و سلم سوال کردند - که ”میخواهیم که بدانیم که از طاعتها و اعمال کدام نزد حق تعالی جل وعلا اوج و افضل است - قا دانسته

بر ارباب عقل و اصحاب دانش پوشیده دماد که کتاب در معرفت
 اسپان و علامات محمود و مذموم و دانستن علل و امراض که اسپ پیدا کند
 و معالجه آنها حکمای هند بزیان سنس کرت شانزده هزار شلوک یعنی
 بیت در زمان سابق تصنیف کرده اند - و آن لغت را بغیر پندتان دافا کسی
 دمیداند - بنابر آن فواید آن مستور مانده بود * در ایام خلافت بندگان
 حضرت ملک رفعت - ملک خصلت - مشتری خاصیت - کیوان
 سطوت - بادشاهه جم جاه - خلائق پناه - مرrog دین محمدی - شاهنشاه
 عادل - الخاقان ابن الخاقان والسلطان ابن السلطان ابو المظفر شهاب الدین
 محمد صاحب قران ثانی شاه جهان بادشاهه غازی خلد الله ملکه و سلطانه
 پندتان که در زیان سنس کرت دانا بودند کتاب شالهوتر که فرسنامه هندی
 باشد جمع ساخته * هنگامیکه این بندۀ درگاه خلافن پناه سید عبد الله
 المخاطب بعد الله خان بهادر فیروز جنگ بغزوت نقاران و رانی چیتو^ر
 به دران زمان رانی امر سنه ولد رانی پرتاب سنه این رانی اوی سنه
 بود و به بزرگی میان زمینداران آن کوهستان سراز نخوت میزد مشغول بود -
 و از برکت توجهات ظاهري و باطيي بادشاهه دین پناه فتوحات نصیب روزگار
 این نیازمند درگاه خادم خلق الله گردید - چند صندوق کتاب هندی
 بدست غازیان لشکر بادشاهه اسلام افتاد - و ازان جمله پکی شالهوتر اسپان بود
 که عبارت از فرسنامه باشد - آنرا بزیان فارسي ترجمه نموده * اگرچه در زیان
 سابق فوسنامه از نظم و نثر نوشته اند ولی اثر موافق باين کتاب میباشد * چون
 توجه شریف بادشاهه اسلامیان - بمقتضای این آیة کریمه - الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا
 وَجَاهُدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَا مُوَالِيهِمْ وَ انفُسِهِمْ اعظم درجه عِنْدَ اللَّهِ وَ اولئكَ
 هم الغافرون - و جد و جهد ایشان بر کفار و دشمنان دین سید البر از

جستن در تو نهادم - و ترا فراخ روزی کردم و مبارک دیدار - ترا بر سوزان
دیگر فضل نهادم و خداوند ترا بر تو مهرجان گردانیدم - و من مردانی
بیافرینم که برپشت تو مرا تسبیح و تکبیر و تهادل گویند - و هر مردی که
برپشت اسپ تسبیح و نهادل چنان نگوید که اسپ بسفود او نیز نگوید *

چون فرشتگان صفت آفرینش اسپ شنیدند - گفتهند - یارب ما
فرشتگان تو ایم ترا تسبیح و ترا تحمید میگوئیم ما را پاداش آن چیست -
پس ایزد تعالیٰ بیافرید برای ایشان اسپان ابلق که گردنهای ایشان
چون گردنهای شتران بختی بود - ایزد تعالیٰ هر تو خواهد که در حرب
مدد فرستد براین اسپان سوار فرستد *

پس ایزد تعالیٰ اسپ را بر زمین فرستاد و اسپ بر چهار دست
و پا بایستاد و بازگ نرد - ایزد تعالیٰ گفت - که برکت من بر تو باد
تا روز قیامت - نسل از تو گیرند *

چون آدم علیه السلام را بیاموید جمله اشیا و حیوانات سرمه عرضه
کرد و فرمود یا آدم بکیو این چیزها هرچه خواهی - چون آدم علیه السلام
اسپ بگزید - ایزد تعالیٰ عز و جل گفت - که یا آدم چیزبرا گزیدی که
عز تو و فرزندان تو درست - و ترا فرزندان باشند و اورا نتاج که تا روز
قیامت برکت من بر تو و بر او باد - بعزم وجل من فسم که بیافریدم هیچ
صورتی بهتر از تو و اسپ - و نزدیک من دوستی از تو و ازو چیزی نیست
با آدم ! یکی از خاصیات و برکات اسپ است - در خانه که اسپ باشد
دیو درانجا نرود - مرگ مفاجات نباشد - و برکت و نعمت باشد * نزد
ابلیس هیچ آوازی دشمن تو از آواز اسپ نیست * اگر مالک او را
واقعه بیش آید - ازان به چهل روز قبل بالهایم ایزد تعالیٰ او را معلوم شود *

بدان مستغول شويم - اين آيت نازل شد *إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الدِّينَ يُقَاتِلُونَ*
وَيُبَشِّرُهُمْ بِمَا كَانُوكُمْ تَعَذِّرُونَ موصوّص * پیغمبر علی الله عليه وسلم
 میغزیرمايدند - که عزیز ترین مکانی در دنیا پشت اسپان قازیست .

حکایت

از مامون خلیفه پرسیدند که نیکو ترین چیزها در دنیا چیست -
 جواب دادند که سواری بر اسیب نیک نیکو است * و از اردشیر بابکان ^۱
 منقول است که اگر ملوک و بزرگانرا سواری اسیب نه بودی ایشانرا
 بر سائر مردمان فضیلی فدا شتندی *

باب اول در آفرینش اسپان

امیر المؤمنین اسد الله الغالب علی این ایبی طالب ^۲ رفی الله
 عنہ روایت میکند - که از پیغمبر علیه السلام شنیدم - و این خبر از اخبار
 مشهور است - که ایزد سبحانه تعالی خواست که اسپ را بیافریند -
 باه جنوب را گفت که من از تو چیزی میخواهم آفریند که اندر آن عز
 باشد دوستان مرا ، و فل باشد دشمنان مرا * باد جواب داد که خداوندا
 حکم و فرمان ترواست * پس ایزد تعالی اسپ را از باه جنوب بیافریند
 و گفت خیر و برکت اندر ممی و بیشانی تو بستم - و غنیمت گیرند
 بر پشت تو - و در تو خامیت بسیار است - و سلامت از پیش دشمن

^۱ Ardashir-i-Babakān, called by Roman historians Artaxerxes, the first king of the Sāsānian dynasty, reigned from A.D. 223 to 238

^۲ The fourth of the Orthodox Caliphs (*Al-Khulafā'ūn-Rāshidūn*). A.H 35—40, A.D. 656—661.

پخرد مشکین یا کمیت که پیشانی او و لب زیرین او و دست چپ او
و هردو پایی او سفید باشد - و برنشیفت بر چنین اسپ - و بغرات
رود فتح یابد - و غنیمت گیرد *

^۱ بدانکه اسپ بر سه قسم است یکی عتیق - دوم هنجین - سیوم
مُقرِف * عتیق آن اسپ را گویند پدر و مادرش هردو عربی باشند -
و هنجین آن اسپ را گویند پدرش عربی باشد و مادرش عجمی -
و مقرف آن اسپ را گویند که پدرش عجمی و مادرش عربی باشد *

بدانکه رسول خدا صلی الله علیه وسلم از اعرابی سوید نام اسپ
خرید - نام آن اسپ مرتجز بود - پیغمبر صلی الله علیه و آله و اصحابه
و سلم شتاب شتاب میرفت - و آن اعرابی پس ماند - خویداری برای
اسپ خود کسی دیگر پیدا کرد که آن کس را خبر نبود که رسول خدا
صلی الله علیه و علی آله و سلم اسپ را خریده و اعرابی آواز کرد بر
رسول خدا صلی الله علیه وسلم که "این اسپ میخوبی بهتر و لا بکسی
دیگر میفروشم" - رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود که "من از تو
خریده ام" - اعرابی گفت که "قسم است که تو نخریدی گواه بیار بر
خریدن" - پس خزینه اصحابی گفت که "من گواه ام که رسول خدای
خریده" - فرمود "چه طور گواهی میدهی که حاضر نبودی؟" - خزینه
گفت که "ما شما را راست گو میدانیم در خبرهای آسمانی و زمینی
و خبرهای غیب - پس چه طور راست گوندانیم در خریدن تو اسپ
را؟" - پس پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم بخزینه گفت

^۱ The next twenty-one lines are omitted from five MSS.

در باب فضیلت اسب - روایات بسیار است اما زیاده

برین گنجایش درین مختصر نیست زیرا هدف کلی از تالیف این کتاب معرفت اسب است و شناختن علت و امراض و معالجه آن *

چون در کتاب سفسکریت هر ورق را مخصوص از برای یکچیزی قرار داده اند - و آن ورق بمنزله باب است - بنابر آن بر اعداد اوراق آن کتاب باب و فصل این سخنه شریف را مزین ساخت و فصلی از کتاب فوشنامه که در زمان سلطان محمود غزنوی نوشته بودند نیز داخل این نسخه شریف گردانید *

در تعریف اسب از جمله این است که در وقت شب قیزین قرو شفونده تر از اسب حیوانی دیگر نیست - و از جمله حیوانات فراخ روزی تراز اسب نیست * از جمله حیوانات چهار حیوان در بهشت رود - اسب غازیان - و شتر صالح^۱ - و خر عزیر^۲ - و سگ اصحاب کهف * پیغمبر علیه السلام اسب را در رای مبارک خود جو دادی و از ردای خود سر و روی پاک کردی و فرمودی - چنانکه فرزندان خود را بی تعویذ نمیداردید اسپانرا نیز ندارید که چشم زخم کار نکند * پیغمبر علیه السلام میفرمایند هر که اسبی در طوبله بگدد و محافظت او را بچان کوشد و از بھر رضای خدای تعالی و نیت غرات و جنگ با کفار داشته باشد ثواب عظیم باو عاید گردد * پیغمبر علیه السلام فرمود - هر که اسب

^۱ The she-camel of the prophet Nâhîl, who was sent to the tribe of Thamûd. His story is told in Qur. viii, 74 et seq.

^۲ Al-Uzayr, Ezra. Ezra and his ass were restored to life after they had been dead a hundred years. See Qur. ii, 259.

گوفن میسر نشد - بعد ازان مصلحت بران فوار گرفت که دیوان را فرستاده آب آنچشمہ قهی سازد و آن چشمہ را از شراب پر کند - چون چنان کوند - اسپان شراب از آن چشمہ خورده مست شدند - بعده هزار دیو هر یکی یک اسپ باز موی پیشانی گوفن بخدمت سلیمان علیه السلام آوردند - جمله را فرمودند که بکشند - بکشتن مشغول شدند * تا فرو رفتن آفتاب ذه صد اسپ بدین طریق کشند - حضوت جبریل علیه السلام در رسید - و گفت - یا سلیمان دست از کشتن این جانوران بدار که ایزد نعالی آفتاب را ازینجهت باز داشته تا نماز عصر را یعنی نماز دیگر را بوقت ادا نمائی * سلیمان علیه السلام از حق درخواست تا پوهای باقی ماند گانرا بستد * اصل اسپ تازی یعنی هر یکی ازان صد اسپ است * دیگر صفت آنکه اسپ چگونه باید داشتن * دانشمندان این صفت چنین گفته اند که اسپ روز جنگ یک رنگ باید و بهترین رنگها کمیت باشد - فراخ روی - و دلیر - و قوی پشت - و فراخ پیشانی - و فراخ کتف - و فراخ سینه - و کوتاه پشت - و استخوان دم دراز - و فراخ شکم - و فراخ دهن - و فراخ سرین - سیاه چشم - سیاه زانو - سیاه پوز - سیاه خصیه - سیاه دم - سیاه سم *

حکایت

حجاج یوسف به ابن القویه^۱ گفت - اسپی برای روز جنگ من خوشکن^۲ - او جواب داد که محمد مرزبان - که او واقف از کار این کار

^۱ Al-Hajjāj ibn Yūsuf ath-Thaqafī, governor of 'Irāq under the Umayyad Caliph 'Abd-llāh ibn Marwān; died in the reign of Al-Walid in the year A.D. 714, A.H. 85.

^۲ Ibn-llāh Qirriyyah, a great orator who lived in the time of Al-Hajjāj, and was executed by him in A.H. 84.

^۲ Khush kūn for خوش کن

”تو تهها صاحب دو گواه هستي و براي کسی که يك خزمه گواهي
بدهد بس است او را“ - بعده رسول خداي علی الله عليه وسلم اسي را
به اعرابي واپس داد - و گفت هـ ”خدا برکت نکند در اسپ تو“ - آن
اسپ روز دوم بمرد - اين ترجمه از حیوة الحیوانات آورده شده است *

حکایت

أبو هرثرة رضي الله عنه ميکويد - ذه پیغمبر علیه السلام اسي ارجل -
يعني پای - چپ - سفید - را مکروه داشتی و دوست نداشتی - و آنکه
دست و پا ^۱ خلاف يك دیگر بود - آنرا الشکیل خوانند - آنرا نیز کراهیت
داشتی * طبیعت اسپ و آدمی هردو يك است - ایزد تعالی هردو را
بیک مزاج آمربده است - و هر علت که آدمی را باشد همان علت
اسپ را نیز است - همان علاج که آدمی را کنند همان علاج اسپ را
فرمایند * حق تعالی سه چیز در اسپ ذیانویده ^۲ - يکی زهرة - اگر زهره بود
همچوچ آدمی را زهره آن ذه بودی که بر اسپ نشنسنی - و دیگر غدوه -
اگر غدوه داشتی همیشه رنجور بودی - دیگر شتالنگ ^۳ - اگر شتالنگ
داشتی نیک نتوانستی دوید *

حکایت

در وقت سليمان علیه السلام هزار اسپ با پر بود که در عالم
می پریدند - و در هر مرغواری که خوشتر بودی میچریدند - و چشم
ده دران آب شدیدین بود هر روز درانجا فروآمدندی و آب ازان چشم
میخوردندی * سليمان علیه السلام را ازعن حوال خبر کردند - عقیقت دیو
را بگرفتند تا آن اسپانرا نکیرد و بیارد - و هر چند عقیقت دیو سعی کرد

۱ Dast foreleg ; pā hindleg.

۲ ankle.   ۳ شتالنگ ?

رخش^۱ رستم - شبدیز^۲ پرویز - گلکون^۳ اسفندیار - سمند^۴ کیخسرو -
کمیت فردون - ابلق^۵ نوشیروان *

حکایت

پیغمبر علیه السلام میفرماید که چون ایرد نعالی بر بند^۶ نیکوئی کند
او را چهار چیز کرامت دهد - مرکب رهوار^۷ - و خانه فراخ خوش هوا -
و همسایه نیکو خلق - و جفت حلال با جمال و پارسا *

ای عزیز اگر خواهی که اسیب بیکو را از بد فرق کنی اول بدنداش
نیکو نگاه کن - اگر در هنر اسیب خطأ کفی ولی در دندان نیکو خطأ
ذکنی * سیاه مژه و سیاه^۸ چشم چون راه رود بسوی چپ و راست
نگردد - و در راه رفتن دست بلند دارد - اما اسیب کر و گنك و چی
دست و شب کور نباید خرید *

اگر خواهی ده بدانی شب کور است^۹ یا نه - گلیم سیاه در شب بر
زمین بینداز و بر بالای آن رسمنان سفید یا مهره سفید بیفگن - و اسیب را
بر بالای آن بران - اگر شب کور بود نترسد و بر گلیم بگزرد - و اگر شب کور
نباشد چون رسمنان و مهره سفید را به بیند رم کند و از گلیم فکرند - و اگر

^۱ *Rakhsh* obs.: probably strawberry roan.

^۲ *Shab-diz* شب دیز said to have been "black as night."

^۳ *Gulgün* obs., colour unknown.

^۴ *Samand*, dun with black mane and tail.

^۵ *Kumayt* bay.

^۶ *Ablaq* piebald and skewbald.

^۷ *Rahwār* ambling.

^۸ سیاه مژه و سیاهه چشم there appears to be an omission in the text.

^۹ عیوب خمسة مشهور شب کوری night-blindness is one of the in horses.

است از مادر و پدر - و از رایضان و استادان این فن است - از وی پرس - پس محمد مرزبان را طلب داشت و گفت - خوشکن اسپی از طویلهای من که در روز جنگ برای سواری من بکار آید - محمد مرزبان^۱ جمیع اسپان طویله را به نظر درآورد و گفت - اگر جنگ را خواهی کمیت یک رذگ - و اگر سیور مرغزار را خواهی خنگ^۲ - و اگر هیبت را خواهی مشکین - و اگر سیر سبزه را خواهی ابلق - و اگر شکار را خواهی بوز^۳ - و اگر دوانیدن را خواهی سمند - و اگر راه رفتن را خواهی گلگون - و اگر چوگان را خواهی سرنگ *

بدانکه بهترین اسپان همه کمیت است - و بادشاهان عجم اسپ کمیت را درست داشتندی * اسپ باید که دورین - و دورشنو - و پرنشاط - تیزپاشنه - و از تازیانه ترسان - چنانکه اگر با آتش رانی درو درود - و اگر با آب اندازی راست شناکند - و اگر بزنبی بی آرام گردد - و چون از پشت فرود آنگی رویا باشد - و چون سوار شوی شیور شود و علف زود خورد - و هر اسپی که بدین صفتها یافته شود بغايت نیک باشد *

حکایت

چفانچه در عالم بادشاهان بزرگ را نام مانده اسپان نیک را هم نام مانده است - خنگ^۴ خسرو - سیاه جمشید - جرد^۵ بهرام - بور بیزن -

^۱ محمد مرزبان a noted family not traceable. *Al-Marzubān*,

^۲ *Xhing*, obs.; any white or light-coloured horse; *vide p. ۱۳ note.*

^۳ *Bür* some shade of chesnut; term obsolete in India but current

amongst the Baluchis.

^۴ *Jurda* 'vide' p. ۱۳ note 1.

اکفون نامها و رنگهای اسپان را بفونیسم * سیاه^۱ - کمیت - مسکین^۲ -
نقره - بوز - سر خنگ - گل خنگ - سرفگ - ابلق - جرده - ابرش -
و سمند * اما اسیب ارجل و اشکیل و ابلق نباید خرید - که هر سفیدی که
بر اساسی بیفی - بر هر اندام که ناشد - آن عیب بود * یکوگ از همه بهتر
بود * و از همه رنگها کمیت بهتر باشد * مسکین چنان باید که سیاه و روشن
بود - و در چشم او هیچ سرخی نباشد - زیوا که اسیب سیاه که سرخی در
چشم باشد از عیب بزرگ خالی نباشد - یا گزنده و لکدن و یا سرافشان
بود - اگر در طوله یک جای بند شود و سواری کم یابد آدم گیر شود - و کسی
را بکشد * و از بوز پرهیز کن که او بدسم و ناصبور^۳ بود - و چشم خم بازو زود
خورد و کار کند * و اسیب ابرش نیک باشد اما بدسم بود - و نکوما و بسوما

^۱ *Siyāh* is not a colour applied to horses: by it the author probably means a dull black.

Muskhīn "black or brown" properly means also that the horse's coat is shiny: the term is used by both Persians and Indians.

Kumayt amongst Arabs, Persians and Indians is "bay."

Boz; obsolete in India: it is apparently the Turki word "grey": amongst Indian horse-dealers it appears to have been applied to a light grey or to a white horse with black hoofs and black points.

Ablaq "piebald" is also incorrectly applied to a skewbald: the latter is sometimes called *lōl' ublaq* in Urdu.

Surang in India "chesnut."

Samand Persian and Indian "dun with black points."

Abrash in Arabic means having in the coat hairs of a different colour from the body: amongst Arab horse-dealers, however, it means "flea-bitten grey," the *magasī* of Persians and Indians.

Arjal ارجل Ar. "having one hind-foot or leg white" - in Hindi *jamdūt* or "messenger of death."

شکل. This is probably *ishkil* a horse with the off-fore and near hind white: in Arabic the form مشکول is used for horses having certain white stockings, but different authorities put them on different legs. In the *Zinat-i-Khayl*, شکیل is a horse with a 'reach' but no other white on its body: very unlucky.

Surhing (old) i.e., *khing* inclining to *surkh*, probably nutmeg grey.

گلخنگ not traceable but = *khing* inclining to *gul*

Jurda جرده (obsolete) was probably a dun with a dun mane and tail.

ناصبور ناسور^۴ meaning not clear: perhaps is an error for ناصبور

ناهور. In one MS.

خواهی بدانی چپ دست^۱ هست یا نه چند بار در آب و دروازه خانه
بران - اگر دست راست پیش نهد راست دست بود - و اگر دست چپ
پیش نه چپ دست بود * و اگر خواهی که بدانی گنگ است یا نه -
از مادیان چند بار بگذران - اگر آواز گند گنگ نباشد *

الکنو تمام هنرهای اسپان را بیان کنم - از عقب اسپ بد و گز فاعله
باید ایستاد - و سلکریزه بر اسپ باید انداخت - اگر از جای بر بجهد
سوار باید شد و تازیانه باید زد - و اگر اسپ در سواری تو تنکدل میشود
و جلدی میکند بدانکه بغايت نیک است - هر هنری که از او خواهی
بیابی و قیمت آن اسپ را کسی نداند - و الله اعلم *

باب دویم اندر رنگهای بهتر اسپان و عیب و مرض و سواری آموختن

بدان ای عزیز - بهترین چیزیکه بادشاهان و جمله لسکریان بدان
محتاج اند و آرایش و شکوه مملکت و فتوح ممالک بسته بدانست
وجود اسپ است که بادشاهی بی آن نتوان کرد - و ملک و ولایت
بی او نتوان گرفت * نخستین چیزی که اسپ را بدان بشناسند رنگ
است - که هر کس اسپ خود را بدان رنگ بشناسد *

^۱ by horse-dealers a horse with the off fore-foot white is چپ دست so styled, the present author, however, by *chap-dast* means "left-footed." i.e., crossing a threshold, etc., with the 'left' foot first. Many Mushins still make a point of starting off on the right foot when going on a journey, and of always crossing a threshold with the right foot first. A horse with the near fore white is, in India, called *gul-dast*.

² بجهد; one MS. has بجهد apparently the idea is to see whether the horse is sluggish or nervous and alert.

³ *Tunuk-dil* (Indian Persian) one that cannot keep a secret; also means spirited. Here it apparently means "impatient."

(۱۵)

- باب چهارم - در معرفت علامات اسپان دونده و نشانها که دلالت
بر جلدی و زور مندی اسپ کند *
- باب پنجم - در صفت گام زدن و دویدن او *
- باب ششم - در معرفت نشانهای مذکوم و شوم که در بعضی اسپ
میباشد *
- باب هفتم - در بیان معرفت خصلت اسپ و تعریف فراست او *
- باب هشتم - در بلندی فد اسپ و درازی و سطبری و ضخامت
و دانستن نیک و بد آن - و شناختن بوی عرق - در این چهار فصل است *
- باب نهم - در معرفت اجناس و ذات اسپ - این نیز چهار فصل است *
- باب دهم - در خاصیت طبایع افراس و دانستن آن *

- باب یازدهم - در معرفت آنکه اسپ در هر فصل چه علم پیدا
کند - و بیان بیماری‌ها در هوای مختلف *
- باب دوازدهم - در آداب خوید و نخود ترو مونه سبز و دانستن آنکه
اسپ را در هر ولایت چه غله باید داد *

باب اول در معرفت اصل و فرع رنگ‌های اسپان و بیان عیب و هنرهای آن

استدان این فن خصوصاً سالوتیری^۱ که بانی این علم است چنین
گوید که در میان رنگ‌های اسپ چهار رنگست اصل و باقی فرع *

^۱ *Sālotrī*, (Sk. *Sālihotra*). The sage who first wrote on veterinary science in Sanskrit. Some say he was the farrier of Indra, the King of the Gods.

واز پنه و مگس ناصبور بود - و شیر از ترسد و او از آواز شیر باک ندارد - و بر پشت او شکار شیران توان کرد * خذگی که چون نقره^۱ سفید بود فش و دم و سم و دست و پا و خصیه سیاه بود - بدین صفت که یاد کردم اگر بدبست آید - بغاایت نادر و بی مثل بود * اما استادان این فن چنین گفته اند که اسپ ابلق و ابرش نباید خرد که جهان از حادثه واقعه خالی نیست - سواران اسپ در میان لشکر پیدا و انگشت زما ناشد - یک رنگ سُوده و بی آفت است * انجه از فرسامه فارسی انتخاب نموده شد تا اینجا مسطور گردید - اکنون آمدیم بر سر فرسامه هندی که از کتابهای سنسکریت بزبان فارسی ترجمه کرده شد *

دوازده باب در معرفت افراش و بیان علامات نیک و بد که درست و سی و هشت باب در دافتمن علمت ها که اسپ پیدا کند و معالجه آن *

فهرست ابواب دوازده گانه

باب اول - در معرفت اصل و مروع رنگهای اسپ و بیان نیک و بد آن *

باب دویم - در بهفوایه^۲ یعنی پیچهایی که بر اعضای اسپ میباشد و بیان نیک و بد آن *

باب سیوم - در معرفت سال اسپ و شناختن دندان او *

^۱ *Nugra*, Urdu, and *nugrā*, Persian, is a kind of albino: it has white or cream-coloured hair, mane, and tail, white eyelashes, white hoofs and a pink skin; sometimes the eyes are white.

² *Khing*, a term obsolete in India and Persia, was also some kind of white or cream horse; probably a white horse with white mane and tail, but black hoofs and a dark skin. It appears also to be a general term for all whites and light greys.

² *Bhānvarī*, etc., Hindi, is a 'feather' or whorl in a horse's coat. There are endless names for such 'feathers' according to their position: some are lucky and some unlucky.

و اگر خال سفید بر تهی گاه^۱ اسی افتاد خوشی و راحت بدو رو دهد -
و اگر این خال بر جانب گردن اسی واقع شود صاحب آن مالدار و توانگر
گردد - و اگر بر ساغری^۲ افتاد نیز مبارک داده دهد *

سیوم رنگ سوخت - آن را بور خوانند - و هندوان سون بون گویند -
سرخی او مانند زعفران ناسوده یا مانند گل اذار یا بلون خون یا متل
رنگ لاله^۳ باشد آنرا سرخی گویند * + فرد *

بور چون (عف-) ان ناسوده * سرخی گل اذار بنموده

اگر اسی سرخ یک رنگ باشد که تمام بپوشیدی او موافق افتاد
مبارک است - سوار آن در حنگ ظفر یابد و اگر این فشنایها که در
اسی سیاه مذکور شد بر اسی سرخ افتاد همان نتایج که بر اسی همیا
مذکور شد بر اسی سرخ نیز دهد *

چهارم رنگ اسی که آنرا زرد^۴ گویند - و هندوان سب بون^۵ گویند
و زردی او باید که بروگ شعله آتش یا مثُل زردی که در گل نیلوفر است
باشد یا برنگ زردیخ - و پوست آن باید که همنگ موهی اسی باشد -
و گویند که بهترین رنگها این چهار رنگ است که مذکور شد - و اهل این
صنعت اسی یک رنگ را بسیار ستوده اند - و رنگ اهل همین چهار

^۱ *Tuhī-gāh*, the flanks.

^۲ *Sāghīrī*, the portion covered by the tail is also, as here, colloquially applied to the quarters.

^۳ *Būr*, obsolete in India, and rare, if not quite obsolete in Persia, seems to have been a general term for chesnut. This term is, however, still used in Baluchistan.

Shon-baran, Sanskrit, means of the colour of blood.

⁴ *Lālu* is the common red poppy. It is generally translated tulip, which may also be correct. Persians and Afghans, however, all call the common red poppy *tāla*. Another reading is *lākha*.

⁵ *Zarda*, dun, a general term.

⁶ *Sub-baran*, probably 'subharan,' of golden colour.

اول سفید که آن را نقره گویند و هندوان سیت^۱ بُر و عرب ابیض
گویند - یعنی سفیدی که مثل مروارید یا مانند شیر باشد یا شبیه بماء
یا نقره یا مانند بُر باشد * بیت *

نقره خنگی سفید چون در ناب * بسفیدی چو شیر یا مهتاب
اگر اسیب سفید یک رنگ باشد که پهور زنها همه موافق افتاده باشد
آن اسیب بی بها است و بسیار مبارک و ستوده است - و در هر ملک
که باشد اهل آن ملک همه خوشوفت و خوشحال باشند - و سوار او
در روز نبور بر اعدا ظفر یابد *

نوع دویم رنگ سیاه که بتازی ادهم گویند و هندوان لکشن^۲ بُر زامند
و بخشیان^۳ مشکین نویسنده - رنگ او مثل ابر سیاه بالون زنبور یا بگونه دوده
یا بدنگ کوبل^۴ باشد و این جانور در هند است * بیت *

اسپی چون سواد دیده بفور * بسیاهی چو هندوی^۵ زنبور

اگر اسیب سیاه یک رنگ بی نشان که همه بهوریهای او موافق افتاده
باشد این اسیب مبارک را شمرند - و سوار او در حرب بر دشمن الجنة غالب
شود - و اگر این اسیب را گوش و چشم و سم سفید افتد آنرا نیز مبارک
دانند - و صاحب آن اسیب دولت مند بود - و اگر این اسیب سیاه
یک رنگ را خال سفید بر شکم افتد مالک آن صاحب فرزند ذینه گردد -

^۱ *Sit-baran* (Sk. *sit* = white, and *barṇa* = colour) white.
^۲ *Bhānvarī*, *bhaunrī*, etc., Hindi, a feather or whorl in the coat of a horse.

³ *Kishun-baran* (Sk. *krishna* = black, and *barṇa* = colour) black.
⁴ بخشیان ; probably an error in the text.

⁵ Hindi "The Indian Koel" (*Eudynamys orientalis*, Jer.). The male is a glossy black. By Anglo-Indians the term Koel is often incorrectly given to the common Hawk-Cuckoo or "Brain-fever Bird" (*Hierococcyx varius*, Jer.).

هندوی زنبور . the author means the black bee.

دانند - و اسپی که روی و گام او و قضیب او سرخ باشد و تمام اعضای او برنگ مهوا^۱ باشد این نیز مبارک است - آن را گرگ گویند و متوسط است اما بی هیب است - و اسپی که پوست او سرخ باشد و هر دو چشم چغزا باشد آنرا نیز مبارک دانند و متوسط است - و همین اسپ را اگر برو چشم و روی و بینی و شکم و پشت نقطهای سرخ و سیاه افتاده باشد آنرا بزیان سنسکریت گویند یعنی خروس - و این قسم اسپ را اگر پشم و یال و دم او سفید باشد و پوست و چشم و مقعد و چهار سم سیاه باشد آنرا کرونچ^۲ گویند - این را نیز مبارک دانند - اسپی که پوست و پشم و یال و چشم و دم و مقعد و چهار سم برنگ گل سندوریه^۳ باشد آنرا سندورکه^۴ گویند مبارک اسپ است - اسپی که پوست و روی و خصیه سرخ باشد و یال و دم و پشم سفیدی و سرخی آمیخته باشد آنرا سینه پوست^۵ گویند - و آن نیز مبارک است - و اسپی که رنگ او سفید باشد و اندک مایه زردی در آمیخته باشد - و پوست بدن و یال او سرخ باشد آنرا گور^۶ گویند و این نیز مبارک شمارند - و اسپی که تمام سفید باشد و اندک سیاهی در نمایان باشد آنرا

^۱ *Mahū.ā* (connected with the Sanskrit *madhuka*), *Bassia Latifolia*. A liver-chesnut is by Indians called *mahū.ā surang*.

² *Chaghār* wall-eyed. Amongst Indian horse-dealers a horse with two wall-eyes is called چغز، if only one eye is wall-eyed the horse is called طافی. *Ādam-chashm* is an obsolete Indian term for چغز.

³ Sanskrit word omitted in all five MSS.

⁴ کرونچ^۶ *karonj*, (Sk. *karanja*), "a kind of brown nut," also brown colour.

⁵ گل سندوریه^۷ *Sinduriā* flower. The deep red flower of the plant *Sinduriā*.

⁶ sinduraka, ' Vermillion.'

⁷ سینه پوست^۸, probably meant for *sitra*, (Sk. *svitra*). ' white-skinned ' as in white leprosy.

⁸ گور or کودر: in Sanskrit *gaura* means fair of complexion or pale yellow.

رُنگ است - و رنگ دیگر فرع این رنگها است * * بیت *

زرد^۱ زردیش چون زردی زر * که بود روشنی در اهل نظر

اگر اسیب زرد و یکوئیگ است و تمام بهورهای موافق افتاده باشد بسیار سفوده و مبارک است . و اگر امثال خال سفید که در اسیب سیاه و سرخ مذکور شد - اگر اسیب زرد داشته باشد همان نتیجه دارد *

فصل در بیان رنگهای مختلف که بزبان سنسکر特 موافق رنگ نامی قرار داده اند

چنانچه اسپی که یال و دم و پشم یکروئیگ باشد و پوست آن برنگ دیگر باشد آنرا بزبان سنسکرط انوبارن^۲ گویند - این اسپی را مبارک دانند - و سوار او در حرب بر دشمن غالب آید - اسپی که یال و دم و پشم چند رنگ داشته باشد بزبان سنسکرط چید بزن^۳ گویند این رانیز مبارک دانند - اسپی که یک رنگ باشد و خالهای او بر هر گ دیگر چه سرخ و سیاه و سفید و زرد داشته باشد آنرا بزبان سنسکرط چتر^۴ گویند - و این اسپی را مبارک شمارند - اسپی که پشم او سفید باشد و یک جای او بر رنگ دیگر افتاده باشد انرا بزبان سنسکرط سار^۵ گویند و مبارک دانند - اسپی که یال و دم و پشم آو سفید باشد و چشم و خصیه و پوستی آه قضیب در اوست ولب بالا و مقعد و چپار سم او بر رنگ گل کنول باشد بزبان سنسکرط او را کوک^۶ گویند و میمون

^۱ *Anubaran*, "of similar colour."

^۲ *Bhedbaran*, "of different colours."

^۳ *chitar*, (Sk. *chitra*), "variegated."

^۴ *sār*, in Sanskrit means 'cream.'

^۵ *karka*, (Sk. *karka*), "white horse."

و سرخی او برابر باشد آنرا مردو کال رومک^۱ گویند این نیز میمفت دارد -
و اسپی که پشم و یال و دم او به سیاهی و سفیدی آمیخته باشد آنرا رش^۲
گویند آن نیز خوب است - اگر همین اسپ رنگ سیاهی غالب داشته
باشد آنرا کال رشکه گویند - این را نیز خوب شمرند - و اگر همین اسپ
سفیدی غالب داشته باشد سقنه رشکه^۳ گویند - این نیز مبارک است -
اسپی که سفیدی و سرخی و سیاهی برابر آمیخته باشد و چشم و پوست
و سم سیاه باشد آنرا تیررش^۴ گویند - مبارک است - و اسپی که پوست
او سیاه باشد و پشم و تمام بدن او سرخ و سفید باشد پانل^۵ گویند
مبارک است - و اگر در این اسپ سرخی غالب باشد آنرا رامت پانل^۶
گویند این نیز میمون شمرند - و اگر همین اسپ را یال و دم زرد و سیاه
باشد آنرا چکرداک^۷ گویند - بسیار خوب است - و اگر اسپی که پشم او
زرد و سفید باشد و پوست او سیاه باشد و یال لوان باشد آنرا گنجربند^۸
گویند - بسیار خوب دانند - اسپی که پشم او سیاه و سرخ و زرد باشد
و پوست او سرخ باشد آنرا کورننگه^۹ گویند - مبارک است *

۱ *Mirdū* S. light in colour.

۲ *Rš* or *Rsh*^۱ probably *raśak*, a general term for both horse and elephant. Perhaps here it means a horse of elephant colour.

۳ کال رشکه ; *kāl rasak*, 'black horse.'

۴ سقنه رشکه ; *sit rasak*, 'white horse.'

۵ تیررش ; (*Sk. trirāśaka*) a horse of three colours.

۶ پانل ; (*Sk. pāṭal*, 'rose colour') mixture of white and red.

۷ واکت پانل ; (*Sk. rukta pāṭal*) a mixture of white and red, in which red has a deeper shade. (*rukta* 'red.' *pāṭal* 'pink.')

۸ چکرداک ; probably *chakravāk*, in Sanskrit, "a horse whose body is yellow, feet white and eyes black."

۹ گنجربند ; *kanjribandha* not traceable. *کنجربند*

۱۰ کورننگه ; probably 'kuranga' an antelope.

دهوم بُرن^۱ گویند آنرا نیک شمارند - و اسپی که رنگش سفید یا سرخ باشد و یال و دم او زرد تمام باشد آنرا مونچ کیش^۲ گویند - این را هم مبارک دانند - اسپی که تمام بدن او سفید باشد یا سرخ یا زرد و دم او سیاه باشد آنرا است کیش^۳ گویند این نیز مبارک است - و اگر همین اسپ را پشم او سفیدی و زردی آمیخته باشد آنرا سدارتکه^۴ گویند - و اگر سرخی و زردی آمیخته باشد آنرا ببهرو^۵ گویند این نیز مبارک است - اگر سیاهی یا سرخی آمیخته باشد آنرا دهوم^۶ گویند خوب نیست - اسپی که رنگ او سرخ باشد یا سفید یا سیاه یا زرد باشد و یال او رنگهای متعدد داشته باشد آنرا مشرکیش^۷ گویند - مبارک دانند - و اگر همین اسپ را دم الوان باشد آنرا مترووال^۸ گویند و مبارک دانند - اسپی که تمام بدن او سرخ باشد و سیاهی اندک آمیخته باشد و پوست و چشم و یال و دم و سم و عقد او سیاه باشد آنرا بربان سنسکرت رومک^۹ گویند و مبارک است - و اگر سیاهی او بیشتر باشد آنرا کال رومک^{۱۰} گویند بسیار خوب دانند - اسپی که سیاهی

۱ دهوم بُرن *dhūm baran*, (Sk. *dhūma*, smoke), smoky colour.

۲ مونچ کیش *munja kesh*, (Sk. *munja kesh*), with *munja*-like hair. *Munja* is a grass. *Saccharum Munja*, and *kesh* hair.

۳ اسست کیش *asit kesh*, (Sk. *asita* 'black' and *kesh* 'hair').

۴ سهادتکه *siddharthaka*, 'white mustard' the colour of which is pale yellow.

۵ ببهرو *bubhru*, deep brown or tawny colour. The colour of the horses of Indra.

۶ دهومر *dhūmar*, (Sk. *dhūmra*, smoke), lit.. colour of fire seen through smoke. Another reading is خوب است .

۷ مشرکیش *misr kesh*, (Sk. *misra* 'mixed', *kesh* hair), having hairs of a mixed colour.

۸ مترووال probably *misra bāl*, having a tail of a mixed colour.

۹ رومک word not traceable. In Sanskrit *rūma* is tawny. ۱۱۴۵

۱۰ کال رومک *kāl* of course means black.

* فرد *

زردۀ زرنشان آهو چشم * همچو آهوش برم و نازک پشم
 آتسی تند خوی و گرم نهاد * در دویدن سبق بود از باد
 گرز خوبی دیو نشان باشد * لائق خدمت شهران را شد
 هاشمی چون بود دکو اختر * شاه دارد بروز لطف نظر

فصل در معرفت رنگهایی که آنرا عیب دانند و مبارک نشمنند

اسپی که رنگ او برنگ دود یا برنگ خاسته یا برنگ فاخته
 و یا شغال یا موش باشد آن اسیب را مدموم دانند و پسندیده نشمرند -
 اسپی که تمام اعضای او سیاه باشد و دمتش سفید ناپسندیده شمرند - اسپی
 که رنگ او با رنگ آهو سیاه باشد و شکمش سفید نباشد معیوب و مدموم دانند -
 که سه پایی او سفید باشد و پیشانیش سفید نباشد معیوب و مدموم دانند -
 و دیگر اسپ ارجل^۱ بسیار مدموم و در شامت از همه بدتر است - و گویند
 هر کس که برآسیب چفین سوار شود همیشه مغلوب و منکوب باشد و اگر
 بجنگ رود البته شکست یابد یا بیفتند و گردنش بشکند - و در پائیگاه هر که
 باشد صاحب او مدام غمگین و شکسته خاطر و عیاذًا بالله مغفه *

بدانکه ارجل آنرا گویند که تمام اعضای او یک رنگ باشد و یک
 پایی او سفید باشد - و یا برنگ دیگر باشد ^۱ نحس است * * نظم +
 اسیب ارجل منخر که باشد شوم - از نشانش ترا دلم معلوم
 همه اعضای او بود یک رنگ * غیر یک پا که باد با رب لذگ
 در مصافی که باشد آن معیوب * گردد البته صاحبش مغلوب

^۱ ارجل Ar., in practice is applied to a horse with a *white* stocking on a hind leg. It, however, properly means having one stocking of any colour on a hind leg.

دیگر اسپی که هشت جای او بین تفصیل سفید باشد یعنی چهار دست و پای و سینه و پستانی و سرو گوش و دم او سفید باشد - بسیار بفال مبارک دانند - و استادان این فن و صنعت گفته اند که این اسیب بهر ملک و زمین که قدم نهد سوار او مالک آن ملک و زمین گردد - و در مصاف همیشه مظفو منصور باشد - دیگر اسپی که پستانی و چهار دست و پای او سفید باشد خجسته دانند - و گویند صاحب او دائم یور ملأ و خوشحال باشد - دیگر اسپی که چهار دست و پای او و پستانی و سینه او تا بعد شکم سفید باشد مبارک است و پسندیده - و دیگر اسیب زردہ که چهار دست و پا او سفید و چشمها او مائل بسفیدی باشد مبارک دانند و نادر باشد - اسپی چین لاین بادشاھان باشد که سوار شوند - دیگر اسیب نقره که گوش راست وی سرخ باشد یا سیاه مبارک دانند - و گویند که در پائگاه هر که چین اسپی باشد بمبارکی قدم او اسپان سیار دران پائگاه جمع شوند و صاحب این اسیب همینه سرخ روی و درست کام باشد و بهر مصاف که رود دشمنان مغلوب شوند و بر ایشان ظفر یابد - دیگر اسپی که برذگ خروس باشد و چشمها یش بچشم کبوتر مادر مبارک دانند - نادر بود و لائق بادشاھان باشد و استادان این فن گویند که اسیب زردہ نه چشم او سیاه باشد و متاخر بود مانند چشم آهو و پشتش کوتاه باشد و موی او نازک و درخشندہ بود البتہ دونده و تیز باشد - و گویند در دوندگی از ناد بگزد - اگر اتفاقاً سه پیچ ^۱ بوسینه او بود و رای پیچهای معهود ده بوسینه اسیب میداشد در غایت مبارک باشد البتہ بادشاھ بر روی سوار شود و سوار او ظفر یابد و هرگز غمکین نشود *

---

^۱ هنوزی " a feather."

* بیت *

هشتم نوع است پیچ موى مرس
که نداند بغیر دانا کس

نوع اول بشکل گردش پیچ آب بود و اکثر پیچ موى سرتن اسي
ماین نوعیت و انواع دیگر نادر واقع شود *

نوع دوم بصف ماند *

نوع سیوم مانند غنچه بیم شکفته بود *

نوع چهارم باثر زبان گاؤ ماند که بر نز گوساله لیسیده باشد *

نوع پنجم از انبوهی موى مانند نافه آهو بود *

نوع ششم بشکل هزارپای باشد *

نوع هفتم بفعلین چوبی ماند *

نوع هشتم مثل پس نعلین چونی *

چون معرفت اشکال پیچهای هشتگانه موى اسي حاصل شد -

بدانه پیچ موى برده محل اعضاي اسي واقع میشود - اگر بزير ده
محل که ذکر خواهد شد يکی کم باشد عیب دانند * بیان ده محل پیچ
موى فرس این چنین است * مثنوی *

هست يك پیچ بر لب زبریں * دو بزیر تهی گه است به بیس
دو بسینه بود دو بز سر هم * دو براطraf ناف زبر شکم
هست پیچ دکر به پیشانی * این ده البته هست تا دانی
گرازین ده يکی بود کمندر * عیب باشد نزد اهل هفر

فصل در ذکر سفیدی پیشانی و بیان نیک و بد آن

استادان این فن چنین مقتنه اند ده غرّه ۱ اسیب اگر بشکل گل فیلوفر بود یا مانند ماه یا بشکل چیزی باریک دسته شده همچو شمشیر باشد پسندیده و مبارک باشد - اگر بشکل نی سر بود یا پیچ در پیچ مانند زیجیر آن اسیب معیوب و مذموم ناشد - اگر اسیب سفید و یا مائل سیاهی بوده باشد و کام وزبان و چشم و خصیه وسم و دم سیاه ناشد آن نیز بیک نیست - و بر اسپ سفید گل های کلان سیاه و سرخ اگر باشد نیک نیست *

فصل در معرفت گل که از هر رنگ بر اسپ باهد و در بیان نیک و بد آن

بدانکه اهل تجربه اگر بر اسیب نقره خنک گل سیاه باشد پسندیده دانند - اگر سر اسیب بور گل زرد یا سفید بود آنرا نیز مبارک دانند - و ستوده شمارند - و اگر بر اسیب زرده گل سرخ یا سفید باشد ستوده است - و اگر بر اسیب سیاه گل سفید بود مبارک شمرند - گویند که اسیب بهر شکل که باشد برو گل سفید و سرخ باشد مبارک دانند و باقی گل سیاه بهر رنگ اسیب که باشد بد و ناپسندیده باشد *

باب دویم در بیان پیچه‌ای موى اعضای اسپ و بیان نیک و بد آن

بدانکه پیچ موى فرس هشت نوع میباشد باشکال مختلف *

^۱ *Ghurra* in Pers. and Urdu is a general term for any white patch on the forehead. In Ar. it is white on the forehead larger than a dirham.

ذکر پیچهای که اگر بر اسپ اتفاق افتاد در مبارکی و نامبارکی یکسان باشد

و آن سه پیچ یا چهار پیچ است که در زیر کاکل اسیب سر ناصیه اش واقع شود و زیع آن یک پیچ معهود که فدر کرده شد * دیگر دو پیچ است که سراطraf گردن زیر یال اسیب دافع شود - و پیچ دیگر سر فرق اسپ میان گوشها - پیچ دیگر در بن گوشها - این پیچها که مذکور شد اگر بر اسیب باشند یا نباشند تفاوتی نیست *

ذکر پیچهای که اهل تجربه آنرا عیب شمرند

اول بیچ قالح^۱ است که آنرا هندوان کاکدی گویند^۲ و در اصطلاح عوام بوزه^۳ پیچ خوانند - و نوزه سروش اسیب باشد - و در هند این محل را درازگاه گویند و آن پیچ در غاییت مذموم و بدترین فشاست - آورده اند که هر کس اسیب چفین داشته باشد دائم شکسته حال و پریشان روزگار بود - آخر فقیر و محتاج گردد و سوار او در مصاف مغلوب و منکوب باشد - دیگر در جایی که تنگ کشند اگر پیچ واقع شود نامبارک دانند - و گویند اگر کسی را چین اسپی باشد در پانگاه او دیگر اسیب جمع نشود

* فطعه *

فرس تنگ پیچ و زادو پیچ * مخوش یکدرم که ازد هیچ
گربود بوزه^۴ پیچ بد اثر است * از نشانهای شوم قرار است
دیگر در میان سوراخ های بینی اسیب یا زیر پیشانی اگر پیچ واقع شود

^۱ قالح, a word that occurs several times, is probably an error for Ar., the name of an ill-omened feather on a horse's back, under the saddle.

^۲ کاکدی Hindi: Sk. Kākudī, a horse having a feather on its 'hump,' from *kakud* a hump.

^۳ بوزه پیچ The word is not traceable.

ذکر پیچها یعنی بهنوی‌ها که اگر اتفاقاً واقع شود اهل تجربه
آنرا مبارک دانند

و از اینجمله پیچ دیمن^۱ است که هندوان آبرا دیومن گویند - و جای
او در زیر گلوی اسیب بود - این پیچ را در غایت مبارک می‌دانند -
چنانکه گویند اگر در ذن اسپی که پیچهای نامبارک و علامات مدموم باشد
این پیچ در گلوی او نوی از مبارکی این آن پیچهای نامبارک اثر دهد *
وسوار او البته در جنگ مظفر و منصور باشد * * ظم *

پیچ دیمن بود سفال نکو * جای این پیچ است زیر گلو
هرنه او را چنین بود فرسی * ندره بی خوشی برو نفسی
شودش پائگاه و مال زیاد * کام دل باید و رسد نمراد
دیکرسه پیچ نه آنرا مبارک دانند - یکی فووتر از گلو بمقدار نیم شبیر یا
یک شبیر و پیچ دیگر بر بازو و پیچ سیوم سر نالای هر تهی گاه زیر
فرحق^۲ اسیب باشد - دیگر اگر بر سینه اسیغ غیر آن دو پیچ معهود که
مدکور شد سه پیچ یا چهار پیچ واقع شود در غایت مبارکی باشد -
و گویند اسپی نه سر سینه این پیچها داشته باشد نادشاه بروی سوار
شود و سوار او همیشه مظفر و منصور گردد و اعداء مقهور - در پائگاه
هر که باشد اسپان بسیار از مبارکی قدم او جمع شوند - اهل عرب گویند
هر که اسپی داشته باشد که از این نشانهای یکی بوان بود هرگز
غمگین سود *

^۱ Sanskrit 'deramani' (lit., 'a divine jewel'), a twist of hair on a horse's throat

^۲ فوجک and فرجک - مرحق they are probably all copyist's errors for فُرْخَشْ or فُرْخَجْ an obsolete word for 'the quarters of a horse, etc.'

و اکر بیله بود سیاهی میش سفیدی مائل شود پیراست و علامات اسی
چوان بر عکس این باشد - و این جزویست - که آدست ده از شناختن
دندان معلوم شود *

باید اول شناختن سُنْش * نایا-ایی و فوف بر سُنْش^۱

بدانکه اسی دی دندان از مادر بزاید و دره بیان یکماه چهار دندان او
برآید - دو دندان زیر و دو دندان بالا - و آن دندانها که دخست برا آید - اهل
عرب ثنايا^۲ گویند - و در میان پنجهماه چهار دندان دیگر برا آیدش زیر و زیر
برا اطراف ثنايا و آنرا بتازی واسطات^۳ گویند - و چون هشت ماه شود چهار
دندان دیگر برا آیدش و آنرا رباعیات^۴ گویند *

بدانکه در هشت ماه چنانکه ذر بوده شد دوارده دندان پیشین
اسی برآید و هموار کند - و سال اسپ ازین دوازده دندان معلوم شود -
تا یک سال دندانهای مذکور سفید باشند و مانند هموار بود یا برگ شیر
و املس بود - چون دندان اسپ قمام سفید و هموار باشد بدانکه یک سال
است و در عرب این اسی را حولي خوانند - چون شروع در سال دویم
کند سفیدی دندانش بقدر تغیر باید - چون دو سال شود آن سفیدی تمام

^۱ The first *sinn* means "tooth" and the second "age."

^۲ ثنايا pl. of ثنۃ, the central incisors. four in number, two above and two below.

^۳ واسطات is used by several Urdu writers on the horse: none of the Arab authorities, however, give this as the name of any of the horse's teeth. All agree that next to the ^۴ رباعیات called ثنايا come the four called قوارح, then the ^۵ اثناياب, and last the eight ^۶ اثرباش.

^۴ رباعیات, the four teeth next to the ثنايا, two above and two below. See preceding note.

^۵ حولي Ar., a foal of one year old, a yearling. Kurra कुरा P. is in India a foal up to one month old.

نامبارک است و مذموم دانند - دیگر زیر چشمهای اسیب آنجا که اشک روان شود - و بر رخسارهایش و سر غلها و بر شاندها - و زیر پیچ قالع و فروتر سر زانوهایش و سر ساقها و ساعدها و بر پس رانهایش و بر دنبالهای چشمهای او و بر شنیدههایش و بر اطراف پیچ دمش - بین محلهای مذکور اسیب اگر یک پیچ یا دو پیچ واقع شود آن اسیب را شوم و مذموم دانند و معیوب شمارند - و از خریدن اسیب نه یکی ازین پیچها داشته باشد اجتناب و احتراز باید نرد - و اگر اسیب خوب بود نه به همه هنرها آراسته باشد و از خریدن او چاره ببود و بر او یک پیچ نامبارک ازینها که مذکور شده است باشد بغیر پیچ قالع که نامبارکی او به پیچ حال دفع نشود خرید کند - و اگر ناچار خرید کند مقدار آن پیچ مذموم پیچی از زربسانند و آن پیچ بد را بدین پیچ زر داغ نکند - چنانچه اثر آن پیچ بد ننماید و آن پیچ زین را بفقرای مستحق خیر کند که آن پیچ بد اثر ندهد و آن نامبارک بمبارکی بدل شود * * نظم *

هاشمی هر که بگذرد از زر * نرسد ز آفت زمانه ضرور
خیو کن تا نیامد است بلا * مستحق را بده ز بهر خدا
صدقه رد بلا کند ز تو زود * شاه پیغمبران چنین فرمود

باب سیوم در معرفت سال اسپ

و این از شناختن دندان اهل تجربه معلوم نموده اند - و از روی و از موی اسیب نیز میتوان دانست - اسپی که موی اعضای او نازک و براق نه باشد و پرزة دار و درشت بود - و استخوان پیشانیش برآمده و پشت چشمتش در گود افتاده باشد - و اگر خنک ^۱ بود مکسي شود -

^۱ The context here indicates that *خنک* was a grey.

ثنايا مطلق برود وزرد شود - زردي مانند انگبيين يا مثل زرينج - ولی بر سر دندان هاي واسطات و رباعيات اندکي سياهي باشد - و آن اسيب را در هند ديارو کناره^۱ گويند - چون ده ساله شود سياهي از سر دندان هاي واسطات نيز مطلق برود و آن اسيب را کناره گويند چون يازده سال شود سياهي از سر دندان هاي رباعيات مطلق برود و سر هر دوازده دندان مذكور زرد شود چنانچه مذكور شد - از پنج سالگي تا هشت سالگي سر دندان هاي اسيب سياه باشد - و از نه سالگي تا يازده سالگي بتدریج زرد گردد - چون دوازده شود تا چهارده ساله باز آن زردي بتدریج سفید شود - سفیدي مثل جفرات^۲ يا مانند شير - و چون پانزده شود تا هفتده ساله دران سفیدي نقطهای زرد افتد مانند تخم خردل سفید که آذرا بربان هندی سرشف گويند يا داده کودره^۳ * چون هزده ساله شود تا بيسست سال آن نقطهای زرد باز سياه شود - سياهي مثل مگس - و چون بيسست و يكساله شود تا بيسست و سه ساله باز آن سياهي بتدریج سفید گردد - و سفیدي بيع^۴ خورده و چون بيسست و چهار ساله شود تا بيسست و شش سال بعد^۵ آن سفیدي کوي افتد عميق و گرد و دندان هاي اسيب کچ شود - و چون بيسست و هفت ساله شود تا بيسست و نه سال دندان هاي اسيب بجنبيش آمده باشند - و چون سی ساله شود تا سی و دو سال دندان هاي بجنبيش آمده بيفقد و اسيب از خوردن بماند و نماند *

* نظم *

هاشمی در سرای کون و فساد از قوي خلت ضعيف نهاد

^۱ بارو کناره ; not traceable ; in text a horse of nine years. In Urdu a horse nine years old and upwards (or according to some ten years and upwards) is styled *male-panj*.

^۲ جفرات *jughrat*, *Turki*, a special kind of milk.

^۳ کودره^۴, *kodra*, a kind of small grain (like millet), *Paspalum scrobiculatum*.

^۵ بيع خورده^۶ meaning not clear.

تغییر پذیرد - و فارسیان این اسیب را زاکند^۱ گویند - چون بر دو سال و شصت ماه بگذرد دندانهای ثناایا که نخست بروآمدۀ باشد بنیاد افتادن کند - و اول دو دندان زیوبنیس بیفتد و باز برآید - و آنرا دوک^۲ گویند - چون هر چهار بیفتد و باز برآید و هموار شود سه ساله شود - چون بر سه سال و شش ماه بگذرد واسطات بنیاد افتادن کند - و چون هر چهار بیفتد و باز برآید و هموار شود چهار ساله شود - و چون شش ماه برو چهار سال بگذرد دو دندان ریاعیات بنیاد افتادن کند - چون هر چهار بیفتد و باز برآید و هموار شود بدانکه پنج ساله است - تا بحد پنج سالکی چنانکه مذکور شد هر دوازده دندان پیش اسیب بیفتد و باز برآید - و بعد ازان بنیاد افتادن دندان باقی نند *

بدانکه حد عمر طبیعی اسیب سی و دو سال است * تا پنج سال که دندان بیفتد و باز برآورد اسیب را داخل کرده شمارند - باقی بیست و هفت سال دیگر نه جفس نشان برسر دندان های اسیب پیدا شود، هر سه سال نوع دیگر چنین که ذکر کرده خواهد شد * بر سر این دندان ها که باز دویم برآید کوی باشد طولانی و در میان آن کوی سیاهی باشد - چون اسیب بر شش سال رسد کوی بر دندان های ثناایا پرشود و هموار کند - چون سال های او تا هفت سال رسند کوی که بر سر دندان و اعصاب باشد پر کند - چون هشت سال شود کوی به بر سر دندان های ریاعیات باشد هموار کند - ولی آن سیاهی تا هشت سال بر سر دندان های دوازده کله اسیب باشد * چون اسیب شروع در نه سالگی کند سیاهی از سر دندان

^۱ *Nā-kand*, in *Urdu* a foal up to two years old; a Persian word, lit. meaning 'unbroken, untrained'.

^۲ *dok* Hindi, generally pronounced *duwak*, in text a foal two and half years old, but in India usually from a two to three year old.

علامات قوت او یکی آنست که در روزی یک نوبت پیشاب کند و در آن وقت چنان زور کند که آن پیشاب از میان دستهای او بیرون آید - اهپی که بدین صفات موصوف باشد البته تیز و چست و چالاک و دونده بود - و قوی هیکل و یکرنگ باشد و باید که به تخصیص کمیت که تحمل برگستوان سنگین دارد و بهمه سختیها صبور است * * نظم *

ای که خواهی ز بهر روز نبرد
که ز سنگینی سلاح بجنگ
رو کمیتی طلب قوی هیکل
کفل او به پشت پیوسته
گردان او دراز و کوتاه پشت
گردان او کشیده چون طاوس
دلربائی بشکل آن دلبر
جز بوصف چنین میان و سرین
چشمهاش سیاه چون پر زاغ
بصفت همچو دیده آهو
هر دو چشم بروشنی بنظر
لب و بینی او بود باریک
چون قلم تیز - کرده پیوسته
همه دندانهای او همسوار
موی اعضاش او ز سرتادم
گوئی از روغن است چرب شده
گرنشیده مگس براعضاش
خصیه اش کوچک و کشیده شکم

مرکبی راه نورد گردان گرد
نشود مانده و نیاید تنگ
که بود سینه پعن گرد کفل
دست قدرت بهم گره بسته
بیخ رانش بود غلیظ و درشت
خوش خرامی بذرا همچو عروس
کفلی فریه و میان لاغر
نیست در شعر بندۀ غث و سمین
وندران شب ز نور کوده چران
متدحرک بود دو دیده او
چون ستداره بود بوقت سحر
گوشها کوچک و بهم نزدیک
گوئیا گوش از سریش رسته
همچو شکلی ز لوله شهوار
نرم و رخشندۀ همچو ابریشم
یا مگر کاغذی است مهربزدۀ
لغزد از موی چرب او پایش
همه اعضاش او مقاسب هم

هرچه حادث شود نامر قدیم
نمود غیر ایزد متعال
که نگردد بهیچ حال زوال
هر که آمد بون ز کوی عدم
باز گسترش بود بسوی عدم
آنکه او هست و بود و خواهد بود
در همه حالی بود موجود

**باب چهارم در معرفت نشان‌های اعصابی اسپ
خوب که دلالت کند بر چالاکی
و روندگی او در روز جنگ
و تحمل او برگستوان سنگیان را
و لایق بودن سواری پادشاهان**

اولاً اسپ باید که یک رنگ باشد و سریش کوچک بود و چشم‌ش
مانند چشم آهو سیاه و متحرک بود و بینی و لب‌ش باریک و پوست
آن تنگ و سوراخ‌های بینی کشاده و دندانهای او هموار و گوش کوچک
مانند سر قلم کشیده و دهانش کوچک و گردنش دراز و بین گردنش باید که
گذده باشد و گلوبه باریک مانند گردان طاووس کشیده و کوتاه پشت و کمر
باریک و کفل گرد و باید که پشت و کفل او بهم پیوسته باشد چنانکه از هم فرق
نداشته باشد - بین رانهای او باید که درشت و غلیظ بود و بین الفخدین کشاده
و خصیه‌اش کوچک و شکم بر کشیده و سینه پهن و قلمهای پایش دراز
و خشک و قوی بود و از رنگ و پیش و گوشت بر قوام دی نبود و سمهای
بزرگ و سیاه و سطبر باشد - باید که تمام اعصابی او هموار باشد چنانکه گوشی
تر اشیده اند و موی قدش چرب و نرم و درخشش‌ده بود مانند ابریشم و از

اسی خوش گام چو براه رود
آرمیده بود براه چو پیل
همچو طاؤس باشد او بخرام
باید اول بگام آرامش
چون در آید ز گام در رفتار
دست بردارد او سبک از جای
خواهد آرد چو پای بندید پیش
بنماید رهش چنان بنظیر
گرم خیزد چنان بزرگ از جای
رود ازوی چو گرم گشت قرار
تیزی او ز برق باشد بیش
در دویدن بود چو باد سبک
خواهد اندر دویدن آن چالاک
آن هذلهاش زان نکو داشد
هاشمی هر کرا بود غیرت
وانکه بی غیرت است لخوار است

دست و پا بزمین کشاده فهد
نشکند گام گردد صد میل
برکشند گودن و کشاید گام
که توانی شمود هر گامش
چست باشد بسان باد بهار
چون کسی کو نهد برآتش پای
شوق تا غرب در تصرف خویش
که نوردد زمین بپایک سر
که زمین بركف بقوت پای
چو دل عاشقان ز فرققت یار
نگذرد وقت دوز سایه خویش
نخورد او ز چابکی چاک
که به پود چو مرغ برافلاک
که رگ غیرتی درو باشد
نخورد از جفای مردم لست
در نظرهای مردمان خوار است

باب ششم در معرفت نشانهای شوم و علامات مذموم که در بعضی اسپان میباشد

بدانکه اسپی که او را شاخ باشد مثل انگشت ششم که بر دست
بعضی مردم بود یا مانند تعویذ که در زیر حلق گوسفند مادر زاد باشد
یا مانند استخوان نفرک ^ا خام ماند یا بشکل دانه چینو باشد یا سخت

جفر و بعد و the mango. ; دانه چینو ^ا

کلک پایش بود قوی و دراز
 نبود گوشت بر قوایم دی
 چار سمش بود بزرگ و سیاه
 فرسی کو بدین نشان باشد
 در دویدن بود چو باد شمال
 مرکبی زین نمط چو باد مرد
 تا ابد در جهان مظفر باد
 نیست اسپی چنین بهیج مکان

پای تا فرق او همه با ساز
 گندله باشد ولیک از رگ و پی
 خوردگاهش بقدر هم کوتاه
 گرم خیز و سیک عنان باشد
 تیز چون طبع هاشمی بخیمال
 سنتکند قلب دشمنان نه نبرد
 ملک اسکندرش مسخر باد
 جز که در بارگاه شاه جهان

باب پنجم در صفت گام زدن اسپ و دویدن او

اهل این صفت گام رفتن اسپ را تشییه براه رفتن پیل کرده اند
 و گویند که اسپ باید که بگام رفتن آرمیده بود و گام شمرده نهاد و گساده
 چنانکه در راه رفتن پای از دست بگذراند - و چون بخرامد مانند طاؤس
 گردن بلغد دارد و گام زند - چون از گام در رفتار آید چنان دست و پای
 بسرعت از زمین بردارد که گوئی برآتش میبود بنظر چنان نماید که گوئی
 پای او بر زمین نمیرسد مثل رفتار راسو یا دراج و خواهد که روی زمین را در
 تصرف دست و پای خود آرد - و چون از جای برکنندش و خواهند که
 بدوانند دست و پای چنان بزور از جای بردارد که پنداری زمین را
 بر میکند و درهم می پیچد و در دویدن خواهد که از سایه خود بگذرد و از
 تیز روی گرد زمین را بپاشاند و بر آسمان بپرد - اسپیکه گام و راه و دو او
 این چنین باشد نایاب و نادر است * * نظم *

صفت گام و راه اسپ شنو بعد ازان گوش کن حکایت دو

1 *Raftār.* means ambling, pacing, etc.

باب هفتم در معرفت خصائص اسب اصیل و تعریف فراست و وفاداری او

بدانکه -

* مصرع *

از فراست فرس بود مستدق

فرس را از فراست گرفته اند - اسپیکه اصیل بود و از زمین^۱ خوب باشد همیشه هشیار باشد بمربیه که در دشت تاریک از راه دور چون نظرش بر اندک چیزی می افتد یا آوازی شنون بحس در یابد - چنانکه فردوسی گوید درین معنی *

پی موجه بر پلاس سیاه بشب بیند او از دو فرسنگ راه دم علم سازد و گوشها قلم کند و آن طرف تیز بغلکه و پا بر زمین زند - چنانکه سوار را ازان آگاه کند - دیگر خاصیت اسب اصیل آنست که آرمیده و آهسته باشد - غصه نکند و لکد نزند و بددان نگیرد و تا گرم نکنی تند نشود و چون بر کنیش تند و تیز گردد و چالاک بود - و چون آهسته کنی در ساعت از تقدی و تیزی باز آید و فرمانبردار باشد و هرچه سوار خواهد آن کند و موی اعضا خود همیشه پاک و براق دارد و پایی در سرگین و خلیش^۲ ننهد و از جای ناپاک محترز بود و میل بعلف ناپاک نکند - اسپی که این خصائص داشته باشد زحمتی نشود - و در روز مصاف اگرچه زخم مهلک خورد نیقاد تا سوار را بمنزل رساند و این صفت نبود مگر در اسپ تازی اصیل *

^۱ زمین ^۲ khet is here the equivalent of the Hindustani "a breeding district of horses."

خلیش ^۲ mud, clay.

بود مانند سو شاخ گوسپند و اگر کوچک باشد بناخن ماند و جای شاخ در میان یال اسیب بود یا در میان کالکش یا بر فرقش میان گوشها یا پهلوی گوشها آنجا که شاخ کاؤ و گوسپند روید یا بر پیشانیش زیر کائل - اهل تجربه گویند در خانه یا در ملک یا در شهر که اسپ شاخ دار باشد آن خانه و آن شهر خراب گردد عیاذًا بالله منه *

دیگر اسپی که بر اطراف غلاف قضیب دو پستان باشد مثل سر پستان گاو آن نیز در نامبارکی همچو اسپ شاخدار است - اسپی که در میان گوش او یا در پهلوی گوشش گوش دیگر روئیده باشد کوچک آنرا معیوب و مذموم دانند - اسپیکه کام و زبان او سیاه باشد مذموم است - اسپیکه دندانهای او از عدد معهود کم یا زیاده باشد نا مبارک و نا پسندیده است - اسپیکه دندانهای زیر وبالایش از هم گذشته باشد شوم دانند و عیب دارند و خصیه اسپ دو مهره دارد - اگر از عدد معهود بیش یا کم باشد نامبارک و شوم دانند *

بدانکه اسیب بی خصیه و بی دندان از مادر زاید و کره که با خصیه یا با دندان از مادر زاید در خانه نباید داشت *

دیگر اسپیکه چشم او بچشم خوک ماند یا بچشم بوزینه میمون نباشد - اسپیکه در موی اعصابی او فاصله باشد مانند فاصله که در موی فرق آدمیست ذامبارک است - اسپیکه خورده کا^۱ او دراز باشد تا بحدیکه چون سرد است بر زمین رسد عیب دانند و نا مبارک شمرند - اسپی که موی او درشت و پرمه دار^۲ باشد ناپسندیده است - زیفار اسپی نه یک ازین عیبهای داشته باشد خرد نه نمایند که اهل تجربه مطلق منع کرده اند *

باب هشتم در معرفت حد بلندی قد اسپ
 و درازی از سرتا بینه دم و کشادگی دور شکمش
 و بیان عیب موی و اعضای و تعریف
 آوازش و دانستن نیک و بد عرق
 او و این باب مشتمل است
 برچهار فصل

فصل اول در معرفت بلندی و درازی و غلظت اسپ

بدانکه حد بلندی و قد اسپ صد انگشت است و حد درازیش از سرتا بینه دم صد انگشت و شصت باشد و حد غلظت دور شکمش مقدار فد صد انگشت بود *

بدانکه ازین بلند نر و درار و کشاده تر نمی‌سود و حد بزرگیش این مقدار است که مذکور شد و اسپی که بدین بلند و درازی و کشادگی بود نادر است و جنس اول است *

و بلندی جنس دویم مقدار نواد انگشت است و درازیش صد و چهل انگشت و کشادگی دور کموش مقدار بلندی قد باشد *

جنس سیم بلندی قدش هشتاد انگشت و غلظت چنانکه مذکور شد مقدار بلندی قد بود - و هر اسپی که ازین مقدار مذکور کم باشد در حساب نیست او را داخل اسپ برگ شمرید - و طریق پیمودن دور

* نظم *

اسپ قازی که او بود پُرکار
 در همهٔ حالتی بود هشیار
 بفرواست شود ازان آگاه
 تیر بیدند در انطرف هر دم
 که سوارش وقوف یابد ازان
 مهربان و ایس و آهسته
 همچو برق جهندۀ از تیزی
 گر خورد نخم کاری از شمشیر
 در نیقاد زپای آن پر دل
 افتاد او بر زمین و بد هد جان
 محترز باشد از پلیدی جای
 موی اعضای خود هر آینه پاک
 نخورد چیزهای بد اصلا
 در امیلان بود کجا تقسیم
 هر که اورا بود زهی دولت
 باشد اصلش ز نجد یا ز قطیف
 در همهٔ صورتی جمیل بود
 نشود ضائع آن سر یک مسو
 بهند منتهی ز تو بر جان
 جان دهد بهرتون چو کار افتاد
 اصل بد با کسی وفا نکند

در همهٔ حالتی بود هشیار
 مگس اربینند از دو منزل راه
 دم علم سارد و دو گوش قلم
 دست و پا بر زمین زند چندان
 باشد او آرمیده پیوسته
 در کنی گرم گرد آن تیزی^۱
 چون بر زم آردش سوار و دلیر
 تا نیارد سوار در منزل
 چون رساند سوار را به مکان
 نه نهد در خلیش و سرگین پای
 همچو آینده دارد آن چالاک
 باشد او پاک خوار و پاک لقا
 نه لکدن بود نه دندان گیسر
 فرسی این چنین نکو خصلت
 اینچنین اسپ خوب فعل و لطیف
 هاشمی هر که او امیل بود
 گر بری رنج در ترقی او
 اند کی گر کنی باز احسان
 مشکلی گر بروزگار افتاد
 اصل نیکو گهی خطای نکند

^۱ Tizi for tāzī, Arab.

فصل سیم در بیان تعریف آواز اسپ و بیان نیک و بد آن * بدانکه اسپ اصیل را آواز داواز شیر ماند - بلند و مهیب می باشد مانند رعد - یا مثل آواز فیل می باشد تیز و کشیده - زین نوع آواز اسپ سقوط است - و مبارک دانند و نیک شمرد - اسیب که آواز او به آواز شتر ماند یا مانند آواز شغال یا با آواز خر باشد آن اسیب را بعال شوم شمرد *

فصل چهارم در بیان عیب و هفر عرق اسپ * آورده اند که بوى خوى اسپ خوب و اصیل چون بوى سندل آید با مثل بوى شگوفه دعوک یعنی ابده خام بود یا بیوی کل ماند یا بیوی شیر یا جفرات یا عسل یا بیوی خس که ازو خس خاده سازند^۱ - و عرق اسپیکه بد اصل و ناسوده بود بدماغ چون بوى دول پیل آید یا مانند بوى سیر باشد یا بیوی مثل ماهی *

باب نهم در اجناس افراست

اهل این علم اسپ را چهار جنس دانسته اند - جنس اول را نسبت به سرهمن داده اند - و جنس دوم را کهتری و جنس سیم را ویس خوانند - جنس چهارم را شیور گویند - و هر یکی از این اجناس مذکور را صفتی علیحده باشد *

فصل اول در تعریف اسپی که از جنس برهمنست - و این جنس اسپ اکثر برتنگ نقره باشد و کبوتر چشم^۲ بود و خوش شکل و خوش قطع

حس خانه ^۱, Urdu, is a cool room in which the window is covered with a *khaskhas* tātī.

کبوتر چشم ^۲ apparently means with eyes like a *girah-bāz* or tumbler-pigeon, i.e. black and white, the white showing all round the pupil

شکمش چنان باشد که ریسمان (داف باز بحد ناف بوسانند و آن ریسمان را پیمایند که معلوم شود - و طریق بیدمودن ود و آن باشد که یک سر ریسمان در سه اسیب آیند که حد موی است بکیرید - و سردیگر بر سر دوش رسانند - بجانیکه کوهه^۱ زین دهند و آن ریسمان را پیمایند و طریق پیدمودن درازی او هم بدین سبیل است - یک سر ریسمان را سر دیبال چشم اسیب بکیرید و سردیگر بر نیخ دمنش برسانند و آن ریسمان را پیمایند که واضح گردد *

فصل دویم در بیان عیب و هنر موی اعضا اسیب * استادان این فی گفته اند اسیب بهر رنگ که بود گو باش - باید که موی اعضا او نازک و چرب و درخشندگ باشد که خوب است اگرچه صد عیب درست - چون موی اعضا بدین صفات مذکور باشد عییش بهنر مبدل گردد - فرسی که تن او چرب باشد چون در اونظر بکنی دل بیدینش مائل بود - چنانکه نخواهی که چشم ازو بر گیری - و تعریف موی اسیب که چه نوع باشد در باب چهارم گفته شد - اسپیکه موی تن او درشت و پرزا دارد و دراز بود اگر هزار هنر درو باشد بهمی بیزد بلکه آن اسیب را شوم دانند و دل نخواهد که سرو نظر نمی - استادان این علم گویند نیک و بد موی اسیب (شستن بهتر معلوم شود و وقت شستن او صباح باشد یا پسین * متنوی *

فرس ار صد هزار عیب درست گر بود موی او نکو نیکوست
موی او اربوه دراز و درشت شوم باشد بفال باید کشت

1. کوهه (pommel of the saddle.)

به طبیعت وجود آن سرکش
 کرم ناشد همیشه چون آتش
 چون گرمی وجود و جوشد
 همیه و شیر در زده بخوبیشد
 از دنیا دماغ سود نشکوه
 (؛) صہلش بلوزه افند کوه
 به هراسد ز بیش و به از شیر
 رو نگرداند از خورد شمشیر
 نزد و بیسر و سبک رود چالاک
 غصه دار و لکد زن و بیباک
 سر سرکوه نیزه چو پلنگ
 گر بدریا رسد سود چو نهنگ
 وز جهانی ناتشیش چو شوار
 چون سمندر بود میانه نار
 فرسی کین نشانه است درو
 باشد از هم روز جنگ نکو

فصل سیوم در تعریف اسیب که از جنس ویس بود - و این جنس
 اسیب بیشتر یرغه باشد و سریع السیر بود و گردنش پهن و کوتاه بود و دوز
 شکمش غلیظ - و اگر چشمهای این جنس اسیب زد باشد گویند که در شراب
 خوردن چنان ماؤل بود که اگر در ظرفی کند و پیش او نهند همچو آب

تُرْغَه subs. and adv., ambling. Another reading is *shirgha* (Pushtu ?) "dun with light mane and tail."

و خوش افعال و از علیق پاک خورد و خود را پاک نگاه دارد و همینشه ساکن و آزمیده و خوش خوی بود و از عرق او بوى خوش آيد - لکد بزند و دندان نگیرد و فرمابندردار باشد و هرچه سوار او خواهد آن کند و بد لجام نباشد - اکثر بیدار باشد و در برداشتن تجییم سذکین و سلاح منتحمل باشد و آواز او تندر باشد مانند رعد * اسپی که ندین صفات موصوف بود او را از جنس سرهمن دانند * * مفتوحی *

ببود هیچ فعل سد در او	جنس نہمن بصورت است نکو
ساکن و آزمیده و پرکار	باشد این جنس اسی د آزار
منتحمل بزرگ سار گران	ندود بد رقیم بهیچ مکان
پاک باشد همینشه موی تنفس	بود او پاک خوار و پاک منش
همه اعضای او بود با سار	تندر و چون رعد باشدش آواز
نقره خنگی ^۱ بود کبوتر چشم	نرم و رخشندۀ باشد اورا پشم

فصل دویم در تعریف اسی که از جنس کهتری باشد - این اسی چالاک و دونده و جهنده و تیز و غصه ور و جنگجوی و تندخوی بود - اندام او بخمامیت همینشه گرم باشد - لکد زده و دندان گیرد و از پیل و شتر و آتش و آب و زخم شمشیر نرسد و از هیئت او تکبر فهم شود - آواز او مانند آواز شیر تندر و بلند و مهیب بود - بیشتر این جنس قوی هیکل باشد و کمیت بود و صورت و شباهت خوب داشته باشد *

* مفتوحی *

بیشتر جنس کهتری است کمیت

بسفو وصف او در این نه بیت

^۱ *Nugra-khing* is the same as *nugra*.

و هرچند بخورد هضم نمود - در راه رودن صادره شود و سلاح سفتیکین نم داشتن
نگولند و بخوردان چیرنگی شور و بوش هائی نمود * اما اسپی که نلعمی
مزاج بود علامت او آنست ده موى اضطرابش نمود و چوب سود و درخشندۀ
ناشد و سرمهکین او را میل دمام سود و چا^۱ک روند و تیز ناشد و نم خوار
بود - اما اسپی که مزاج صفرایی ناشد ناشد علامت او آن است ده
بخوردان چیرهای تیز هائل بود و غصه درونندخوی و دردده و جهندۀ ناشد
و علف بسیار خورد و موى قن او ساق و نازک سود *و الله اعلم بالصواب **

باب یازدهم دردانستن آن که اسپ در هر فصل چه زحمت پیدا میکند و تیمار او چون باید کرد و این مشتمل است بر چهار فصل

فصل اول در آداب تیمار اسپ در هوای بهار

بدانکه در طبیعت اسپ هر بلغم و اخلاط بد که در هوای سرما جمع
شوند در فصل بهار غلبه نگند و ظاهر شوند و اسپ را اذیت رسانند - درین
هوا علف خشک و کنکرا باید داد و آب چاه خوارانیدن مغایس باشد -
درین فصل شیرینی و روغن ^۲ باید داد که مولد بلغم و اخلاط بد باشد - برگ
نیم و نمک سنگ دهند و برگ با ناسه نا شهد که دافع بلغم و اخلاط بد است -
از ادویه چیرهای تلغی نیز مناسب ناشد و هر روز گرهانیدن مفید بود *

^۱ *Kangar*, a common wild vegetable, much liked by Persians: it is said to be a species of artichoke.

^۲ In India horses are fattened on sugar, oil, butter, etc.

بیاشامد و از راه دور ملاده نشود و در گیرسفکی و تسملگی مجبور باشد - اسپی
ده درو این خصائیل بود اورا ونیس گویند *   * نظم *

مرسی کو بود ز جنس و پس . مامن می بود : طبع خسیس
باشد این جسم بیغه و خوش راه * سوی مذکول رود سرعت ماه

فصل چهارم در ذکر اسپی که جنس شیوه اس - یعنی شیودر
بقال باشد - و این نوع اسیب بخوردن چیزهای دایاک میل کند - سرگین
د چوب و گندکی بخوارد و در بیساب و سرگین و خلیش بخسید و بغلطد
و تان خوش دارد و گنده دهن و چاک خوار باشد و بیوسته چسمهای
او آلوده بود و بنظربد نماید و این جنس اسیب ضعیف خلقت و خورد
باشد و الله اعلم *   * فرد *

جنس بقال	چون بود دم ذات
باشد او گند دهن و چاک خوار	هیکل او ضعیف و خورد بود

باب دهم در خاصیت طبایع افراست

اهل تجربه سه خامیت یابده اند * اسیب یک نوع باشد ه
بالخامیت طبیعت او بادی بود - نوع دیگر بلغمی مزاج باشد - و جنس
دیگر صفرایی بود *

اسپی که در طبیعت باد غلبه دارد علامت او آنس است که اعضایش
خشک بود از باد و گرفتنش مثل نخته باشد چنانکه بهر طرف که خواهی
نکشد و زکهای او برآمده باشد چنانکه از پوست بفماید و موی تنفس
چرب ببود و پرده دزد و درشت و خشک باشد - تن او گوشت نکشد

و درین دو هفته فریب صد هلبله کوهنه و بیخته داخل ادویه مذکور گفند -
بتدریج اسیب را بدیدند *

نوع دیگر ادویه مختصراً^۱ یعنی ساحی نهار چهار درم نایک
شیر زوغن سرشفت در وقت هبایح اسیب را بدیدند آن سودمند بود *

دیگر زوغن زد و زوغن گنجداده از هر یک نه درم - در دماغ اسیب
کوین منفعت دهد - درین هوا اسیب را زوغن خوارانیدن مناسب ناشد -
دبرگ نیم نامگ سفگ منفعت دهد - و درین هوا پایگاه اسیب خشک
و باک باید داشت - علف سبز پخته یعنی رسیده و شسته چنانکه کرم
و گندگی در نبود و آب چاه اسیب را دادن مناسب است و آب باران
تازه نباید داد که زکام و بلغم پیدا کند - در هوای آخر پر شکال ادویه و اغذیه
اسیب موافق هوای گرما چنانچه در صدر مذکور شد بددهد و محافظت آنرا
بنوعی گفت که در هوای گرما گفته شد که مناسب بود *

فصل چهارم در آداب تربیت در هوای سرما * درین هوا باد
و سردی در طبیعت اسیب غلبه گفت و زیان رساند - اسیب را در وقت
مغرب زوغن گنجدد و ماش پخته و شراب قندی و شیر و زوغن فائع بود -
درین ایام هر روز یک بار اسیب را گردانیدن مفید بود *

باب دوازدهم در آداب خوارانیدن

نخود سبز و خوید جو و موله سبز اسپ را - و دافستن آنکه اسپ

مسخار ^۱ Can 'سخار' be an error or *sāqī* or *sajjā khār* is barilla. ساحی کهار = اسحاق
for اشنان .

^۲ *Khavid* is the same as *qaṣīl*, i.e., green wheat or barley cut for fodder. This is sometimes chopped up and mixed with *bhūṣā* or chaff. In Northern India horses are often 'soiled' by being put on *qaṣīl* for forty days. Dealers fatten their animals for the spring fairs by the system of *band qaṣīl*: 'vide' translation of the *Faras-Nāma* of *Rangīn*.

فصل دزیم در آداب نزیت و محافظت اسیب در هوای گوئما *

درین هوا صفراء و کرمی غلبه کند و در طبیعت اسیب آزار رساد - او را در روزی سه بار آب باید داد و سید شست - و شب در وضای خانه باید نست تا شبتم را وسیفند - و روز در جامی خنک ندد - چنانکه گرمی آذاب ناو برسد - و آرد جو برشنه با شکر را با قند سفید بیامیرزد و در آب شربت سازند و بدھند که سینه اش خشک ده شود و روده او کشاده شود و اسیب فربه شود - چون چاشنی قند دهند باید که هلیله داخل او نکند و از ادویه و اغذیه چیزهای بارد مقاسب بود - و علف ببل^۱ یعنی دوب شسته بدھند - و درین هوا خون از رگ زیر گردن اسیب را دشادن مفید بود * باید که اسیب را درین هوا نگردانند و آب تالاب دهند که مفید بود *

فصل سیوم در آداب ترتیب و محافظت اسیب در هوای بوشکال *

در این هواناد و بلعم غلبه کند و اشتباها او زیاده شود و اسیب را باید گردانید * فایده که اسیب را از گردانیدن درین هوا باشد از شراب هم حاصل نشود و ادویه او ملفل دراز و فلفل مور که آن را در هند پیپل مول نامند و پوسٹ شبطرج یعنی چتراء چهال و شاخ درخت تنبل که آنرا چوک گویند و زنجبیل و هلیله که آنرا در پیشاب گاؤ چوشانیده باشند هر یک از ادویه مذکور چهار درم و نمک سنگ نه درم مجموع را کوفته و بیخته دو هفتنه هر روز نایم سیم سیم رون گفجند بیامیرزد و ناسیب بدھند

1 i.e., *khabal*, the Panjabī for *dīb* grass

2 *Filfil-i-mār* = *pīpal-mūl*, the root of long pepper. *Mār* is a corruption of Hindi *mūl* "root."

3 چتراء چهال = *chitrā* *chāl* = پوسٹ شبطرج ⁵ . *chitrā* Hindi "bark" = *pīst*, and *chitrā* = *shītarā* *Plumbago zeylanica*, Watt, p. 986. *Chūk* is apparently an error for *pīq*.

آب چاه دهند که مناسب بود * دادن^۱ خوبید جو دفع حمت صفوی
و گرما از اسیب کند و شکم اسیب براید ۱ - روده و احشابش (از اخلاط بد
پاک کند و به گرداند و م بوی اعصابی اسیب نایک و در خشنده سازد *
در ابتدای حال که جوشیز دهد اگرچه اسیب بخط لغز دماید ولی
آخر فریه شود و از عات ها پاک گیرد و اگر ملش سبر دهد ناید که در
وقتی که ملش گل کرده باشد و دانه کم دارد ناید دادن *

فصل در دانستن آنکه اسیب را در هر ولایت از غلهها چه دهنند که مفید بود

اهل تجربه در ولایت خراسان و سوانح^۲ تا سرحد بود نموده اسیب را
از غلهها که دهدن جو مناسب باشد و در ولایت دکن^۳ تا سرحد تلفگ
و ملیبار اسیب را نخود دادن نفع کند - و در ولایت سندھه اسیب را مونه
دادن مفید بود - و در ولایت گجرات^۴ حسنه الله تعالی عن الحادثات و ناد
دهلی هر غله که اسیب را دهدن سودمند بود و الله اعلم و احکم
قامه شد قسم اول از فرسامه از کتاب شنس کرت *   * عثنوی *
قسم اول از این فرسامه شد مرتب به تیزی خانه
از هنرها و عیبها که خدا دید در صورت فرس پیدا
همه کرده بیان نقص نخست هرچه راوی بگفت راست و درست
قسم ثانی کنم شروع کنون خواهم از لطف فادر بیچون
سعن چند گفتن از حکمت در علاج فرس بهر علت

^۱ شکم رین = the Urdu idiom *pet chalānā*.

^۲ شاکوت perhaps a corruption for the Persian name of Quetta.
^۳ سوانح another it has سوانحیک

در هر شهر از نهادها چه دهنده که منفعت باشد « او نخود سبز چنان باید داد که هنوز پخته نشده باشد که بعد از آنکه پخته شود سود دهد بلکه ضرر می‌سازد - و نخود سبز باید که با گین و دانه باشد - و در ایامی که نخود سبز دهنده باید « یک روز شراب فندی با هینگ^۱ و زنجبیل و ملعل دراز و مک سنگ پیش بدنهنده و زویی جغرات دروش با نمک سنگ و بتیس^۲ - و ادویه دزان حالت دویه مددکور موجود بپاشد هر روز یک سبز روغن کنجد با به درم جو کهار^۳ بدنهنده زیرا که اگر نخود نهاده دهنده شکم اسیب ندره آید * استادان این فن گویند اسیب قوت که از نخود سبز خوردن یابد از گوشت و روغن و نخود خشک و فند نیابد - اسپی را که نخود سبز دهنده دایم ناظر تر و تازه و خوش آینده نماید چنانچه راست نخود در وقت صباح که شبتم برو نشسته باشد *

نوع دیگر خواراند موته سبز باسپ * مونه سبز که با خوشة پهلي^۴ که در او داده عیباشد اسیب را ناید داد - در هوای بروشكال منفعت دهد - دافع باد و بلغم و عفر^۵ باشد - و اسیب را فربه کند * دران ایام که مونه سبز خواراند روغن کنجد با جوهار باید داد که اگر مونه نهاده دهنده شکم اسیب بدرد آید *

دیگر خوید جو باسپ دادن * باید که در اول حال که خوید جو ناسب دهنده سه روز اسیب را آب بدنهنده تا منفعت دهد و بعد از آن

^۱ *Hing*, Hindī, s., m., assafetida.

^۲ بیسما، probably from بیسما. Hindī, a well-known prescription consisting of 32 drugs, given to women and mares after parturition

^۳ جوکهار، *iwr-khār*, H. m., an alkali prepared from the ashes of burnt barley-straw.

^۴ خوشة پهلي : *phali*, Hindī, a pod

- * فصل پنجم در معالجه نادی که بست اسیب بگیرد و خشک کند *
- * فصل ششم در معالجه اسپیکه نصف پسین او از باد خشک شود *
- * فصل هفتم در معالجه اسپیکه فضیب و خصبه او تا حد ممکن باد گیرد *

فصل هشتم در معالجه اسپیکه اورا دیو ناد کیرد *

فصل نهم در معالجه بادی که نزیان هندیان آنهاور^۲ گویند و این بیز از قولزم است *

فصل دهم در معالجه نادی که نزیان هندی اردت گویند ظاهراً باد لقوه است *

فصل یازدهم در معالجه بادی که بزبان هندی دیانگ^{*} گویند و این بیز از نوع قولنج است *

باب ششم در دادستان آنکه اسیب از جه سبب زکام پیدا کند
و معالجه آن *

باب هفتم در معرفت آنکه عورا و گیرمی از چه سبب‌ها بر طبیعت اسی غلبه کند و معالجه آن *

* باب هشتم در معالجه اسپی که خون پیش از کند *

¹ دیواد lit. demon's wind; from the text, later, apparently "madness."
² وَتَهُورٌ, in one MS. وَتَهُورٌ, probably an error for *rāṭodar*, S. "flatulent, colic."

ردت *ardit* = **دھنی** *dheni* = paralysis of the jaw or half the face.

* دا بانگ, other MSS. have دانگ. *Dabānk*, S., is said to mean an acute pain in the side.

فِسْنَامَه قَسْمُ اول مُرِتبٌ شد - از هنرها و عیبها هرچه خدای تعالیٰ
در صورت افراس آورده است موافق کتاب سنس درست نوشته شد و در
قسم دویم عمل و معالجه بیان کرده شود بتوفيق الله تعالیٰ *

فهرست سی و هشت باب از قسم دویم در علتهاي اسپيان و بيان تداوي آن

باب اول در معالجه عالدي که در سراسير پيدا شود *

باب دویم در معالجه انواع دردها که در چشم اسي پديد آيد *

باب سیوم در معالجه زخمها که در دهان سپ ظاهر گردد *

باب چهارم در معالجه قبهها که اسي پيدا کند *

باب پنجم در معرفت آنکه اسي از چه سبب ناد پيدا کند و بيان
معالجه اجناس سادهای افراس - و اين باب مشتمل بر يازده فصل است *

فصل اول در دانستن آنکه اسي از چه چيز ناد پيدا کند *

فصل دویم در معالجه ناد فيصر *

فصل سیوم در معالجه سادهای که سرو گردن اسي خشک نند
و هندیان آنرا ناد کرک * گویند *

فصل چهارم در معالجه سادي که هندیان آنرا دپوتک گویند و اين
نوع از قولنج است *

فیصر ¹ in Urdu veterinary works this term as well as ناد قہصر are given as synonyms for چاندنی زدہ which is the ordinary term for tetanus

ککری ² not traceable : two MSS. have Kukarnā intr. H. is common colloquial term for stiffening of the joints from rheumatism.

کپوتک ³ kapotak, S.

باب بستم در معالجه اسپیکه خورن در تمام اعضاي او ماسد شود
و معرض پیدا کند *

باب بست و یکم در معالجه اسپی که ادمک سیيار خوردن
معلول گردد *

باب بست و دویم در معالجه اسپی که از آف خوردن بیوهات
معرض شود *

باب بست و سیوم در معالجه اسپی که از روغن سیيار خوردن
علت پیدا کند *

باب بست و چهارم در معالجه اسپی که از سیيار خوردن غله خام
و پخته معلول شود و سرگینش برم گردد *

باب بست و پنجم در معالجه اسپی که علت شقاق^۱ پیدا کند
و شقاق را بزبان هندی زخ گویند *

باب بست و ششم در معالجه اسپی که علت دمر پیدا کند *

باب بست و هفتم در معالجه اسپیکه سرتون او دانها برآيد که آنرا
در هندی بیل^۲ گویند *

باب بست و هشتم در معالجه اسپی که سینه او سنکین شود
و آملس کند و لگ کند در عرف این را جوگیرا^۳ گویند *

^۱ شقاق is the ordinary stable term for sand-crack; but فخ is merely a contraction of زخم.

^۲ بیل bel is one of the many names for farcy amongst Indian horse-dealers; vide translation of the *Furus-Nama-Rangin*.

^۳ جوگیرا is a term amongst Indian dealers for a form of indigestion.

باب فهم در معالجه اسپی به خون از دهن و بینی و متعد او
آبد و خون پیش اب نند *

*باب دهم در معالجه اسپی که ضيق النفس ا پیدا کند

* باب یازدهم در مقالجۀ اسپی که بول او رسیده شود *

* باب دوازدهم در معراج اسپی که در شکم او دید ناشد.

**باب سیزدهم در معالجه اسیدی که از مسافت و زجری به سو کرده
باشدند رنگور گردید ***

باب چهاردهم در معالجه اسپیکه که دندانها برهم نهاد چنانکه نتواند کشاد و متصل بازیاب از دهان پر آید *

باب پانزدهم در معالجه اسپی که ناد و عفرا در طبیعت او غلبه کند و معلوم گردد *

* باب شانزدهم در معرفت اجذاس آمس افراس و معالجه آن

* باب هفت هم در معرفت انواع سروه اسپان و معالجه آن

**باب هشتم در معرفت اسپیکه علت مواد پیدا کند و مواد را
بربین هندی هوک *** گویند

باب نوزدهم در معالجه اسپینه دف پیدا کند و دق بازیان هدیب
کویند *.

asthma ضيق النفس

^٩ hiccough . هوی perhaps a copyist's error for the Sanskrit word *hik* "hiccough ". The ordinary Hindi word is *hikki*.
^{١٠} consumption: كهين for S. *kshīn* pulmonary phthisis.

باب سی و هفتم در معالجه متفرقه نه دافع علل و امراض افواش بود و معرفت ادویه و اغذیه که اسیب را دهنده تا فریه شود و قوتش بیفزاید و این رُب مسئلہ ملکه هشت فصل است *

فصل اول در بیان ادویه که بطريق چشیدی اسیب را دهنده *

فصل دویم در بیان روغن‌ها و ادویه که در بینی اسیب دندند *

فصل سیوم در بیان ادویه ده طریق جلاپ در حلق اسیب ریزند *

فصل چهارم در بیان ادویه که اسیب را بدان حقنه دندند که دافع علل و امراض بود *

فصل پنجم در آداب مقل دادن و مقل را بهندی گوکل گویند *

فصل ششم در آداب شاخ گاز میش خوارنیدن اسیب را دارویه چند بیان خواهد شد *

فصل هفتم در آداب شیر خوارنیدن اسیب را *

فصل هشتم در معرفت ادویه و اغذیه چنانکه دافع علل بود و اسیب را فریه کند و قوتش بیفزاید *

باب سی و هشتم در علامات که اهل تجربه آنرا مبارک دانسته اند و آن خطی چند است که دلای لب اسیب میان سوراخ‌های بینیش واقع است و السلام *

باب اول در معالجه علتی که در سر اسیب پیدا شود

اگر این علت از باد پیدا شود علامت او آنست که پیش سر اسیب گرم گردد و موی رویش ایستاده گردد و گرد چشمهاش اماس کند *

باب بست و نهم در معالجه اسپیکه علتی در فضیب او ظاهر گردید *

باب سی ام در معالجه انواع امراض خصیه اسیب *

باب سی و یکم در معالجه اسپی که یک غلواء خصیه بالا نکشند
و باز فرو گذارد *

باب سی و دویم در معالجه اسپیکه سم او ساویده ناشد و تداوی خوردگاه و سافها و زانوها - و این باب متشتمل بر دو فصل است *

فصل اول در معالجه اسپی که سم او ساویده شده باشد *

فصل دویم در معالجه خوردگاه اسیب و استخوان زانوش که برآمده شده باشد که آنرا مردم گجرات موترا^۱ گویند *

باب سی و هیوم در معالجه اسپی که دم او بخارش ^۲ آمده باشد
بوبان هندی آوندایی گویند *

باب سی و چهارم در معرفت علت مجهول که اسیب پیدا کند
و معالجه آن *

باب سی و پنجم در معالجه اسپی که مار گزیده باشد *

باب سی و ششم در دانستن محل های که اسیب را در انجا نباید گذاشت اگر نگلا دارد دیوانه شود *

^۱ معرف : *motarā* or *motharā*. H., is a general term for bog-spavin; but according to some only bog-spavin on the inside of the joint should be so termed.

^۲ خارش or خارش ^۲ is a general term for mange and prickly-heat, etc., آوندایی not traceable.

له مفید بود و اگر دوا پزیر نشود بر اطراف گلوی اسیب یا از دنبال چشمهاش یا از کام او رگ بکشایند که نافع باشد و زحمت دفع شود *

و اگر این زحمت از عفرا و گومی باشد علامت او آنست که تمام سراسیب گرم شود . و اندرون پلک چشم سبز یا زرد باشد و متصل خوی کند و دم بسیار زند * علاج او - زنجیبل و لار و نمک سنگ از هریگ دو درم و نیم کوفته و بیدخته هر روز با ربع سیر و نه درم روغن گنجید بیامیزند و گرم کنند - چون سرد شود سوزن نه درم در بیفی اسیب بویزنده نافع بود و از ادویه و اغذیه چیزهای خنک دهنده که زحمت دفع شود *

نوع دیگر بیدخ نیشکر و بیدخ دابه ^۱ و بیدخ کاس ^۲ و کرد و اسکند و سیر را کوفته بروغن زرد چرب کرده دود دهنده و الشافی هو الله *

باب دویم در معالجه دردهای چشم اسپ و این درد از چند نوع در چشم اسپ پیدا شود

نوعی آن است که چشم اسیب بر چوب آید یا بر جای دیگر خورد اران ال رسداش و آب از چشم او روان شود - و گاه باشد که از سبب آن درد .
گل در چشم اسپ افتد *

^۱ *Dābb*, Hindi, a coarse kind of grass, the roots of which penetrate several feet below the surface : it is very indifferent fodder It is said to be *Imperata arundinacea* and *Saccharum cylindricum*.

^۲ کاس و کرد ; other readings are and گاز کاز *Kās*, Hindi, is *Saccharum spontaneum* *Kard*, H., is the root of the red lotus.

علاج - اشفاریا فلی یعنی ساجی چهار درم و فلفل دراز و درونج^۱ از هر یک شش درم کوفته و بیخته بروغن بیامیزند و اسیب را بدھند و بعد بک سیر بوغن در حلق اسیب ریزند و دو هفته بدین طریق هر روز عمل کنند که زحمت دفع گردد *

نوع دیگر - درونج^۱ که آنوا بزبان هندی پهینس گویند دو درم با نه درم بوغن سحق کنند و در بینی اسیب چکانند که مفید بود *

نوع دیگر - سراسیب بروغن نمجد چوب کنند و به برگ بید انجیر یعنی آزند یا برگ سرو و سرگیان کاو گرم کرده تستخین کنند و رگ از زیر چشمها یا از کامش بکشایند که نافع بود *

و اگر این زحمت سراسیب از زکام و زیاد قی بلغم باشد علامت از آنسست که از چشمهاش متصل آب آید و از دهانش لعاب رود و میل بخوردن علف کتم کند و سرش بدرد آید و آواز بلند نتواند کشید و از این سبدب درد سر پیدا آید *

علاج او * زنجیبل و فلفل دراز و گرد از هر یک شش درم کوفته و بیخته با شراب قندی مخلوط کنند و هر صبح اسیب را بدھند و بعد از آن بک سیر شراب قندی در حلقش ببرند که نافع بود *

نوع دیگر - فلفل دراز که هندیان پیپل مول گویند^۲ و چتر جمال^۳ و زنجیبل از هر یک چهار درم - ادویه مذکور کوفته و بیخته با نیم سیمو شهد داخل دو سیر مونگ^۴ کرده پخته کنند و در وقت پیشین اسپ را بدھند

۱ *darūnāj* *Doronicum Roylei*. The Hindi name not traceable.

۲ پیپل مول : *pipal mūl*, Hindi, the root of long pepper.

۳ چتر جمال and چتر جمال other readings are *Chatr* is the Panjabi name of *Rhamnus daviricus* : it has a bitter fruit.

۴ *Māṇī*, Hindi, a kind of pulse.

یعنی شبد و کل نیلوفر و گل درخت مهوا^۱ و عنده از هر یک یندرم خشک
سایند - و با یک درم روغن و شهد در چشمش نند که نافع باشد -
همین ادویه مذکور باقی که آمله دران خیسانیده باشد سحق نموده
و چشم اسپ طلا نند که نافع آید *

نوع دیگر در چشم باشد هه اندرون چشمش گوشت ببر آید مانند
حباب - اگر آن سروخ بود از زیادتی خون فاسد است * علاج آن - رگ ببر
چسمهای اسپ بکشایند و بول گوسپند بو چشمش بیفشنند و اگر آن
گوشت سیاه بود از کرمی و سفرا باشد * علاج او - هلیله بسایند و با شهد در
چشم نند - و اگر آن گوشت سفید است از بلغم بود - هلیله و نمک
سنگ بسایند و با شهد در چشم نند که نافع بود *

نوع دیگر - شاخ گوزن که در هند سناپهر گویند یا دیدان گاو یا دیدان
آهو با روغن و شهد بسایند و در چشم نند - نافع باشد *

نوع دیگر - ملغل دراز و بروگ با نسمه از هر یک شنسدرم - نومنه و
بیخته با ربع سیر روغن و ده درم شهد داخل دو سیر و بروگ پخته نند و در
وقت صبح اسپ را بدهنند نه درین زحمت مناسب است - گوشتنی
که مثل حباب در چشم اسپ ببر آید بدادن این ادویه بروه و به شود *

نوع دیگر - در چشم اسپ - کلا باشد که از باد بینائی یک چشم
اسپ و یا هر دو چشم بروه و چون در چشم بکری دیده هیچ از
حال خود تغیر نکرده باشد ولی آب از چشم آید - این زحمت از دیگر
دردهای چشم اسپ بدنز بوده و بدشواری و شدت دوا پزیرد *

۱. *Hindi*, the *mahuwā* or *mahūnā*, tree : Bears are fond of the fruit.

علاج آن * بول ادمی در چسمش بیعسانند - یا هلیله و بلیله و آمله
از هر یک نه درم باهم بکوبند و بجوشانند در آب - آنرا سود کوده بر
چشم من بیفسانند *

نوع دیگر * یک درم نمک با آب سحق کنند با نیم درم شهد بیامیزند
و در چشم کنند - نابع باشد *

نوع دیگر * لنه بروغن چوب کنند و بر چشم من به بندید و اسپ زا
در محلی به بذند و چشم را بر چیری نتوں عالیید -

نوع دیگر * تخم بلادر یعنی بهلاوه با شهد سحق کنند و در چشم کنند
و اگر ندین ادویه ها علاج نپذیرد رگ از زیر چشم بکشایند *

نوع دیگر دره چشم آن است که اسپ زا چون بزرگوارند خون
در چشمهاش آید یا سرفه بسیار کند و خون در چشم آید و چشم سرخ
شود و درد نند - آب از جسمهایی زوان شود - نمین ادویه مددکور بکار بروند
که زحمت دفع شود *

نوع دیگر آنست که از حرارت و گرمی ، چشم اسپ درد نند
و دانهای خورد در اندرین پلک چشم پیدا شود و بخارش آید و بدان
سبب در جائی بمالد و دردش زیاده شود و بحدی رسد که ناخن در
چشم پیدا شود و چشم تنگ گردد * علاج آن - پلک چشم اسپ را
با زگونه کنند و نمک سنگ بیان دانها و گوشت ناخن چندان بزنند که
خون برآید - اگر علاج نپذیرد گوشت فاخته بخورد و کسی این گوشت
بخورد باید نه درین علم مهارنی تمام داشته باشد و اگر ماهور نبود نعوذ
ما الله منها - چشم اسپ را ضائع نند * چون گوشت ناخن بخورد کوودر ا

گهودر another reading is : perhaps an error for khodar, H.
“ honey..”

و این زحمت از چند نوع پیدا می شود * یکنوع آنست که از دهان اسیب بوسی گاره^۱ آید و پیوسته لعاب از دهانش روان شود و کام آماس گیرد و سر در پیش ازدازد و متصل سر بجنباند و نتواند که علف نیک بخوارد اگر بخوارد نتواند که فرو برد - در هندی آنرا والک گویند *

نوع دیگر آنست که زبان سیاه شود یا سبز گیرد و اماس کند و دانهای گرمی بر زبان او بر آید و زبان پیوسته در دهان بجنباند و از دهانش لعاب آید و از خوردن باز ماند *

نوع دیگر که ابهای اسیب سیاه شود و اماس کند و گلویش نیز از اندرون و بیرون اماس کند و علامت آماس اندرون حلق آنست که علفی که بخورد نتواند به فرو برد و از راه بینی بیرون آید - آنرا در هندوی پرلونگ گویند *

علاج آن - اول باید که رگ از کام اسپ بگشایند و از بدنالهای چشم او نیز * بعد ازان زنجبیل و فلفل دراز و گرد از هر یک نه درم بکویند و با چهار سیر آب بجهوشانند چندانکه وزن نیم سیم آید - سود کند و در حلق اسپ بریزند که نافع باشد *

دیگر هلیله و بلیله و آمله و برگ نیم از هر یک ربع سیر بگیرند و بجهوشانند و ناب بیالایند - و این آب داخل آبی کنند که اسیب را میدهند *

بوی کوبه بوسی گاره perhaps a copyist's error for ^۱

^۲ and والک probably errors for the Sanskrit *alābuka*, a disease in horses, in which, according to Nakul, "the mouth of the horse emits a foul odour, its palate becomes swollen, and it shows an aversion to food."

پرلونگ probably an error for *prasūnaka* in which, according to Nakul, the horse's "palate, lips, and mouth become black, its gums decay, and it cannot eat its usual quantity of food."

و علاج او ذمک سدگ و سمندر پهین^۱ که عربی زید البحر گویند و در فارسی کف دریا گویند کوفنه و بیخنه و نابی که دریچ خام دران جوشانیده باشند بیامیزند و با یک درم شهد در چشمش کنند و در وقت صبح آب سرد در چشم اسیب بیفشارند که مفید بود *

نوع دیگر * معالجه اسیب شب کور - بکیرند وصله جامه ابریشمی و هست بار تر کنند و باز خشک کنند و با آن جامه را هفت بار دیگر در شراب قندی بدان طریق تر کنند و خشک سازند - و باز بروغن قر کنند و بعد از آن جامه فتیله سازند و در ظرفی نهند و رون ربع سیر دران ظرف کنند و بدان فتیله چراغ روشن کنند و بر سر آن ظرف مسی بازگونه نهند و بکدارند تا آن فتیله بروغن تمام بسوزد و دوده که بر آن ظرف مسی چسبیده باشد بگیرند - و هر روز دو درم با یک درم شهد در چشم اسیب که شب کور است نکنند که علت شبکواری بورد - و بیرون ازین کتاب شنیده شد که چون خواهند که بدانند ه اسیب شب کور است یا نه بشب جامه سیاه سر راه بیندازند و بتوالی مهره سفید در رشته کشیده بر سر آن جامه سیاه امکنند و اسیب را بدان بوانند - اگر اسیب سر زند و بر آن جامه نرود و احتراز کند بدانکه اسیب شب کور نیست و اگر بران جامه بگذرد و جامه سیاه و مهره سفید را در نیاید شب کور است و اگر اعلم *

باب سیوم در معالجه زخم‌ای که از دهان اسیب پیدا شود

ابن زحمت از زیادنی بلغم و زکام یا از صفرا و گرمی پیدا شود

^۱ کفتدمی Pers., *lit.* "sea-foam" و زد البحرو Hindi, and سمندر پهین is cuttle-fish.

قضیم^۱ یعنی لجام نتواند خارید - چون خواهد که بخارد زبانش بران دندانها آید و آزده شود و بیشتر اسی کره را این حمت پیدا شود - علاج او آنست که دندانها را از بن بکند و بر جای آن شهد و وغیر پر کند که نافع باشد *

باب چهارم در معالجه تبها که اسپ را مارض شود

اگر از باد باشد علامت او آنست که قمام اندام خسک شود و گرم گردد و اندرون دهانش خسک شود و عطش زیاد شود و درخشندگی از موی اعضا او بود و پرده دار شود و چشمها یعنی آماس کند و سرفروق اندازد * علاج او آنست که تمام اعضا یاش بروغن زد چرب کند و مالش دهند و علف ذهنده تا تب فرد آید - یک سیر دسمول^۲ با شانزده سیو آب بجوشانند چندانکه بوزن دو سیر آید - سرد کند - اسی را باین آب حقنه دهند - و این جلاب اگر در حلق اسی بیزند مفید بود *

اما علامت تبیکه از زکام و بلغم پیدا کند آنست که تمام اندام اسپ سنکین شود - و چنان راه رود که پندراری در گل میرود و منصل خمیا به کند و سرد پیش اندازد و بخواب رود - پیوسته آب و لعاب از چشم و دهان او روان شود * علاج او مسکنگ^۳ زیر زمین عجم که بزبان هندی مونه گویند

^۱ قضیم ; the author uses this word in the sense of لجام but this meaning is not given in the dictionaries. However, one of the meanings of the word is "anything bitten by the teeth."

² دسمول Dasmul, S., a tonic prepared from the roots of ten plants.

³ This passage is corrupt in all five MSS. *Mushkak* is a "mouse" and also "galingale." The ordinary term for "galingale" is سعد کوفی and this is the reading in one of the texts.

نوع دیگر - بوگ دیم و بوگ املی^۱ بهم مجوشانند و در آن کنند
و در گلوی اسیب به بندند که نافع بود *

نوع دیگر - پوست نیم با برگش با آب مجوشانند و اندرون دهن
اسیب بدان آب مکرر بنشویند که نفع کنند *

دیگر یک سیر پوست نیم با هشت سیر آب مجوشانند چنانکه وزن
چار سیر آمد - بعد ازان آب نیازیند و یک سیر و نیم هونگ در آن آب به
پیزند و اسیب را بد هند *

نوم دیگر - بانسه و کلونجی و بهون رینگنی و فلفل درا
و پیپل مول و زنجیپل از هریک سه درم کوفته و بیخته با پیشتاب کاو خاط
کنند و در نه درم بوگ نیم کرده بد هند که هر دردی که در دهان اسیب
و کامیش باشد دفع شود *

دیگر در زیر بیدنی اسیب دود کنند بکاغد یا بسرگین گاو *

دیگر در زیر گلوی اسیب یک داغ گرد کنند و در زیر گوشش
سه داغ که زهمهای دهان و کام اسیب دفع شود و از برای انواع
علت‌ها که در دهان اسیب‌ها پیدا شود این ادویه منکور مناسب باشد
و بصلاح آرد *

نوع دیگر آیست که از کنچ اندرون دهان اسیب دو دندان وزای
دنداهای معهود برآید سراطوف دندان‌های اسیب - و بدان سبد

^۱ ایبلی i.e., *imli* or *imblī*, Hindī, the Tamarind tree and its fruit.

: *Kalonjī*, small fennel *Nigella sativa*.

: *Rhū-ringnī*, Hindī, the root of *Solanum Xanthocarpum*.

باهم باید آمیخت تا یک هفتنه هر روز اسپ را بدنهند سوی^۱ که از مویز راست کنند بوزن یکسیز در حلق اسپ برینزند که شفا باید *

نوع دیگر - ربع سیر و نه درم مویز - و نار دانه و فلفل دراز از هر یک شسدرم - و ربع سیر نبات - بادویه مذکور بکوبند و با ربع سیر و نه درم شهد خلط کنند - تا یکهفته هر صباح اسپ را بدنهند که صحبت باید - و درین مرخص یکهفته به جای ولیده پنج سیر جو پخته و نیم سیر شهد باهم بیامیزند و اسپ را دهند *

دیگر دو و نیم سیر شیر و نیم سیر لوغن و ربع سیر شهد و نه درم نبات بهم خلط کنند و اسپ را حقنه دهند نه نافع باشد * اسپی که در تپ این علتهاي مذکور بر اعضاء او ظاهر گردد بدانكه ناد و بلغم و صفرایکجا شده وقتی از هر علت پیدا شده و آن رحمت دوا نهیدارد و این رحمت را بزیان هندي قردوكه^۲ گویند و اگر کسی دوا کند جلاپ دسمول مناسب بود *

**باب پنجم در معرفت آنکه اسپ از چه سبب
باد پیدا کند و بیان معالجه اجناس
بادهای افراط و این باب مشتمل
بر یازده فصل است**

فصل اول در معرفت سبب باد پیدا شدن * اهل تجربه چنین آورده اند که اسپ را حون مردمی بوزن بدنهند و بعلف خشک ددارند

^۱ Variously or اسوی - اسوی : probably *āśav*, S., a spirit made from sugar, but here made from raisins.

^۲ تردوکه^۲, from the Sk. *tri-dosh*, " disorder of the three humours of the body.—bile, blood and phlegm."

و کلو^۱ و فلفل دراز و دیدار و سیطرج و پهار^۲ و اسگند و پوست نیب و قسط
شیرین که در هندی ایلوت^۳ گویند ادویه مذکور از هر یک سه درم بکویند
و سه قسمت کنند هر روز یک قسمت ازان با هشت سیر آب بجوشانند
چنانکه بوزن یکسیر آب بماند - فرود آرفد و سرد کنند - و با یکسیر شهد
بیامیزند و در حلق اسپ فرو ریزند که نافع باشد *

نوع دیگر تغییر و پوست نیب از هر یک نیم سیر بکویند و با ده
سیر آب بجوشانند چنانکه بوزن پنج سیر آید - بیالیند و دو سیر موگ
دران آب پخته کنند - فلفل دراز و زنجیبل از هر یک شش درم کوفته
و بیخته با ربع سیر شهد داخل مونگ پخته کنند - و بعد از دادن جلاپ
اسپ را بدنه که زحمت دفع شود - تی اسپ فرود آید - و علامت
تبی که از صفرا و گرمی باشد آنست که تشکی اسپ را زیاده شود
از قاعده - و انثر چشمهايش سرخ یا زرد گردد و اندامش گرم شود و دم
بسیار زند و چون دست در سوراخ بینی او نهند دم او گرم باشد همچو
آنش - و سر او نیز گرم باشد - و سر در پیش اندازد - علاج او اینست -
بر اضای اسپ آب سرد بپاشند و اندامش بروغن ستور^۴ تدهیں نمایند
یعنی چرب کنند - سه پا ارد جو برشه و ربع سیر شهد و ربع سیر نبات

کلو^۱, prob. *kiln*, *Nannorrhops Ritchieana*, the young leaves of which are used as a purgative for horses.

^۲ پهار, prob. *bahra* or *bhairā*, the Belleric myrobalan.

^۳ ایلوت, this word occurs more than once. *Qusī* is the *Costos*, *Saussurea Lappa*; but according to Watt this is called *kñt* in Hindi. (*Elwā* is, of course, the Hindī name for aloes.)

^۴ ستور, perhaps nitsfoot oil, but possibly for *Satāwar*, *Asparagus racemosus*, the root of which is used as a demulcent by Salhotris. In one MS. it is stated to be butter.

گرفت و پیشاب او به بندد اکتر آن اسیب نزید - این علت را بربان هندی
آت کرتک^۱ گویند *

علاج او اول تمام اعضاپیش بروغن چوب کنند و مالش دهند و بعد ازان
تمام اعضاپیش با آتش بتایند و آب را گرم کنند و چون سود شود یک سیبر
روغن کنجد و ربع سیر جوکهار داخل آب کنند و اسیب را بدھند و از ادویه
تج و هنک^۲ و جوکهار و فلفل دراز و زیگبیل و بنس^۳ هر یک چهار درم
کوفته و بیخته با یک سیبر شراب قندی در وقت صباح اسیب را بدھند که
فague است *

بوعدیگر تداوی کنند - روغن کنجد ربع سیر و نه درم روغن گاو^۴ و ربع
سیر چربی گوسپند یکجا کنند و بجوشانند و هر روز ربع سیر در یعنیش کند
و همین چوبی مذکور هر روز یک سیر اسیب را دادن و حقنده کردن مفید
بود و اضای اسیب بدین چوبی مذکور تدھین نمودن بفع کند * دوایی
دیگر شش درم نمک سنج و نه درم فلفل دراز و ربع سیر روغن با یک سیبر
خون گوسقند بیامیزند و اسیب را بدھند که مذفعت دهد و رگ دنبالهای
چشممش یا اطراف سینه او یا از دو پای پس او بکشانند و اگر بمعانجه مذکور
دوا پیذیرد داغ کنند که به شود *

داغ باشد علاج علت و * گفته اند آخر الدوا الکی

^۱ ات کر نک or a name for lockjaw. *a inth-jānā* = trismus : آت is perhaps for *ainth* and کر from *akarnā* a synonym of *ainthnā*.

^۲ *Hing* and *king*, H. assaetida.

^۳ بیتس or نپس - تیپس - بیس are the various readings. Possibly these are errors for *bans* may be an error for *bānsa*, Adhatoda Vasica, which is often mixed with ginger and honey.

^۴ In two MSS. دوعن سیر : *vide* p. 66, note 4

باد پیدا کند - یا در جای تذگ و ریسمان کوتاه بعنه باشد که نتواند بفرواغت خسپید و غلطید - و یا او را علف بوقت نرسد و گرسنه ماند - یا از لاغری و بی قوتی - یا از شکستن پیشتاب و سرگین که چون خواهد که پیشتاب کند و سرگین افزاید و در اثنای آن اسیب را براند و نکدارند که پیشتاب ذمام کند - یا از زجر و منقت بسیار که بر اسیب کند مثلاً دوانیدن بسیار و بار سفکین بود نهادن و تیمار او بواجبی ننمودن - اسیب در کوفت بماند و عاجز شود - و باد بر وجودش غلبه کند - یا از ادویه و اغذیه چیزهای تلغی در محدث بسیار خورانیدن اسیب باد پیدا کند * بدanke که موجب باد پیدا کردن اسیب این چیزها بود که مذکور شد *

بدانکه باد چند نوع است و در انواع این زحمت اسیب را تدهین کردن و تسخین دموهی و رگ کشاندن مناسب بود و ادویه مناسب هر نوع باد ده اسیب پیدا کند معالجه سیاهی خود گفته خواهد شد * باید که هر چاشنی که دهنده بعد از گردانیدن اسیب دهنده *

فصل دویم در معالجه باد قیصر^۱ اسپی که این باد پیدا کند علامقش آنست که تمام اعضای او شمچو تخته خشک شود و متصل چشم در حدقه بگرداند چنانچه سیاهی چشم ناپدید شود و میل بعلف خوردن نکند و اگر خواهد که علف خورد نتواند که به خاود و پیشتاب سرخ شود و اگر درین زحمت اسیب دندانها ببرهم بده چنانچه از هم بروند

^۱ amongst Indian horse-dealers this is tetanus; *vide also the Zinat-e-Khayl*, an Urdu treatise on horses. In an Arabic MS. this disease is called النصر

فصل چهارم در معالجه بادی که همدي آنرا کپوتک^۱ گويند * علامت او آنست که اسیب بیقرار دبی آرام گردد و هردم بیفتند و بر خیزد و از طرف بطریف بکردد و هوش ازو برود - اسپی که این مرض پیدا کند اثر آنست که نزید *

علاج او یک سیر دسمول با دوازده سیر آب بمجوشانند چندانکه بوزن چهار سیر آبرد - سرد کنند و روغن گاؤ و روغن کنجد و چربی گوسفند از هر یک یکسیر داخل آب کنند و باز بمجوشانند چندانکه بوزن سه سیر آید - هر روز بوقت صباح بون نیم سیر ازان در حلق اسیب بزیند که رحمت اسیب دفع شود و همین ادویه را هر روز نیم سیر بخوردن اسیب بدنهند و مقداری نزین ادویه را در حقنه کنند و بر اعضای او بمالند و اگر دوا پذیر نباشد داغ کنند *

فصل پنجم در معالجه بادی که پشت اسیب را بگیرد و خشک کنند * علامت او آنست اسیب پشت بزربرد چنانکه پنداری شکم بر زمین خواهد مانید *

علاج او آنست که پشنچش بروغن نججود تدهین کنند و تسخین نمایند و آب گرم نرده اسیب را بدنهند * ربع سیر جوئهار و یک سیر روغن کنجد دران کنند نافع باشد *

دوع دیگر یک سیر شهد و بیخ درخت توتم^۲ یعنی سماق نه درم کوفته و بینخنده با یک سیر کنجدانه کوفته داخل نیم سیر شیر گاؤ کنند و اسیب را بدنهند - نافع باشد *

^۱ کپوتک Sk. *kapotaka*, described as a kind of fatal paralysis in horses.

^۲ Other readings are تینقوه or تینونه. *Tumtum* or *timtim*, Ar., is another name for سماق.

فصل سیوم در معالجه بادی که سر و گردن اسپ را خشک کند
و هندیان آنرا پاد لکور^۱ گونهند علامت او آست سر و گردش
خشک همچو تخته گرد د چفانچه گردن هیچ طرف نتواند گردانید * علاج
او گردنش بروغن کنجد تدهین کند و برگ بید انجیر که به زبان هندی
آرند^۲ گویند و سرگین گار یعنی پاچک^۳ گرم کرده تستخین بایند و از
ادویه زنجیل و اثیر^۴ و زرد جونه و دار هله و فلفل گرد و فلفل دراز و بیخ
تینو^۵ از هر یک سه درم کوفته و بیخته با یک سیر شراب قندی بیامیزد
و اسپ را بدنه و اگر شراب نباشد با یک سیر فند بدنه که داع شود *

نوع دیگر سنبلیله که آنرا بزبان هندی میتھی گویند اهل عرب جلبه
خوانند و سیاه داده یعنی کلونجی از هر یک نه درم کوفته و بیخته با بیع
سیر روغن کنجد و یک سیر فند خلط کنند و هر روز اسپ را بدنه تا صحت
یابد و برگ از زیر گردن اسپ بکسانند و اگر باین دوا حمت دمغ نشود
داع کنند *

دوع دیگر انکوزه و تج و اجمود و فلفل گرد و آمله و پیتس و داده انار
و سمسنگ و فلفل دراز و بانسه از هر یک سه درم کوفته و بیخته با شراب
و فند بدنه فایده خواهد شد والله اعلم *

۱. name of a disease that attacks the head and neck of a horse : the word is untraceable.

۲. Arand, H., the castor oil (plant or seed).

۳. Pāchak, P., and upā. H.. dried cakes of cow-dung for burning

۴. ایپر^۴, apparently the Sk. usīra, better known as the **حُسْ خَس** *khas-khas*.

۵. دار هله^۵, the wood or the root of the Barberry. *Berberis aristata*.—Watt.

۶. سبووار^۶ or سردانه^۶ : words untraceable

۷. Vide p. 69, note 3.

و کرد^۱ و سیر و کچور^۲ و گوگل از هر یک چهار درم کوفته و بیخته با نیم سیر روغن زرد بیامیزند - اسپ را بدهد که نابع باشد *

دیگر روغن و شهد از هر یک نه درم در بینی اسیب بریزند و دار زیر بینیش درد کنند بچوب اک که عربی عشر^۳ گویند و بوگهای پهن دارد و در گجرات و همه جا بسیار است - و اعضای اسیب را بروغن زرد چوب کنند و مالش دهند تا شغا یابد *

فصل هشتم در معالجه اسپی که قضیب و خصیه او تا حد مقعدش باد گیرد و هندوان این باد را باں: گویند * علامت این باد آنست که پیشاب و سرگین اسیب به بندد و شکم درد آید همچو مسکی پر باد شود و ده بسیار زند و نتواند ایستاد - چون خواهد که نایستد نتواند ایستاد - از پای بیقد و بیهوش شود چنانه اگر چاپک بزنندش خبر نداشته باشد - و زبانش سیاه و دهانش خشک گردد * اسپی که این رحمت پیدا کند اکثر آنست که نزید - بهتر آنست که علاج نکنند و اگر کسی بکند این ادویه مناسب بود * سوشف و فافل دراز و زنجیبل و دوده چراغ از هر یک سه درم با پیشاب گاو سحق کنند و ازان فتیله سازند و در قضیب و مقعد او کنند *

دیگر نمک سنگ و فلفل دراز و اصل السوس یعنی ملہتیه از هر یک پنجد درم کوفته و بیخته با یک سیر سرنگ هندی که آنرا آجهن^۴ گویند و نیم سیر روغن کنجد بیامیزند و اسپ را حقنده کنند *

¹ Other readings are or possibly errors for گیرو H. "red ochre."

² Kachūr, the Long and the Round Zedoary.

³ usher, the Arabic for the āk tree.

⁴ ایان or بان, not traceable. Can this be for the Sk. apān?

⁵ آجهن, not traceable.

نوع دیگر یک سیر دسمول ناده سیر آب بجوشاند چندانکه بوزن یک سیر آید - سرد کنند و زوغن سوز و روغن کنجد و چیزی چربی گاو یا گوسفند از همیک ربع سیر گرم کنند و در آن آب بیامیزند اسپ را بدان حقنه کنند هر روز تا شفا یابد - اگر باین ادویه های مذکور به نگردد داغ کنند *

فصل ششم در معالجه بادیکه نصف پسین اسیب بگیرد * علامت او آنست که نصف پیش او بسلامت باشد و یک نصف از کمرا اسپ و کفلش و پاهای او خشک شود چنانکه نتواند جنبید و بیهوش شود و دم از جای بردارد و خمیازه بسیار کشد *

علاج او - نیم سیر الوت^۱ ابا دو سیر روغن کنجد بیامیزند و بجوشانند و نصف بدن او که باد گرفته باشد تدهیں نمایند که مفید شود و بکسر شیر و ربع سیر فلفل دراز هر صباح اسیب را بدھند تا شفا یابد *

فصل هفتم در معالجه اسیبکه او را دیوباد گویند * علامت آنست که اسیب دیوانه شود و منصل دستها بر زمین زند و چشمها یشن سرخ گردد و کشاده ماند و از هر آواز که شنود ترسد و بر هر طرف قیز نگردد و از جای بر جهد و بلرزد و بیفتند و بیهوش شود و قوار از برود و قضیبیش بیرون ماند - نتواند بخلاف کشید * اگرچه این نزحمت را علاج نکفته اند اما این ادویه مناسب باشد * سرشف و هینگ و توج و بانسه

^۱ For *alilot* *vide* p. 66, note 3. One MS. has which is probably an error for انکول *ankol*, *H.*, *Alangium Lamarckii*, the oil of the root-bark as well as the leaves of which are used in rheumatism.

^۲ دیوباد a disease of the brain, attributed to a spirit.

علاج او - سر و گردن اسیب بروغن کنجد تدهین نمایند و ببرگ ارند و سرگین گاز تسخین کنند و مقدار ربع سیر روغن کنجد در مشامش بپزند - یک سیر ماش پخته با نیم سیر روغن بیامیزند و هر روز اسپ را بدهند قا علت دفع گردد و الله اعلم *

فصل یازدهم در معالجه بادی که بزبان هندی وانک ^۱ گویند و این نیز نوع از قولنج است * علامت او آنست که شکم اسیب برآید و آواز قوارقر کند و تمام اعضا اسیب خشک شود * چون بخسید نتواند که برخیزد و بیهوش شود * و بلزند و اگر درین زحمت بینیش قرگرد و فوق کند علاج نباید و اگر آب از بینیش نیاید علاج پذیر است علاج او اینست زنجیبیل با آب سحق کنند و در چشم کنند *

نوع دیگر زنجیبیل و فلفل دراز و کرد و اجوانی و پوست شیطرج از هر یک سه درم و برق درخت کنار شش درم و نمسنگ و نمک سونچر و نمک سیاه و نمک کاج و نمک نه بدان طعام بپزند - از هر یک دو درم ادویه مذکور کوفته و بینخته و با شراب قندی بیامیزند و هر روز اسیب را دهند و بر بالای آن یک سیر شراب در حلق او بپزند و اگر شراب نباشد دو سیر اچجن یعنی سرمه بکار نرفد که مفید نود والله اعلم - معالجه انواع علل و امراض که اسیب از ناد پیدا کند مفصل در باب پنجم نوشته شد قا واضح گردد و اگر دانه ندهند مقدار دو سیر موگ را پخته و درو زنجیبیل و فلفل دراز هر یک پنج درم و عسل و روغن زرد ربع سیر کرده بخورانند و از باد پرهیز کنند و علف دوب دهند *

^۱ مانگ or وانک ^۱ not traceable.

^۲ اچجن یعنی صرکه ^۲ ride page 73, note ۵.

نوع دیگر برگ اک و بینج چترا چهال^۱ و جونهار و هینگ و آمله و سفید الطیب و فلفل دراز و زنجبیل از هر یک چهار درم کوفته و بینخنه با دو سیر شراب قندی اسپ را بدنهند و اگر دران حالت شراب نباشد با دو سیر اجهن بدنهند دفع باشد و اگر درین زحمت پیساب اسپ بسده * باشد و شکمش درد کند یک سیر روغن کمجد با دو سیر شیر و ده درم فلفل دراز خلط کنند و اسپ را بدنهند که زحمت دفع شود و بر اطراف سینه و پسر هر دو رانش رگ زند و اگر فائده ندهد بر نزدیک ناف او و بر تهیگاه چهار بندش داغ کند که زحمت دفع شود و شفا یابد و الشفافی هو الله *

فصل فهم در معالجه بادی که بیبان هندی وا تهونا^۲ گویند و این نیز نوعی از قولنج است * علامت او آنست که بول و سرگین اسپ بدشواری آید بلکه بیندد و شکمش براید و آواز قراقر کند و بیهوش شود و لاغر گردد و اورا اول داغ دهند - اگر از گرمی داغ در نیامد و هوشیار نه شود دوا کردن مفید نبود و اسپ نزبد و اگر گرمی داغ دریابد -

علاج او بیج و سعد که بیبان هندی موقعه گویند و بابرگ^۳ و گرد و هینگ^۴ و زنجبیل و هردو فلفل یعنی کرد و دراز از هر یک چهار درم کوفته و بینخنه هر روز با یک سیر شراب قندی بدنهند تا زمانی که علت دفع شود *

فصل دهم در معالجه بادی که زیان هندی اردت^۵ گویند * علامات او آنست که دهان اسپ کیج شود و متصل لعاب از دهانش آید و از علف خوردن باز ماند *

1. چترا چهال *chitrā chhāl*, the bark of *Plumbago zeylanica*.

2. آنہودر, not traceable.

3. Bābrang, H., *Embelia Ribes*.

4. لقوة, Sk. *ardita*, Ar. اردت.

باب هفتم در معرفت آنکه صفرا و گرمی از چه سبب بر طبیعت اسپ غلبه کند و معالجه آن

چنین آورده اند که چون اسپ را از ادویه و اغذیه چیزهای گرم و تیز و تلخ و شور بسیار دهند یا در تابستان بجای بندند که تپش آفتاب درو اثر نه کند یا در گرمی او را برآه دور برند یا بسیار دوانند یا اورا تشنه بدارند و سوچت آب ندهند صفرا و گرمی بر طبیعت او غلبه کند و ازان رنجور گردد و مرض های بد پدید آید و معالجه هر علتی که مناسب آن باشد به جای خود گفته آید *

علامت اسپی نه صفرا و گرمی بر مزاج او غالب شده باشد آنست که چشمها یش زرد شود و یا سرخ - و دم بسیار زند و متصل عرق نند و تشذیگی بیش از قاعده معهود باشد و بیهوش شود چنانچه اگر چاک بر زند خبر نه داشته باشد *

علاج او - اول اورا در آب سرد برانند و ساعتی بدارند و آشنا^۱ دهنند و رگ بکشایند و از ادویه و اغذیه چیزهای سرد دهند تا نافع باشد *

باب هشتم در معالجه اسپی که پیش از خون کند

بدانکه این علت را هندوان رکت پرسراو² گویند و از باد و صفرا است و اگر درین علت اسپ از خوردن باز ماند علاج او دشوار باشد علامت او - سر و اندام اسپ گرم شود و دم بسیار زند و سرو گوش فرو اندزاد و در

۱ آشنا in four MSS.: probably *ashnān*, H., "bathing." One MS. has *اسفاره*

* *Rakat*, H., "blood," and *pravrār*, H., "urine" = *peshāb khūn*.

باب ششم در دانستن آنکه اسپ از چه زکام پیدا کند و معالجه آن

حکماء هندی چنین آورده اند که اسپی را که شیرینی و چربی بسیار دهد یا از ادویه و اغذیه چیزهای سرد خواراند یا مدتی در یکجا بندند و سوار نشوند و نه گرداند یا از بدھضمی ه چیزهای ثقیل دهند و هضم نتوانند کرده و یا از هوای سرد که او را چل نپوشانند و تیمارش بواسجی نه نمایند زکام پیدا کند - و بلغم بر مزاج او استیلا نماید و اذیت برساند و اسپ ملول شود و علامت آنکه بلغم بر مزاج او غلبه کرده است آن است که میل سر علف خوردن نکند و عطسه بسیار زند و آب از بینیش برآید و گلو و پایهای او بقدر اماس کند و سرگین با کرم بیندازد و موی تنفس ایستاده شود *

ایسناهه شود *

علاج آن ربجبیل و فلفل دراز هر یک دورم و نیم کوفته و بیخته آب بشمر یعنی^۱ بهون ربکنی چهار درم و آب برگ سنبهالو^۲ نه درم و پیشتاب گاز نه درم مجموع با یکدیگر بدمیزند و هر روز چهار درم در بینی اسپ سریزند که مفید بود و از ادریه و اغذیه چیزهای بارد نباید داد که مناسب نباشد - فخود ترکوده بدهند و آب گرم بدهند که مفید بود و هر چاشنی که دهنده باشد که بعد از گردانیدن اسپ بدهند تا مفعت دهد *

^۱ بهارنگی *bhāhranī* : آب بشمر یعنی بهون ربکنی *Clerodendron Siphonanthus* ?

^۲ سنبهالو *H.. Sambhālū*, *Vitev Negundo*.

دیگر ربع سیر مویز و ربع سیر و نه درم ببات و بانسه و السیر یعنی خس که بدان خسخانه سازند از هریک نه درم مجموع را یکجا بکوبند و هر روز با نیم آثار شهد بیامیزند و در وقت صباح اسیب را بدهند تا زحمت دفع شود *

نوع دیگر پیت باب^۱ را و فلفل دراز از هریک شش درم ادویه مذکور بکجا کوفته با نیم سیر شهد بیامیزند و هر روز اسیب را بدهند که هفید بود *

باب دهم در معالجه اسپی که خیق النفس پیـدـاـکـمـدـ

این زحمت بیشتر از صفر و گرمی پیدا شود یا از زجر و مشقت بسیار که اسیب را بدوانند بمنزل دور برند و قیمار ننمایند - علامت او آن است که دم بسیار زند و بدشواری نفس او برآید و بیقرار شود و هوش از اوی برود و چشمها یش سرخ شود و اندامش گرم گردد و عرق بسیار کند - چون نفس کشند تهیگاهش خالی شود - چون دم فرو برد با زیر گردد - درین علت اگر آب از بینیش آید و نفس زدن بر او دشوار تر شود و بدشواری دوا پذیرد علاج او آنست هلیله و بلبله و آمله از هر یک شش درم کوفته و بیخنده با ربع سیر برنج و ربع سیر شکر بیامیزند و اسیب را بدهند که نافع بود *

نوع دیگر مویز و شکر از هریک ربع سیر و شهد ربع سیر و نه درم فلفل دراز و بانسه سبز و انار دانه از هریک نه درم مجموع باهم بیامیزند و اسیب را بدهند که نافع باشد *

^۱ mit-pāpṛā, Hind., *Fumaria parviflora*.

و فت پیشاب کردن بنالد - علاج او فاصله ده در هندی الچی گوبند و تخم سینهول^۱ با پوست و خارش نوونه و بیخته از هر یک ششدروم و مویز ربع سیر گرفته ادویه مذکور را بگویند و با ربع سیر روغن نجود بیامیزند و در علف دوب بپیچند و هر روز اسپ را بدنهند تا علت دفع شود *

نوع دیگر شکر ربع سیر و نه درم بر فرج و شیر ربع سیر تخم خیار و باد رنگ که در هندی آنرا کهیرا گویند شش درم مجموع را بهم بیامیزند و هر روز اسپ را بدنهند تا مرغض دفع شود *

نوع دیگر دو سیر شیر - و نیم سیر و نه درم روفن زرد - و ربع سیر شهد - و نه درم شکر باهم بیامیزند و اسپ را بدین حقنه کنند که نافع باشد و چیزهای سرد مثل صندل با آب برگ کنار بر اعضای او طلا کنند و در این رحمت شیرینی و چربی و چیزهای خنک اسپ را بدنهند که منفعت بدند و رحمت دفع شود *

باب نهم در معالجه اسپی که خون از دهان و بینی و مقعد او آید و خون پیشاب کند

این رحمت از غلبه صفا و گرمی باشد - اندام اسپ گرم شود همچو آتش - چنانکه دست نهی بسوزد - و از خوردن او باز ماند - و این رحمت علاج ندارد - اما اگر خون از دهان و مقعد اسپ نیاید و همین پیشاب او خون ناشد و خون از بینیش آید علاج او اول اعضاش بروغن تدهیں نمایند و منفصل آب سرد بر اندامش پاشند و چیزهای خنک که قبل ازین مذکور شد بر تن او طلا کنند *

^۱ سیمبل *Bombax malabaricum*, the silk-cotton tree, سیمبل or سیمبل

دیسوا نمیشود گوکهرو و از هریک شستدرم - نبات ربع سیر کوفته با ربع سیر و نه درم شهد مخلوط سازند و اسیب را بدنه که مفید بود - اگر از زیادتی بلغم و زکام بسته باشد علامت او آنست آن بول ابیض و سفید رنگ بود و قطره قطره بچکد و غلیظ بود همان علاج مذکور از جهت پیشاب که از باد بسته باشد بکار بیند که مفید بود *

باب دوازدهم در معالجه اسپی که در شکم او کرم باشد

چون اسیب را شیرینی و چربی بسیار دهنده کرم در شکم او افتد و از باد فیز در شکم کرم پیدا شود - علامت آنست که اسیب میل علف خوردن نکند از بروز لاغر شود و زیر شکمش آماش لند و تیزی و تندي ازو برد و سرگینش فرم شود *

علاج آن- بادریگ کابلی و اجمود از هریک ربع سیر و شترچ و فلفل دراز و زنجبیل و نمسنگ و زرد چوبه و تفہول و پوست ذیب از هریک ادویه مذکور نه درم کوفته و بیخته مجموع هفت قسمت نکند و هر روز یک قسمت از آن به پیشاب گار خمیر کرده اسیب را بدنه که کرمها در شکم اسیب بینند و یا بسرگین بیرون آیدن * دیگر تذبول و پوست ذیب و هلیله و بلیله و آمله از هر یک ربع سیر بکوبند و با ده سیر آب بمحوشانند چندانکه بوزن یکچ سیر آید و دو سیر مونگ دران آب به پزند و ربع سیر روغن کنجد در مونگ بیخته بیامیزند و در وقت پیشین اسیب را بدنه که علتش دفع شود و بصلاح آید *

کیسوا saffron ? Kesi, the flowers of *Butea frondosa*.

نوع دیگر دوای مختصر - یکسیز خرمادانه و فه درم برگ نانسی سبز
یکجا کنند و اسپ را بدهند که مفید بود *

دیگر پت پاپرا و با ناسه سیز از هریک نه درم با نیم سیو شهد بیامیزند
و اسپ را بدهند - دارین علت ولیده اسپ باید که جو باشد نه مفید بود *

باب یازدهم در معالجه اسپی که بول او

بسته باشد

علامت او آنست که پانهای او گرد آورد و قضیب مصل بیرون
کشد و ناز بخلاف برد اسپ بیقرار شود این زحمت از باد پیدا باشد *

علج او - اطراف قضیب ش بوغن تدهین نمایند و بسرگین کار و برگ
ارند گرم کنند و تخم چترچهت^۱ و الچی و خار خشک یعنی گوکهرو^۲
و پنبه دانه و تخم مجددی که بهندی پیله^۳ گویند از هریک شندرم کوفته
و بینخته با شراب قذی بیامیزند و اسپ را بدهند و بربالای آن یک سیر
شراب قذی و اگر شراب نباشد دو سیر جعفرات ترش دهند که مفید بود
بول بکشاید *

نوع دیگریک سیر منج با چهار سیر دروغ ترش به بزند و اسپ را
بدهند که نافع بود و پیش از گرمی نیز بند و علامت او آنست که قطره
قطره از قضیب ش بچکد - آن بول سرخ یا زرد باشد * معالجه آن اجمود^۴ و گل

^۱ چترچهت *chitrū*, H., the Barberry, *Berberis aristata*.

^۲ گوکهرو *gokhrū*, Hind., *Tribulus terrestris*.

^۳ *Majdab*, Ar. (?), and *peñā*, H., the white gourd melon.—Watt.

^۴ اجمود *ajmūd*, Ar. *kara/s*, celery ; *Apium graveolens*.—Watt.

و بعد از آن شش درم زنجبيل و نه درم نمک‌منگ و فلفل دراز و گرد هریک
شش درم کونته و بیخته داخل مونگ پخته کنند و ربع سیر شهد و روغن
کنجد و روغن ستور از هریک نه درم با آن منگ بیامیزند و اسپ را بدنه
نه نافع باشد و اللہ اعلم بالصواب *

باب پانزدهم در معالجه اسپی که باد و صفراء در طبیعت او غلبه کرده و ملول گردد و بزبان هندي این علت را برامت گویند

علامت او آن است که تمام اعضای اسپ خشک شود چنانکه
هیچ طرف نتواند گردید و پیش از خون کند و سر فرو اندازد و چشم‌ها
نمی‌بندند و متصل بخواب رود و اندامش گرم شود و نصف اعضای عقب او
کچ گردد و پایه‌ایش سست شود و فرو گذارد و بیقرار گردد و از خوردن
ماز ماند - این رحمت صلاح نپذیرد و اگر چنانکه درین رحمت نلرزد و از
خوردن باز نه ماند دوا پذیر باشد *

علاج او - تخم ارند دو درم و کلو و تخم خیار و باد رنگ از هریک
شش درم و نبات ربع سیر مجموع یکجا گرد * بکوبند با ربع سیر و نه درم شهد
بیامیزند و اسپ را بدنه و اگر خواهند که حقنه کنند هم همین دارو بکار
برند و اگر بر اندامش بمالند هم همین دارو پسند * است و هم آرد جو
بریان کرده با شیر و روغن و نبات بدنه و اگر باین ادویه
علاج نپذیرد داغ کنند *

باب سیزدهم در معالجه اسپیکه از مشقت و نجری که برو کنند رنجور گردد

بدانکه اسپ را چون بسیار دوانند و اسلحه سنگینی بروی نهند و راه دور برند مانده شود و بی طاقت و عاجز گردد و ملول شود و علامت او آنست که دم بسیار زند و از خوردن باز ماند و سر برزیر افکند و بولش سرخ گردد * علاج او تمام اندامش بروغن تدهین نمایند و رگ از کام و پهلوش بکشایند و از ادویه و اغذیه چیزهای خنک خورانند و در میان آب بسیار به برند و ساعتی دارند و اشناخ دهندهش و مدتی برو او سوار نشوند و آسوده دارند و جای بستن او ناید که فرم باشد که علت دفع شود *

باب چهاردهم در معالجه اسپی که دندانها برهم نمید چنانکه نتواند کشاد و متصل آب از دهانش آید

علاج او سر و روی اسپ بروغن تدهین نمایند و به سرگین گار و برگ بید انجیر گرم کرده تسخین نمایند نافع باشد *

نوع دیگر زیع سیر روغن کنجد تاغ در بینی اسپ بریزند که نافع باشد *

نوع دیگر بیرون زینگنی و کمری زینگنی او هملیله و بیلیله و آمله و تنبل و پوست نیب و لکو از هر یک نه درم بکوبند و با هشت سیر آب بجوشانند چنانکه بوزن چهار سیر آید و یک سیر مونگ در آن آب به پرند

کهری رنگنی ۱ There do not appear to be two kinds of *reignis*, but the plant has many names, one of which is *kharīyān marāghūn*.

که دیوک^۱ و موزچها و حیوان دیگر جمع کرده باشد و نمک^۲ سانبهر و زیره یکجا کنند و با آب خمیر کنند و بر جائی که آماس کرده باشد ضماد کنند که آماس مذکور را فرو نشاند و یا بپزد * دیگر آماس اگر جائی باشد که رگ قوان کشاد بکشایند و الا بر آن آماس حجامت کنند و خون بکشند و بعد ازان زنجبیل و فلفل دراز از هر یک چهار درم شاهقرا^۳ و ایلوت از هر یک شش درم کوفته و بیخته با نیم سیر و روغن زرد^۴ بیامیزند و اسپ را بدنه نافع ناشد *

دیگر معالجه اسپی که در میان ناف و شکمش آماس کنند - رگ زدن مناسب و خون کشیدن هم مناسب تراز معالجه کردن - اما ادویه آنست که بعد از خون گرفتن اسکنند و شاهقرون را با پیشتاب گاو بسایند و بران آماس ضماد کنند یعنی طلا کنند - اگر این آماس از باد باشد و بلغم بود ساجی کهار^۵ چهار درم با نیم سیر و روغن اسپ را بدنه نهند - برگ کمبوی^۶ و برگ ورن^۷ و چولایی باهم گرم کنند و بروغن چرب سازند و بلته بر آن آماس بندند که آماس فرو کشد * اما آماسی که تمام سرو روی اسپ بگیرد *

علاج اول رگ از کام بکشاید و از طرف گلویش نیز و اگر آماس فرو نه نشیند بر تمام رویش حجامت کنند و خون بکشند که نافع باشد -

^۱ *Divak* for *dimak* "white-ant."

^۲ شاهقرا ; wherever this word occurs, one MS. has ^۳ سانبهر and another سانبهر.

روغن گاو and in another روغن ستور ^۴ . روغن زرد

سانبهري^۵ , in one MS. and in another سانبهر ساجی کهار^۶ .

برگ پوی^۷ ; برگ کمبوی^۸ , in one MS. the leaves of the Po,i or Indian Spinach are used as a poultice.

^۹ برگ ورن^۹ ; *baran* is said to be *Crataeva religiosa* ; the leaves are used in medicine.

باب شانزدهم در علاج و معرفت اجناس آماس افراس و معالجه آن

چندین آورده اند که اسپ از شش علت آماس پیدا کند - اول از باد - دویم از بلغم - سوم از صفرا و گرمی - چهارم آنست که باد و بلغم و صفرا یکجا شود و اعضای اسی ازان آماس کند و این آماس نیز ازینهاست که جبر و زور بر اسپ کند و اسپ را در مشقت اندازند - پنجم خون او سوخته گردد و آماس از پیدا کند - ششم از ریش و دانه که اسپ پیدا کند یا زخمی خورده باشد و در علاج آن تعلل کند بدان اسپ آماس کند *

علامت آماس که از باد باشد آنست که چون دست بر آن فهی آماس مذکور سرد و فرم باشد و اینچه از زکام و خلط فاسد باشد سرد بود و آماس که از گرمی و صفرا بود گرم باشد و زود پخته شود و آماس که این علامت‌ها همه داشته باشد بدانه سه علت باهم جمع شده و تن اسپ ازان آماس کرده و آماسی که از زخم و دانه باشد علامت آن مثل آماسی بود که از گرمی پیدا شده باشد *

علاج این آماسها - اول آنست که طین التمل که در هند رایه^۱ گویند و این در پای درخت پهلو^۲ وغیره میباشد باید که آنرا بیارند و این گلیست

^۱ رایه - Rāyeh - this Indian name untraceable. Earth from ant-hills is used in medicine.

^۲ پهلو in one MS.; نیلو possibly an error for the Arāk (Ar.) tree, *Salvadora oleoides*.—Watt.

علاج آن هر روز با نیسه و زنجبیل از هر یک نه درم کوفته و بیخته
با ربع سیر رونم بیاموزند و هر روز اسپ را بدنه و درین زحمت دانه او
باید که مونگ باشد *

دیگر سرفه که از زکام و بلغم باشد علامت او آنست که از بینی
اسپ آب متواتر آید و سفید باشد - علاج هلیله و بلیله و آمله و پوست
شیطرج که بهندی چتر چهال گویند از هر یک پنجد درم کوفته و بیخته با نه
درم با نیسه و نیم سیر شهد هر روز اسپ را دهند *

دیگر بهون رینگنی و هلیله و بلیله و آمله و پتو^۱ و پوست نیب
و کلو^۲ از هر یک نه درم بگویند و با ده سیر آب بچوشانند چندانکه بوزن پنج
سیر آید - سرد کند و دو سیر مونگ در آن به پزند و هر روز وقت عصر دانه
باسپ دهند که شفا یابد - و گاه باشد باد و بلغم و صفراء یکجا جمع شوند
و طبیعت سروه پیدا کند و علامت این سرفه آن باشد که خلطی که از بینی
آید نشانهای مذکور همه دران باشد - آن زحمت دوا پذیر نبود آخر بمیود
و هؤ الله تaci و کل شئ هالک الا وجہه *

باب هشت دهم در معالجه اسپی که علت فوق

پیدا کند و بزبان هندی هوک گویند

چون سینه اسپ این علت پیدا کند و آن باد زور بند و ار سینه
بحلقش آید اگر درین زحمت و جع پیدا کند البته نزید و این علت از
بد هضمی پیدا شود و این دوا پذیر نباشد *

^۱ *Patol*, H., *Trichosanthes cucumerina*.—*Watt.* In two MSS.

^۲ کلو, in one MS.; probably, *gilo*, or *Tinospora cordifolia*.—*Watt.*

^۳ *Vide page 54, note 2.*

اگر آماس مذکور تمام سرو گردن اسپ تا بغلها و پشت را بگیرد این نیز از آمسهای دیگر است تمام اندامش بدرد آید اسپ روز بروز لاغر شود و از خوردن باز ماند * علاج بعد از خون کشیدن ساجی و روغن کنجک و شیره برق اکره باهم بیامیزند و برآماس مذکور بمالفده که نافع باشد و اگر فرو نشیند آخر داغ کنند و این چاشنی دهنده ساجی و ساتھری با روغن سرشف باهم آمیخته اسپ را دهند که شفا یابد *

باب هفدهم در معرفت انواع سرفه افراس و معالجه آن سرفه که از باد باشد

علامت او آنست آب از بینی اسپ آید مانند کف دریا * علاج او آنست دسمول دو سیر با یک من و ده سیر آب بجوشانند چندانکه بوزن دوازده سیر آید یکسیر زنجبیل کوفته و بیخته با چهار سیر روغن و چهار سیر شیر گوسفند در آن آب بیامیزند و بار دیگر بجوشانند چندانکه بوزن چهار سیر آید و هر روز نیم سیر ازان آب در وقت هر صباح بخوارانند که نافع باشد *

نوع دیگر زنجبیل نه درم کوفته و بیخته هر روز با نیم سیر شیر گوسفند و نیم سیر شهد بیامیزند و هر روز اسپ را بدنه که نافع باشد و رحمت دفع شود * اما سرفه که از صفره و گرمی پیدا کند علامت او آنست که آبی از بینیش آید سبز فام باشد - اگر در اول حال دوای او نکند آخر بجای رسید که چون سرفه کند بجای خلط خون از بینی افتاده و اسپ لاغر شود - مطلق از خوردن بماند و این نوع سرفه بدشواری علاج پذیرد *

ضعیف و نانوان گردد و دق پیدا کند و این مرض بزبان هندی بوهیار^۱ نیز کویند - علامت او آن است که روز بروز اسپ لاغر شود و شکمش بزرگ گردد درخشندگی از موی تن او برود آواش پست شود و نشاط و تیزی از موی برود و پیشتابش سرخ یا زرد شود و نفس آهسته زند و اندامش گرم شود و اشتیای او نم گردد و دائم سرفه کند و بنظر چنان نماید که سالها رنج نمی‌نماید باشد * اسپی که این علت پیدا کند اکثر نزید و الا اگر درین رحمت از خواردن باز نماند و اسیب جوان و قوی باشد و مرض دیرینه نباشد صلاح پذیر بود *

علاج او بینخ ارزد و چتر اچمال و هلیله و بلیله و آمله از هریک پنجد درم کوفته بشراب آمیخته هر صباح بدنه و بر بالای آن یکسیز شراب قندی در حلقوش ببریزند تا علت دفع شود *

دیگر پت پاپرا و فلفل دراز از هریک شش درم کوفته و بیخته در نه درم برگ بانسه پیچیده هر عباخ باسی بدنه و در وقت شام فلفل دراز و تباشیر و لاکه از هریک شش درم در دو نیم سیور شیر گوسفند گرم کرده در حلقوش اسپ ببریزند که مغاید بود *

نوع دیگر یک سیور لاده در چهار سیور رونم کفجود بجوشانند و سرد کرده آندام اسیب را بروغن تدهین نمایند و رگ از اطراف پهلوی او بکشایند *

دیگر گوشت گومند یا گوشت آهو یا گوشت خوک مقدار دو سیور طبع نموده اسیب را دهند و از علف دوب بدنه تا علت دفع شود *

^۱ بوهیار - لوهیار - اووهیار - بوهیار untraceable.

علاج او بینخ درخت بیل و بینخ درخت ارلو^۱ از هر یک ادویه نه درم مجموع یکجا بگویند با نیم سیر روغن و یکنهم پار شهد مخلوط سازند و بد هند و بالای این ادویه یکسیر پیشاب گوسفند ده لحلقش بریزند که مفید بود و دیگر از ادویه مذکور هر یک دو سیر و نیم بگویند و در بست سیر آب بجوشانند (و هر جا به سیر واقع شود هفتاد درم اعتبار کنند) و چندانکه بجوشانند که دوازده سیر ماند - بعد ازان آب را صاف نمند و چهار سیر روغن و یک سیر زنجیبل کوفته و بینخنه در آن آب ازداخته باز بجوشانند چندانکه روغن فقط باقی بماند و هر روز نیم سیر ازان روغن در حلقات بریزند - علت دفع شود *

نوع دیگر دیود از دودرم بهون زینگنی به آفراتائی فیز گویند و زنجیبل از هر یک نه درم کوفته و بینخنه تا یک پار روغن کفجده خاط نمند و اسی را بد هند که نایع باشد *

دیگر بینخ پر طاؤس بسوزانند و مقدار نه درم خاسته آن با یکنهم پار شهد آمیخته اسی (بد هند که علت دفع شود *

باب نوزدهم در معالجه اسپی که علت دق پیدا کند و در هندی آن را کهیں^۲ گویند

بن علت از شکستگی پیدا شود مثل آنکه از جمی بلند افند یا از پیشانیدن سلاح سنگین و یا بمنزل دور بوده باشد با بدیوابی یا بمجای دکه خورده باشد و در اعضا ای او خون فاسد جمع شود و اسی ازان

^۱ ارلو *arlu*, H., *Oroxylum indicum*.—Watt.

^۲ کهیں *vide page ۵۴, note ۳.*

^۳ دکه *for Hindī *dhakkā*, m., a jostle, shove, shock, etc.*

و درونه اسپ بسوزد بلکه تب آورد - اسپ را بسیار نمک هرگز باید داد و اسنادان گفته اند که اسپ کلان را در هفته سه پا و اسپ میانه را نیم سیر و اسپ خورد را یک پا نمک دهند - باید که ازین وزن نم و زیاده نداشند (و آنچه درین کتاب سیر مذکور مینمود آن آثار خام است و آن هفتماند و دو درم است) علامت مضرت او آنست که گرمی و صفراب بر طبیعت اسپ غلبه کند و تسنه شود - هر چند آب خورد نشکنی نمود - و بر اعضای او دافع گرمی برآید و آن اسپ سرفه بیدا میکند *

علاج او آنست که در قالاب یا جائی که آب بسیار باشد او را بشویند و ساعتی او را در آب بدارند و باز بیدرون آرند و کل ولای قالاب را بر اعضای او طلاع نکند و ساعتی بدارند تا خشک شود و باز اسپ را در آب بدارند و پاک بشویند و بیرون آرد - یکسیهر شکر و نیم سیر شهد و نیم سیر روغن و پنج سیر شیر درحقیق بریزند که مفید بود و از مرغ یا از طاووس شوربا سازند و اسپ را بدنه که مفید شود و علف کبل یعنی درب دهند و اورا در جای سرد به بندند که عملت دفع شود و هندوان این مرض را مرض لون و پاپر^۱ گویند والله اعلم بالصواب *

باب بست دویم در معالجه اسپی که از آب خوردن بیوقت بیمار و مریض شود

بدانکه اسپ را که برآه دور برد باشند یا بدوانند یا زیر بارگران عاجز نموده باشند خونش بجوش آید - اگر آب دهند آن خونگرم در رگ و پی

¹ لون و پاپر - لون پاپر not traceable. This disease is generally called *lawn phitna* by Hindus.

باب بسته در معالجه اسپی که خون در تمام اعضای او فاسد شود و مرض پیدا کند

علامت او آن که تمام اعضای او آماس کند و گرم و خشک گردد و سروش سنتکین گردد و گردن فرو گذارد و نتواند گردید و بول خون کند و نتواند که یکبار با زمین نهد و موی اعضای او از درخشندگی باز ماند و پرخواه دار شود *

علاج او تمام اعضاش قدهیں کنند و یک سیر روفن در حلق بریزند و بر اطراف سینه و بر بالای زانوهای او و اطراف پهلویش یکبار رگ بکشایند و از ادویه و اغذیه زنجبیل و فلفل دراز هر یک شش درم کوفته و بیخته با نه درم برگ بانسه داخل نیم سیر شهد یا نیم سیر شراب کوده اسپ را دهند *

نوع دیگر هلیله بله آمله و برگ نیب از هر یک یکبار کوفته و بیخته با ده سیر آب بجوشانند چندانکه بوزن پنج آثار بماند صاف کنند و آن قدر منک نه دران آب توان پخت پیزند و اسپ را بدهند که مفید باشد * دیگر دو نیم سیر شیر و یکنیم پار روغن و نیم سیر شهد با هم آمیخته اسپ را حقنه کنند که مفید بود *

باب بست و یکم در معالجه اسپی که از نمک بسیار خوردن معلول و بیمار گردد

بعضی مردم چون اسپ را دوانند یا از راه دور آرنند نمک دهند - اینخطا سست ازانکه طبیعت اسپ گرم است و چون درانند یا برآ درور نمک گرمی از زیاده شود و نمک هم گرم - اگر دران حالت نمک دهند سینه

دیگر آنکه و پیتس^۱ از هر یک چهار درم و فلفل دراز و تچ از هر یک شسد درم و ذمکسنگ نه درم کوفته و بیخنه یا یکسییر شراب قندی هر روز اسیب را بدھند که زحمت دفع شود *

باب بست و چهارم در معالجه اسپی که از بسیار خوردن غله پخته و خام معلول شود و سوگین نرم کند

بدانکه اسپی که او را ماش و موته سیار خورانند شکمش پریاد شود و بلکه آماش نند *

علاج آن تچ و اجمود و فلفل کرد و هیدنگ از هر یک چهار درم و نمک سنگ نه درم کوفته و بیخته باهم بیامیزند و با آب مخلوط سازند و با سپ بدھند که زحمت دفع شود *

بدانکه استادان این من گفته اند که اگر در دانه اسپ کودره - داخل شده باشد آنرا اگر اسپ بخورد باد و بلغم و صفره در طبیعت او غلبه کند علامت او آن باشد به هر ساعت خوی کند و اندامش گرم شود و بلزد و بیهوش و دیوانه شود و هر ساعت بیقد و برخیزد و علاج آن گل ڈالاب آورده گرم کنند و تمام اعضای اسیب را بمالند و یکسییر دسمول چنانکه مذکور شد جلاب سازند و نه درم نمک سفگ و شش درم خردل و نیم سیر روغن لفجند دران آب جلاب بیامیزند و اسیب را حقنه دهنند - به شود - دیگر چونکه اسیب را دانه پخته بسیار دهنند اشتهاي او کم شود و هرچه

^۱ پیتس vide page 50, note 2.

^۲ کودره kodra or kodon, the Kodo millet, Paspalum serobiculatum.

او سرد شود و به بند و بدان سبب اعضاء بتنخصیع شکمش آماس گیرد - علامت او آفست که هرگین و پیشاپش به بند و متصل آب از چشمش آید و سست شود و بخسید *

علاج او قسط شدیون که در هندی ایلوت^۱ گویند با قدر از روغن نجده بیامیزد و گرم کند - چون سرد شود بر اعضا اسیب بهالند و بعد ازان بسرگین گار و بوگ ارزد تسخین نمایند *

دیگر نمکسنگ و نمک کاج و نمک سیاه و سونچر از هر یک سه درم مجموعها یکجا بکویند و با دوغ توش آمیخته هر روز رفت رامداد ناسی بدهند و بر بالای آن در سیر دوغ توش و یکسیر آسو نه از شهد ساخته باشند در حلقتش برویزند که مفید بود و الله اعلم بالصواب *

باب بست و سویم در معالجه اسپی که از خورانیدن روغن بسیار علت پیدا کند

بدانکه چون روغن و چوبی بسیار دهنده باد پیدا کند و هرچه خورد هضم نتواند کرد - علامت او آنست که سرگین نرم و ندببو باشد و شکمش بر آید و هر ساعت بخسید و باز برشید و میل بر علف نکند - پایهایش بقدر آماس کند *

علاج یکسیر بسمول با هشت سیر آب بجوشانند چندانکه بوزن یکسیر آید سرد کنند و یکسیر اجهن و نه درم نمک سنگ با آن بیامیزند و اسپ را باین جای خفه دهند *

^۱ بلوت *vide page 66, note 3.* One MS. invariably has قسط معنی ایلوت for the lot.

باب بست و پنجم در معالجه اسپی که علت شقاق پیدا کند

شقاق را بوزان هفدهی زخ گویند و این عات از مساد حون باشد و زیادقی سلغم پیدا شود یا آنکه اسپ دکه خورده باشد بر چویی یا پایش بر سلکی آید و ریش شود و یا بریسمانی ساویده گردید چون در تداوی آن تغافل کنند ریش بدشواری علاج پذیرد و این نحتمت بیشتر بر دست سبیت پایی اسپ باشد *

علاج او آذست که در آب سرد بدارند ساعتی و بعد از آن زنجبیل و شیطدرج و فلفل گرد و دانست^۱ و ایلوت از هریک نه درم با بول گار سحق کنند و هر قدری که دانند بران ریش بمالند تا زحمت دفع شود *

نوع دیگر هلیله و بیخ اکره و زنجبیل و پانچی^۲ و نمک سنگ و سانبه ر و بیخ سرکبو یعنی سرپهوا^۳ هر یک پنجدروم و با پیشاب گرم کنند و بر جای که ریش باشد علاج کنند که مفید بود *

نونه دیگر سرشف و موته و پوار^۴ از هر یک ششدره با بول گار سحق دنند و ریش او بمالند که بصلاح آید *

دیگر یکه قته هر روز سه پار روغن ستور و ربع سیر برگ نیب و ششدره گوکه رو باهم بیامیزند و در حلق اسپ ریزند که علت بر طرف شود *

۱ دنت *dāntī*, H. (root = *dānūmūl*). *Baliospermum montanum* probably *bāpchi*, the Purple Flea-hant, *Vernonia anthelminthica*.

۲ بیخ سرکبو یعنی سرپهوا^۳ *sarphonkā*, H., *Tephrosia purpurea*.

۴ *pawār*, also *panwār*, H., the Fœtid Cassia, *Cassia Tora*.

بخورد هضم سود و باهای او نقدر آماس کند و سینه اش سدکین شود و باد در شکمش افتد علاج او بر اطراف سینه یا از پهلوی او رگ نمسایند و معالجه که پوتش این مذکور شد بکار بوند که مفید بود *

دیگر گاه باشد که از بدھضمی شکم اسیب برادر و سرگین و نمچون آب گردد و این را بزمیان هندی زحمت ایتسار^۱ گویند و درین زحمت اسیب از خوردن باز ماند و شکمش به پیچید *

علاج او ازار دانه و زنجبیل و فلفل دراز و نمسدگ و نال نیم که هنوز سخت نشده باشد (و بدل چیریست که در گجرات اچار میسازند و جهت رفع این زحمت بآدم بهم میدهند) و بتیش از هر یک چهار درم کوفته و بینخنہ هر روز با یکسییر شراب فندی در وقت آوناب دوا آمدن بدھند که نافع باشد *

نوع دیگر علاج - ایتسار ازار دانه خام نه درم و کته هر درم و کابیبل^۲ و اندرجو و موته و رسوت از هر یک نه درم - این همه ادریه کوفته مقدار نیم سیر ازین ادویه با یکپار شهد باسیب بدھند که شفا یابد *

نوع دیگر بونج و کته از هر یک یکپار با یکسییر برفنج سائی^۳ به پزند و یک سیر جغرات و یکپار روغن داخل نموده بدھند و سه روز و یکده بدھند و گر بهتر نشود هفت روز بدھند - بعد ازان شوریایی گوشت و برفنج پخته بدھند روز اول از ک دانه بدھند هر روز بتدربیچ زیاده نمند تا به حال خود آید - غلت او و زحمت دفع شود *

^۱ ایتسار, a form of indigestion : Sk. *Atisāra*, 'dysentery.'

^۲ بدل H., the unripe *bel* fruit (*bäl* H., immature).

^۳ کابیبل *kambhal* H., the monkey-face tree, *Mallotus philippinensis*.

باب بست و هفتم در معالجه اسپی که بر تن
 خود آبله‌ا پیدا کند انرا بزبان
 هندی بیل^۱ گویند

این زحمت از بسیاری روغن و دانه پخته دادن پیدا شود و اگر آبلها
 بر نصف پیش اسپ برآید از بلغم و زکام باشد و اگر به پشت اش غلبه
 کند از صفو و گرمی بود و اگر بر کفلکاه و پاهای او ظاهر شود از باد بود
 و آن آبله اگر خورد بود مقدار دانه آمله است و بزرگیش نقدر گردگان
 باشد *

علاج آن اول آبلها را بشکانند و چرک و گندگی که باشد بپروون آورند
 و بمجای آن شیره^۲ زقوم پر کنند و یا شیره آک - بعد ازان نیم سیر روغن
 بمحوشانند و نه داره صور توتیا سحق کرده بروغن آمیخته برآبله‌ها طلا کنند *
دوع دیگر شیطرج و زنجبیل و هلیله و بلیله و آمله و بانسۀ خشک
 ترایمان^۳ و کلواری^۴ و ایلاچی و بهارسو^۵ و پست پاپره و بیون روگنی و پوست
 بیم و دهاروی^۶ و کربیات^۷ ادویه مذکور را از هر یک ربع سیر مجمع یکجا
 نمودند و هفت قسمت کنند و هر روز یک قسمت ازان با هشت سیر آب
 بمحوشانند چندانکه بوزن یکسیر آید صاف نمایند چون سرد شود وقت صباح
 در حلق اسیب بپریند که نافع باشد *

۱. *Bel*, vide page 55, note 2.

۲. تراهمان *Trayamān* (in Bombay) = *asbarg*, H., *Delphinium Zalil*.

۳. کلواری *kalvārī*, in Sind = *kabra* or *ber*, H., The Edible Caper. *Capparis spinosa*.

۴. بهار سو - بهار سر^۴, not traceable.

۵. دهاروی *dhaurī*, H., *Zizyphus rugosa*.

۶. کربیات *kiryāt*, H., the Creat, *Andrographis paniculata*.

دیگر هیرا کسیس و نتهه و پوست شیطرج و برگ نیل خشک بسایند
و بوان ریش به بندند که خشک شود انساء الله موى او برآید و به شود *
 نوع دیگر مور توتیا^۱ و پهندری و هیرا کسیس از هر یک دو درم بساوند
و آهک خوب تازه با آب لیمون حل کنند و قدری ادویه مذکور دران
آهک اندازند و ریش اسیب نیز با آب لیمون بساوند و آهک حل شده را
بجراحت نهاده بندند و آن وقت هه بسته باشد باز همان وقت بکشایند
به چهار روز یا پنج روز که به بند دفع شود و الله اعلم با الصواب *

باب بست و ششم در معالجه اسپیکه گری داشته باشد یا پیدا کند

ندانکه این علت از حرارت خون فاسده بر طبیعت اسپ غالب
شود و از پوست اهی ظاهر شود *

علاج آن نخست از گودنش رگ بکشایند و از هر دو دست نیز و از
بول و سرگین گار با شراب بیامیزند و بر انجما که زور کوده باشد طلا کنند بلکه
بر تمام اعضایش بمالند که مفید بود *

نوع دیگر مکسنگ و بینج کونج و تخم خردل سفید و فلفل دراز و شیطرج
از هر یک ربع سیر کوفته و بیخته نا پنچ سیر آب گرم برگ نیب و پنج سیر
بول گار بیامیزند و بر اعضا اسیب طلا کنند هه مفید بود *

نوع دیگر دو هفته هر روز یکسیز روغن نا ششده ساجی در حلق اسپ
بریزند که نافع باشد و از ولیده موتهه دهند که زحمت دفع شود *

^۱ mór-tūtiā = Nilā-tūtiā. Copper Sulphate or Blue Stone.

باب بست و هشتم در معالجه اسپی که سینه او سنگین شود و آماس کند

اسپیکه این زحمت داشته باشد اهل فارس حمل^۱ گویند و مردم هند آنرا جوگیره گویند و بعضی برآ خوانند و ماده این زحمت از باد باشد یا از بدھضی که بعد از خوردن دانه برو سوار شوند و بدانند یا بمتر دوز سرند و چون ازان فرود آیدن فی الحال لجام از سرش بر گیرند و در قائمه ندارند و تیمار بواسجی نذمایند در کوفت بماند و علف که خورده باشد هضم نتواند کرد علامت او آنسست که سینه اش سنگین شود و لئگ گردد بلکه از راه رفقن بماند *

علاج اول از سر و گردن و سینه و دوش او بروغن کنجد چرب کنند و مالش بسیار دهند - و اگر از بدھضی سینه اش سنگین شده باشد علامت او آنسست که سرفه بسیار کند - سینه اش بروغن ستور تدهیں نمایند و بسرگینی گاو و برگ بید انجیر تسخین کنند و بر اطراف سینه او رگ کشایند و سه روز اسپ را دانه ندهند و اگر بصلاح نیاید یک هفته هر روز ربع سیر لوغن کنجد و نه درم سیر که بزیان هندی لحسن گویند و با یکسیر قند مخلوط کنند و اسپ را بدھند که مفید بود *

نوع دیگر هینگ و بیچ و کرو و اجمود و باسه و آمله و پیتس و انار دانه و نمک سنگ و زنجبیل از هر یک ربع سیر و هلیله یکسیر و نیم پاؤ کوفته و بیخته هفت جا قسمت کنند و هر روز یک قسمت با شراب قندي اسپ را بدھند و یک سیر شراب در حلقات بروزند (سیر که بوزن ادویه

^۱ حمر *hamir*? *Hamir* in Ar. is applied to a horse suffering from indigestion from eating barley.

^۲ کورو *karū*, H., Gentiana Kurroo.

نوع دیگر روغن بهرامی^۱ هر روز یکنیم پا در حلق اسپ بریزانند که مفید بود و عات رفع شود * و چنین آورده اند که اسپ فربه را چون در هوای گرم دراند خوشن بجوش آید و فاسد شود و از غلبه خون فاسد - گاه باشد که آبلهای بیل از زیر گلو تا بر اطراف گردان اسپ برآید و این نوع نخستین است که مذکور شد - و اسپ را درین زحمت بیم هلاک است بزود دوا نه پذیرد - و علامت او آنست که متصل خوی کند و از گرمی مضطرب شود و بلزد و بیهوش گردد و دهانش خشک گردد علاجش چنانکه مذکور شد آن آبلها را بشگافند و درمیان آن تخمها باشند که مانند تخم خردل - اگر دانه را بشگافند و درمیان او سبز فام بود علاج نکنند که فایده نبود و آن اسپ بزید و اگر بزیدگ دیگر بود آن تخم را و چرکی که دران آبلها باشد بیرون آرند و بجای آن قرنفل سحق کرده پر کنند و بران آبله داغ کنند *

دیگر ربع سیر قرنفل را آب معجون ساختند تا اسپ بدند *

دیگر آنست که از گرمی اندرون اسپ باشد - دانه خوارد بر اعضاش سرآید و پخته شود و آب ازان روان گردد - علامت گرمی آنست که چشمش سرخ شود و پیشابش زرد شود و دم بسیار زند و لاغر شود *

علاج آن برگ بریا برگ کهرنی یا برگ پیلی در آب بجوشانند و چون آب سرد شود بر اعضا اسپ چرب کنند * چاشنی هلیله نیم سیر و آمله بیم سیر و بهنج نیم سیر و شکر یک سیر کوفته و بیخنده باهم بیامیزند و هفت قسمت کنند و هر روز یک قسمت ازان با نیم سیر روغن بیامیزند و بدند که نافع باشد *

^۱ probably for *br̥ihmī*, H., Asiatic Penny-wort. According to the *Makhzan*, Vol. II, p. 1422, *bahrāmaj* is another name for *bed-mushk*, or the Sallow, *Salix Caprea*, from the flowers of which a valuable oil is obtained

دیگر آب سرد در قضیب بیفسانند و بروغن چرب کنند - نه درم
برگ نیب با یکسیرو خرما خلط کنند - یکهفته هر روز اسی را بدهنند که
علت دفع شود *

باب سی لم در معالجه انواع آماس خصیه اسپ

این آماس چند نوع میباشد - اگر از باد ناشد علامت او نه چون
دست بروی نهند سرمه و نرم بود *

علاج او - اپلوت و زیره بود که بهندی جوکهار^۱ گویند ساتھری از هر
یک چهار درم کوفته و بیخته با ربع سیر روغن بیامیزد و هر روز بر خصیه اش
شماد کنند که مفید بود *

دیگر آبی که ماهی درو جوشانیده باشند موازنۀ یک سیر هر روز
اسی را بدهنند که علت رفع شود اما خصیه اسپ اگر از زیادتی بلغم
اما مکث علامت او آنست که اماس سخت باشد و بول بدشواری کند *

علاج او - زنجیبل و فلفل دراز و گرد و شاهتره و جوکهار از هر یک
شش درم کوفته و بیخته با هیر شراب بیامیزند و هر بام داد در حلق اسی
بیزند که مفید بود - اگر شراب نباشد اسوی که از شهد ۵ رست کرده باشد
مناسب باشد *

دیگر پنجره هر صبح به یکسیرو روغن کنجد تلغی اسی را حقنه کنند
که زحمت رفع گردد و خصیه اسی را بعالند و بسرگین گلو و برگ بیده انجیر
تسخین نمایند *

^۱ جوکهار *javā-khār*, H., is Carbonate of Potash (made from barley straw).
زیره نادر apparently an error in text.

مذکور شد هفتاد و دو درم اعتبار گفند و یکپاوه که نوشته میشود چهارم حصة آثار است که مذکور شده و آن هشتاد درم است) اگر شواب نداشد نیم سیر شهد در حلق بروزند که مفید باشد و اگر این علت کهنه باشد و به این ادویه مذکور نرود بر اطراف سینه اش نزدیک شانه داغ گفند هم زحمت دفع شود و در معالجه این زحمت سرعت باید کرد - اگر توقف گفند علاج کردن او دشوار شود و بعد ازان اسپ به حال خود نیاید *

نوع دیگر اگر سر شانه اسپ درد گند یا از باد خشک شود و بدان سبب لنج شود * علاج که از نیرای اسپ جوگیره مذکور شده است بکار برند که مفید بود - اگر فائده ندهد و شانه اش همچنانکه خشک مانده بلند شانه اش را بشگافند و بدنه پرباد گفند چنانکه پوست از روی استخوان برخیزد و بچربی گرم کرده تسخین نمایند که اصلاح باید - و اگر نفل اسپ و رانهایش از باد خشک شود همین علاج مذکور از تدھین و تسخین و ادویه و شگافتی عمل نمایند که مفید بود *

باب بست و نهم در معالجه علتی که در قضیب اسپ ظاهر گردد

این علت بیشتر از گرمی پیدا شود و سر قضیب آماس گند و دانهای گرمی بر آرد و خارش پیدا گند - اگر در معالجه او تاخیر گفند گاه باشد که کرم درو اندد *

علاج او - رگ از طرف اندرون رانهای او بکشایند و این رگ را بزبان هندي پت رگ ^۱ گویند *

¹ untraceable.

اما خصیه اسیب از ناد و بلغم و صفراء آماس کند اندرون خصیه اش پخته شود و علامتهای مذکور همه برو ظاهر شود - این نوع آماس معتبر از آماسها که ذکر نرده شده است - همان علاجی که جهت آنها گفته شده است عمل نمایند که مفید بود - و اگر بهتر نشود آن اسیب خصیه اش شکافند و چرک و گندگی که از پخته گی پیدا شده باشد بیرون آرند تا شفا یابد و الله اعلم با الصواب *

باب سی و یکم در معالجه اسپیکمه یک خصیه بکشد و باز واگذارد

بدانکه خون و بلغم ناهم جمع شود و در طبیعت اسیب این علت پیدا کند و یکپایی او از طرفی که خصیه باشد لنج شود * دوای آن - از رانهاش نزدیک خصیه را رگ بکشایند و خصیه اش بروغن چرب کنند و سرکین و پیشاب گاز با نمک در دیگ کنند و بجوشانند و از آتش فرو کنند و ساعتی بزیر خصیه او بدارند تا بخار آن به خصیه اش رسدد که فاعل است و غله گلت^۱ و پوست درخت نثار از هر یک ربع سیر با نیم سیر دسمول نکونند و در درازه و نیم سیر آب بجوشانند چندانکه یکنیم سیر بماند سرد کنند و یکپاره و رونکنجد در آن آب اندخته اسیب را حتنه کنند تا زحمت رفع شود *

دیگر ایلوت یکنیم پاره و پیتس و فلفل دراز هر یک یکپاره و جوکهوار و هینگ از هر یک نه درم کوفنه و بیخته هفت قسمت کنند و یکنیم پاره رونکنجد مخلوط ساخته باسی بدنهند که هر دو خصیه او به حال خود

۱. *kalatt* (gulattī, the seeds), Horse gram or Kooltee : *Dolichos biflorus*.

دیگر فلفل دراز و پلی مول و چوک^۱ و شیطرج و زنجیبل و جوکهار از هریک پنجدرم کونته و بیخته در دو سیر موئنگ پخته کرده مخلوط کنند و وقت صبح باسیب بدھند که مفید است - و روزی دوبار اسپ را بگردانند و نخود را بآب تر کرده بدھند کربی^۲ با علف خشک درین علت باسیب باید داد که مفید است *

نوع دیگر اگر خصیه اسیب از گرمی آماس کند علامت او آست که سرخ شود و دانهای گرمی بر آن برآیند *

علاج او آنکه خصیه اش را بروغن چرب کنند و پوست درخت کهنه‌ی یا درخت بر یا درخت پیپل بآب سحق کنند و بر خصیه اش ضماد نمایند *

دیگر نه درم موقه و شاهته و یکپار جل کونپین^۳ و سوا^۴ ربع سیر مجموع بکویند - با هشت سیر آب بجوشانند چنانکه بوزن یکسیز بماند - صاف کنند و ربع سیر نبات در آن شربت سازند و یکهفته هر صباح در حلق بریزنند که علت رفع شود *

دیگر نه درم نبات و ربع سیر نلهد و نیم سیر و نه درم روغن زرد در دو سیر شراب آمیخته اسیب را حقنه کنند - سه روز باین نوع عمل نمایند که مفید است *

^۱ چوک *chūk*; H., Sorrel, Bladder Dock, *Rumex vesicarius*.

^۲ کربی *karbi* or *kurbī*, the stalks of *Sorghum vulgare*, the Indian or great millet.—Watt.

^۳ جل کنبی *Jal-kumbī*? *Pistia Stratiotes*.

^۴ سوا *sowā*, H., barley cut as fodder.

بکدازد و برسم اسیب بچیپید - چون سرد شود از چرم نعل راست کنند
و بوان چرم قدری آمله کوفته و بیخخته برپرند و بوان سم نهند و نعل آهنین
بطریق معهود بندید که ذافع باشد و سم او بحال خود آید *

فصل دویم در معالجه خوردگاه اسپ که از باد آماس گیرد

علامت شدت درد آن باشد که پایها درست بروزیم نه نهند
و بلندگ و برسم را رو *

علاج او باید گرد - خوردگاهش بروغن راسنا^۱ چرب کنند و به
آتش کرم کنند و به برگ انکول^۲ نابرگ آرد نرم کرده بر خوردگاه
که آماس کرده باشد بلته به بندند و سه روز بدین سبیل عمل نمایند که
ذافع است *

نوعیگر نمسنگ یک پاو و قدر صبر تر یعنی کنوار با هم خلط کنند
و بر خوردگاهش به بندند و اگر فائدہ ندهد رگ خوردگاه او بکشايدند که
بصلاح آید - اگر قلم پایهای اسپ و زانوش از باد بیاماسد همان علاج ده از
آماس خوردگاهش گفته شد بکنند که مفید بود و اگر استخوان بندگاه
اسپ زیر زانوش از قاعده معهود زیاده گردد و همچو سنگ سخت شود
و آن سبب بلند علاج او نمسنگ و ساجی و نمک طعام و هیولا نسیس
و تومری یعنی کدوی گرد و زنجبیل و فلفلین از هریک یکدرم کوفته و بیخخته
مجموع بآب برگ سرکمو^۳ مخلوط سازند و بران استخوان که زیاده از قاعده
بر آمد، باشد هر روز بلته به بندند تا زحمت دفع شود و بصلاح آید *

^۱ راسنا rāshnā, Vanda Roxburghii.

^۲ انکول anklūl, Alangium Lamiaceum.

^۳ سرکمو untraceable.

آیند و علف دوب دهند و آب چاه که نافع باشد * در علاج این زحمت سرفت باید کرد که اگر تاخیر شود بول و سرگین اسپ به بند و کمرش خشک گردد و از خوردن باز ماند و آخر اسپ نماند *

**باب سی. و دویم در معالجه اسپیکه سُم او ساویده
باشد و علاج خورده‌گاه و ساقها و زانوهای او
و این باب مشتمل بر دو فصل است**

فصل اول

بدانکه اسپ بی نعل را چون بر زمین سنگستان یا بر زمین سخت می‌راند سُم او ساویده شود و اگر زود خبردار نشوند چنان شود که مطلق از راه رفتن بماند و پای خود بر زمین نتواند نهاد * علامت شدت زحمت آنست که چون دست در سُم اسپ نهند سود ناشد مطلق حرارت در روی نبود *

علاج او - اول سُم اسپ را پاک بشویند و اندرون سُم نگاه کنند و سنگی و چرک که ناشد بیرون آرند - بعد ازان هیدرا کسیس^۱ و بلادر و قنخم کوروجن^۲ از هریک ربع سیر کوفته و بیخته سا کائیپهل^۳ و بوبهلهی^۴ با شهد در سُم اسپ طلا کنند و با پارچه آنرا به نگذند - سه روز باین عمل نمایند که مفید بود *

دیگر شهد و قند سیاه از هر یک یکپارچه باهم بیامیزند و هم سُم اسپ را باز کونه کنند و ادویه مذکور روان سُم نهند و با آتش گرم کنند و چنانکه

^۱ *Hirā-kasīs*. H., Copperas, green copperas : martial vitriol : sulphate of iron.—*Platte*.

^۲ قنخم کوروجن - کوروجن^۲ untraceable.

^۳ کائیپهل *kāephal*. H., The Box-myrtle, Myrica Nagi.

^۴ بوبهلهی *bophali* [?] Corchorus Antichoros.

نوع دیگر - دهنه‌ش گرم شود چنانکه اکر دست در آن کنی بسوزد و زبان و کامن زرد شود و خشک گردد از حرارت و اگر در مهتاب بدارند ده ابسد و پنداشد که آونتاب است از گرمی که در مزاج دارد و بسیار به سایه آید و هوش ایزو برود و در شب نفس بیسدر از روز زند و اندامش گرم شود - هرچند آف خوارد قشنگی نبود و روی او اندک آماس کند و پوست بالهای جسم او سخت شود چنانکه بدشواری باز کونه توئ کرد و چون باز گونه کندند اندرون پلک او سفید باشد و نقطهای سیاه در آن سفیدی باشد و اندامش خشک شود و زمین بسیار بیوید و دهن بر زمین نهد و از بینی و دهن خاط انداره مانند ریم - و گردن خود را بسیار بکردند و پهلوی خویش ببینید و این عمل در اندرون پهلوی او بود و گاه باشد که گردن کچنند و سربر زمین نهد و خمیازه بسیار کشد و بواه نتواند رفت و صبح دم بسیار زد و زمین را آهسته بپای بکند - اگرچه علف بسیار خورد روز بروز لاغر شود و مگس بسیار بر اندامش نشیند و قطره قطره بول از قضیبیش به چکد و چون موی دم او بکشند زود از جای برآید و در شکمش آواز قراقر کند *

نوع دیگر آنست که از دهانش بسیار لعاب آید و شکمش براند و سوکین اسی مانند آب باشد و اسپیکه این علامت‌ها پیدا کند اگر در اول حال علاج کند البته بزید و بیطار خوب چون تشخیص این موضع را کند آن اسی را در میان اسپان نه بندد که این علامت در میان دیگر اسپان سروایت کند *

علاج نمکسنگ و زنجبیل و فلفلین و هلیاه و آمله و قاقله با پوست و دارچینی و تمال تیز^۱ و هینگ از هر یک نه درم و کاکولی^۲ دمید دمهای

^۱ نمال بیز : *tamāl*, The Cassia Lignea or Cassia Cinnamon, *Cinnamomum Tamala*. نیز پشتر نمی‌باشد.

^۲ کاکولی : can this be *kākūlī*, the Persian name for ^۳ دمید دمهای ^۴ errors in text.

باب سی و سویم در معالجهٔ خارش دم اسپ

این از خون فاسد باشد و دانهای کرمی در استخوان دم او برآید و چون در معالجهٔ تاخیر نمایند موسی او بزیند و گاه باشد که در استخوان دم او کرم افتد و خارش او زیاد شود - علاج آن از دم اسپ خون نکشایند و دمش بروغن چرب نکند و یکهفته هر عصایح یکسیز خورما نا پاکسیر برگ نیب اسپ را بدھند که عملت دفع شود *

باب سی و چهارم در علت صحیح سول که اسپ پیدا کند

این زحمت بیشتر در هوای گرم اسپ پیدا کند و این هوا را با مطلاع هندوان شامی^۱ پز گویند و این عملت را بهار^۲ گویند و انواع این زحمت بسیار است و یک نوع آست که اسپ گاهی نفس بشتاب بکشد از پی هم- گاهی آهسته - و بی علته مدام اندام او گرم بود اگرچه در سایه بسته شد - و رگ نعلهایش بجهد و اعضاش خشک شود و پائی او نقدر آماس نکد و تهی گاهش از باد برآید - چون پلک چشمتش باز گونه نکند زرد بود *

فوعه^۳ آنست که قضیبنش آماس کند و از غلاف بیرون آبد اندرین نتواند کشید - و میل بو علف خوردن نکند و آهسته سراز رو چنانکه پنداری در ریگ نا در گل میروند - همینه سر بجنباند و بیهوش شود و خوابش ناید و دم او گرم باشد و نفس دراز کشد و متصل خمیازه آیدش *

^۱ معجمول، perhaps a translation of the disease called *gum-nām*, etc. : vide *Faras-Nāma* of *Rangin*.

^۲ شامی پز^۲ not traceable.

رایهار - کماره، a disease ; untraceable.

و گورسدان و جائی که آدم کشته افناه داشد و دیگر جائی که هفدوان را بعد از مردن میسوزند و در بختخانهدا و سرچهار سوی زیرا که بکویند که درین مکانها دیو و پری حاضر میشوند چون نظر اسیب بر آنها می اوتد دیوانه شود و بیهودش گردد و خود را بزمین می افکند و چشمهاش از حدقه بیرون آید و کس نداد که این چه زحمت دارد و علاج او دشوار باشد * اسپیکه این علامتها پیدا کند و اورا عارغه نباشد بدل که دیو دیده و دیوانه شده است آن اسپ را از میان اسپان جدا باید بست که چون دیگر اسپان او را بدین نوع بینند دیوانگی او در نهاد آنها اثر کند و اینها نیز دیوانه شوند و گویند علاج او آسست که قرآن و دعا خوانند تا دیو از تن او بگریزد و دیوانگی او رفع شود و بصلاح آید *

باب سی و هفتم در علاج متفرقه که دافع عمل
و امراض اسپ بود و معرفت ادویه و اخذیه
که اگر اسپ را دهنده فربه شود
و قوتش بیفزاید و این باب
مشتمل بر هشت فصل است

فصل اول در بیان ادویه که بطريق چاشنی اسپ را دهنده

زنجبیل و فاغل دراز و فلفل گرد و پوست شیطرج و هلیله و بلیله و آمله و باو برزگ و قسط شیرین و گشنیز و تیج و پیبل مول و پوست درخت سرکهو و زرد چوبیه و همامه^۱ و پنیس و موته و بانسه خشک و بهارنگی^۲

^۱ همامه *hamāma*, the fat of the hump of an ox or camel.

^۲ بهارنگی *bhārangī*, H., *Clerodendron serratum*.

و چوب و ریک^۱ و ساجی کهار و جوکهار بوزن برایر مجموع بکویند و یکپاوا
چوب ششم و یکپاوا دیودار بکویند و چهار سیر آب بجوشانند چفدانکه بوزن
نیم سیر آید ادویه مذکور را آمیخته اسپ را بدھند که مفید بود *

دیگر یکپاوا برگ نیب با یکسیر خرما اسپ را بدھند و بوزن فیم سیر
آب برگ نیب یکهفته هر روز در حلقوش برویزند که مفید بود *

باب سی و پنجم در معالجه امپیکه مار او را گزیده باشد

علامت او آنست که زبانش خشک شود و دهانش بسته شود
چنانکه نتواند کشاد و اگر زبانش سبز شود علاج بپذیرد و اگر سبز نشده باشد
علاج - اول براعضایش آب سود بپاشند و اگر موی تن او ایستاده نشود
علامت صحت بود - سر آن محل که مار گزیده است حجاجمت کفند
یعنی پیچهند^۲ و خون بکشند و اگر جای رگ کشادن باشد بکسایند و روغن
و نمسه‌گ متصل نرا نمک و آب چولایی با فلفل گره و روغن در
حلقوش برویزند و برگ نیب ما روغن او را دادن مفید است *

باب سی و ششم در دانستن محلهای که اسپ را در آنجا نباید داشت اگر بدارند دیوانه شود

اهل تجربه چفین آورده اند که اسپ را در چند جا نباید بست
اول در خانه خالی که کسی در آنجا سکونت نکرده باشد و در ویرانه‌ها

^۱ ریک. In one MS. زاگ, "Vitriol, copperas," not traceable.

^۲ *Pachhnā denā*, H., generally means "to scarify a wound," but it apparently also means "to cup" and "to lance."

و تیل مناسب است - و از برای دفع زحمت گرمی شیر و روغن مفید بود -
و از برای دفع بلغم و زکام شراب قندی با آب سرگ بانجی و تخم کنای یا
بول گار در بینی کردن نفع بود *

فصل سیوم در بیان جلاب‌ها که از برای دفع علل و امراض باسپ
بد‌همن - راسدا و زنجبیل و فلفل دراز و باورنگ و بیج و چتراء چهال و چسفی^۱
مد دیدمک^۲ و چوکه و موته و پیپل مول و بهاز^۳ و مجیت و اپلوت و زرد
چوبه و گلو و پتیس و شاهترة و همامه و بادمه و تخم نیلوفر و کوکل از
هر یک یک و نیم درم کوفته با هشت سیر آب بجوشاند چنانکه بوزن
یمسیر آبد صاف ببرده سرد کنند و در حلق اسیب بریزند - تا دو هفته چنانکه
مذکور شد عمل نمایند نه دافع بلغم اسیب است و علت بغمه^۴ را نبرد
و اشتها پیدا کند و آن زحمت را بزیان هندی دیکهات^۵ گویند علامت او
آنست که یکطرف از دست و پا و چشم وغیره از کار بماند از خوردن جلاب
مذکور بصلاح آید و دافع اجناس آماس بود *

دیکهات هلیله و بلهیله و آمله و سعد و پوست درخت سرکهو و ببول^۶
و پوست شیطرج و زنجبیل و تراپیمان و کهیرا^۷ و پت پاپره و بهون بینکنی
و پوست نیب و کرباته^۸ و دهاری دو هفته هر روز از هر یک ادویه مذکور

۱ هبی - جنبی - جنسی - جنسی not traceable.

۲ مد دمک - دیدمک not traceable.

۳ بهاز not traceable.

۴ بغمه for *Boylma*, H. Enteritis.

۵ انت جال - بیکسا کباب - نیکهات a disease : not traceable.

۶ *Babūl* = *Acacia Arabica*. Another reading is *patal*, for which
ride page 87, note 1.

۷ کهیرا^۷ *khēra*, the cucumber.

۸ *Kiryāta* = کرباته *kiryāt*, vide page 97, note 6.

وگرد^۱ و دافت و مال کنگی و درا چهال^۲ و گرمال^۳ یعنی املناس و جوانین و دیودار و انوال^۴ و سوسون و تنبول و اجمود و زیره سیاه و سفید و پست پاپره ادویه مذکور را از هر یک نه درم کوفته و بیخته بکهدارند و اسیب کلان را هر روز بست و هفتدرم و اسیب میانه را هیزد^۵ درم بدهند که اگر سرگین اسیب نرم شده باشد به بندد و پیچنس شکم رفع شود و فربه و توانا گردد و اگر همین ادویه را در بول گلو آمیخته باسیب بدهند دفع زکام و بلغم کند و سرفه ببرود و کرمی که در شکم اسیب است بمیرد و دفع گردد و اگر این ادویه‌ها با روغن زرد آمیخته باسیب بدهند دفع باد و صفراء کند و اگر در زیر حلقوش نغمه^۶ برآمده باشد بخوردن این ادویه دفع شود که مناسب است *

نوع دیگر بیج وکلو و گرد و بانسه و هردو کلای^۷ یعنی ایستاده و افتاده از هر یک نه درم کوفته و بیخته با بول گار مخلوط سازند و یکهفته هر روز با نه درم برگ نیب بدهند که دفع بلغم و زکام بود و سروه که از هیچ ادویه به نمی‌شده باشد ازین ادویه مذکور دفع گردد و هر روز مقدار یکپاوه بدهند که مقید بود *

فصل دویم در بیان ادویه که از جهت دفع علی و امراض در بینی اسپ کنند آن انواع است - از برای دفع باد از چربیهای و روغن

گرد ^۱ vide page 59, note 2.

چهال^۲ = bark. کرا^۳ *kara*, H., *Strobilanthes ciliatus*, the bark of which is used medicinally.

گرمال^۴ یعنی امل نام^۵ *Amulius* is Purgine Cassia : *Girmāl*, H., is another name for it.

انوال^۶, not traceable.

نغمه^۷, not traceable.

کلای^۸ *katāi*, H., is another name for *Ranchni* or *Solanum xanthocarpum*.

نوع دیگر تخم خردل سفید و کنجد دانه از هر یک بیست و هفت درم نا سه سیر آب دسمول خلط کنند و سه قسمت کنند و بکوبند و هر روز بک حصه از ادویه مذکور با هشت سیر آب بجوشانند چندانکه بوزن یک و نیم سیر بماند سود کرده حقنه کنند *

دیگر اگر در شکم اسی گرمی زور کرده باشد نه درم نبات و هزار درم شهد و نیم سیر و نه درم روغن و دو سیر شیر مجموع باشم بیامینند و حقنه کنند که بصلاح آید *

فصل پنجم در آداب مقل دادن اسپ را و مقل را بیان هندی
گوکل گویند * چنان آورده اند به در هوای سرشکال زکام و باد و بلغم بطیعت اسی غلبه کند و بدان سبب گرسنگی اسی کم شود و اسی معلول گودد و از برای دور کردن آن همیشه دوامی به از مقل نیست و عمل که اسپ را دهنده باید که برزگ زربود و دانه بود - پنجد مردم مقل و هلیله و بله و آمله از هر یک زیع سیر مجموع یکجا بکوبند و در چهار سیر آب بجوشانند چندانکه بوزن نیم سیر آید صاف کنند و در حلق اسپ بروزند و بدین سبیل عمل نمایند که مفید بود - و اگر برای دفع باد بود گوکل یکپاژ بینخنده کوفته با نیم سیر بول کاو در حلق اسی بروزند که زحمت دفع شود - و اگر از برای دفع گرمی باشد یکپاژ مقل با پانزده درم شهد و نیم سیر روغن اسپ را دهنده نافع بود *

فصل ششم در آداب خوانیدن شاخ گاو میش اسپ را
اهل این صفت * چنین آورده اند که شاخ گاو میش چون اسپ را دهنده اول باید که یک شبانه روز در گل بخسپانند بعد ازان شاخ کاو را بسوهان برآورده ساخته قدری شهد برو بزنند و در کوزه نو کنند و سر کوزه را تنگ بگیرند

دو درم کوفته با هشت سیو آب بجوشانند چندانکه یکسیز بهاند سود کوده
در حلق اسی بپریزند که تمام زحمت صفر و گرمی که ناشد دفع شود
و خون فاسد بصلاح آید و اگر قریب داشته باشد او دفع شود و جهت
آماس و دانها که از گرمی بپراید سود مفده بود و زحمت دفع شود و خارش
از تن ببرود *

نوع دیگر جلب از جهت دفع زکام و بلغم مناسب بود - والقل دراز
وقسط شیرین و پوست شیطرج و سعد و گلوی و دارت و گود و پوست
درخت روهره^۱ و اسکند و پوست نیب دوهفته هر روز از هر آد ویه مذبور سه
درم کوفته با هشت سیو آب بجوشانند چندانکه بوزن یکسیز بهاند - صاف
نهند - با یکپاژ شهد بیامیزند و در حلق اسی بپریزند که از زحمت که از
زکام و گرمی پیدا شده باشد ببرود و اشتها پیدا نند و اگر آماس در اعصابی
رئیس او داشد روع دند و بصلاح آید *

فصل چهارم در بیان ادویه که اسپ را بدان حقنه کفند

و اهل تجربه چنین آورده اند که برای دفع علنهائی که در نصف
پسین اسی واقع شود هیچ دوای او را به از حقنه بیست و هشتنه بعضی
بجلاب دهند و بعضی بچوبی بیامیزند نفع باشد که چوبی تنها بسیار
نفع نداهد و حقنه دادن در وقت صحیح مناسب بود - اول اسی را آب
ناید داد که بخورد بعد ازان حقنه کنند و انواع ادویه حقنه بسیار است -
نوعی اینست که نمسنگ و نمک سوده از هر یک شش درم کوفته و بیخته
با یکسیز روغن کنجد بیامیزند و یکسیز آب بیامیزند و حقنه دهند *

روهره^۱ rohra, Indian Red-wood. Bastard Cedar, *Noymida febrifuga*.

دو نیم درم بیفراید تا مدت معهود - و اگر سیر اسیب را از جهت قوت و فربه شدن دهند با چوبی و گوشت و شراب مناسب است که اینها مقوی اند - و اگر از برای دفع باد دهند تا دیم سیر روغن گار یا روغن کنجد مفید بود که دافع انواع باد بود و کرم شکم بمیرد و اشتها بیفراید - و اگر از جهت دفع زکام و بلغم دهند تا جلاپ هلیله و بلهله و آمله دافع بود و اگر سیر را اجتن دهند درد شکم اسیب رفع کند و اگر با بول گار دهند اسیب که از ضعیفی و لاغری شکم او کلان شده باشد علت او دفع گردید و شکم اسیب به حال خود آید و الله اعلم بالصواب *

فصل هشتم * چنین آورده اند که از برای دفع حمت باد و بلغم صفر اساجی کهار اسیب را دادن مفید بود * اسیب کلان که باشد ده درم داریانه را پنج درم و اسیب خورد را دو نیم درم - اگر در هوای برشکان دهند با روغن سرسون مفید بود - و در هوای دیگر با روغن گار منفعت دهد و دافع باد و بلغم و صفر اسیب بود - چون اسیب کم قوت و کوفت یافته را که خون در تن او میزدند داشد دهند خون مرده را زده سازد و بصلاح آید *

نوع دیگر اگر اسیب را وقت صباح همین پخته با هلیله و بلهله و آملد دهند رفع شکستنی و ازدگی او کند و منفعت بسیار دهد و اگر خوانند اسیب لاغر را فربه کنند سه هفتاد هر روز دو سیر سرنج با ده سیر شیر به یزند و روغن و شهد از هر یک یکسیز بآن بیامیرند و اسیب را دهند که فربه کند و قوت او زیاده نکند *

نوع دیگر مغز تخم گهونه‌چی چهار درم و تخم پانچی نه درم را یکسیز شراب قندی در وقت صبح اسیب را بدنه که منفعت بسیار باشد و روشنائی چشم بیفراید و نعف پیری دردی اثر نکند و قوتش باده

و در میان آتش نهند چندانکه دواه^۱ شاخ در دوزه سوخته خاکستر گرد و بعد ازان
دواه بر آورده با زنجبیل و فلفلین و سعد و شیطرج و نمسنگ و پپکر^۲ مول
و گرد و کلوچی و ساجی کهار ادویه مذکور را وزن برابر کوفته و بیخته دوچند
خاکستر مذکور با هم بیامیزند سه هفته اسیب را بدنه دهد - هفته اول نا مقل -
هفته دویم ناشکر^۳ - هفته سیوم با رونق زرد * اول روز پنجم درم - دویم روز ده
درم - روز سیوم پانزده درم - دافی روزهاست درم - دا سه هفته ادویه مذکور
چنانچه گفته شد هر روز بدنه ده که هر علنی که اسیب را از باد و بلغم
بیدا شده باشد دفع کند و اسیب حمل یعنی جوگیره^۴ را چون این ادویه
دهند آن علت ازو ببرود و از جهت رفع آماس پایهای اسیب مفید بود
آماس هنریاد را دفع کند و قوت اسیب بیفراید و موى تن تازه و درخششده
گوید و اهل فن چنین آورده اند که این ادویه با شاخ گار میش اسیب را
همچو آب حیات ناشد یعنی اسیب که معلول ناشد چنانکه فردیک بموت
بسیده ناشد چون این ادویه مذکور با شاخ گار دهنده علتهاي او دور کند
و قوه سار و الله اعلم *

فصل هفتم در آداب سیر خوارنیدن اسپ را در هوای سرماء
مناسب باشد * اسپی که در طبیعت او صفا و گرمی زور کرده باشد اصلًا
نباید داد و لیکن اسیب را که باد و سردی در مراج او غالباً شده باشد
در هوای سرماء سیر خوارنیدن جهت رفع آن مذاسب است - باید اسیب
دلان را سه هفته بدنه دهند روز اول بکار و هر روزه ده بآن باید اضافه کرد تا سه
هفته - و اسیب میانه را چهار هفته بدنه دهد - روز اول نه درم و هر روز چهار
درم و نیم بیفراید تا مدت معهود - و اسیب خرد را روز اول پنجم درم و هر روز

۱ پپکر مول ۱.

۲ Vide p. 55, note 3.

۳ Zahrbād. Lymphangitis, oedema, asasarea, and sometimes erysipelas.

شود و اگر روزی ده و سینگ برانگد ماده نکردد و از محل دادن سست
نسود و پشم او دازک و درخشندۀ شود و بهنور سر آید *

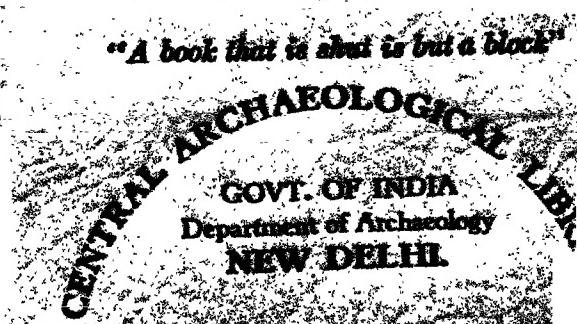
باب سی و هشتم در علامت که اهل تجربه آنرا
مبارک و خجسته و فرخ دانسته اند و آن
خطیست چند که بربالای لب
است و جاهای دیگر میباشد

خطی که در میان سوراخهای بینیش واقع است مثل خطهای
کف دست آدمی چنیس آورده اند که اگر آن خطوط بسکل ماهی وافع
باشد یا مانند همان بود آن اسی سیار مبارک است و هرجا که باشد
صاحب او را روز بیور دوست زیاده گردد و نسبتی نسبی جم شوند و خیر
و برکت او بیفزاید و اگر بمصاف رود البته بر اعدا ظفر یابد و اللهم
اعلم بالصواب *

* قمّت *

"A book that is shut is but a block."

Please help us to keep the
clean and moving.